

DC (217)
T - 51

SOVETTERDIN ÇOLЬ

G. TOKMAŞEV-LA P. CEVALKOV
БУДЫРГЕН

SSSR-de ÇATKAN ÇYZYN ÇUUR UKTU ALBATЬGA
BICIK CIGARЬР BAZЬBÇATKAN TSENTRIZDAT
Moskva

★

1930 dilь

T - 51.

Çer ystiniň ploletarlarbı sırikkleger!

Ojrot oblastын yyredy belyginin Polit-prosvet съgargan

SOVETTERDIN ÇOLЬ

G. TOKMAŞEV-LA
P. CEVALKOV
BYDÝRGEND

Çazagan uluzь Xavarov - la Kalanakov N.

SSSR-de ÇATKAN ÇYZUŇ ÇUUR ALBATЬGA BICIK
CIGARЬP, BAZЬP ÇATKAN TSENTRIZDAT
MOSKVA 1930 çыл

Ойрот Обллит № 187

Заказ 2514

Тираж 5.000

Книжная ф-ка Центриздана Народов СССР. Москва,
Шлюзовая набережная, 10.

Kire ajdar səs.

Bu bicikiči čaan ulustyn škoľna yyreder dep vydirgen. Ońń bydyrerde ojrot programazyna tynejlep bydyr-
gen.

Bu bicikiči 1929 çýlda ijl'ajda ištep bydyrgen. Ońń ucun bu bicikte nurgylaj əməliktin, kudaj çoktyň izi,
əzin başkalaşpas iş, klasovyy iş tutaktu bolgonyp komi-
sija korele. Xabarov-la Kalanakovka ońń tyzetsin dep
çakylta bergen.

Ol çakylta - bu bicik baza vojnyň kirezine cazal-
gan. Çe oncozyn çazaarga kyc-te, cələ-də çetpej-
kaldy.

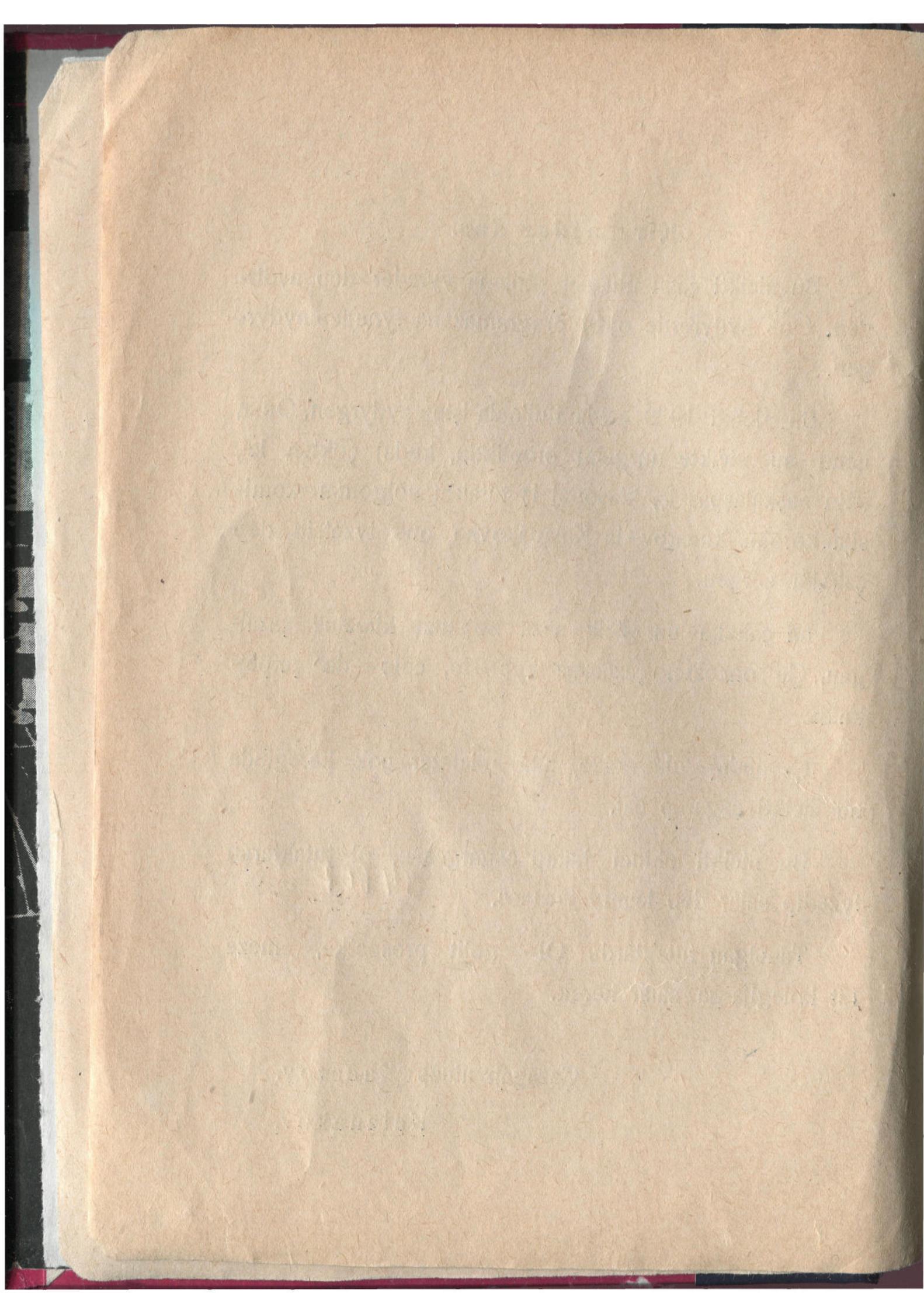
Çe andyj-da bolzo, altaj bicikter çok kereginde
bu bicikiči sýgarýp çat.

Bu bicikiči ekinci katap sýgargazyn, ol tutaktaryn
tyzedip salar dep izenip turubys.

Tavylgan tutaktardy Ol - polit prosvetke, emeze
Lit kolegija-ga salar kerek.

Çazagan uluzъ Xabarov.

Kalanakov.

BICIKTIN KYCILE ÇANЬ ÇURT TUDALЬ!

Bicik.

Ojrot bolgon çurttъvьsta,
Ojgor sagьstu bicik bar

Altaj bolgon çeribiste,
Ajlatkьş coldu bicik bar.

Sagьstu çakşъ bolojn dezen
Sanapъr bicikke yyrenip kөr!

Amыr encu çurtajyn dezen,
Amranvaj bicikke yyrenip kөr!

Karanuj, çydek çyrvejin dezen,
Kapsagaj bicikke yyrenip kөr!

Kir, balkaška bastъrvajn dezen.
Kiceenip bicikke yyrenip kөr!

Bicik tuzalu.

Tajlu, Малсыңың айъна киреле, ezendeşti. Karanuj çyrgen Malсь sookko kaltýrap otturdb. Tajlu kuiscьndadь: — „Ozo kaan tuzunda men baza karanuj çyrgem. Ton— өdygim koomoj, çoktu kizi bolgon, опын ucun sookko sler oşkos şýralagam. Balabarkamdb өskyrip alarga kiceenip çyrdim. Karanuj çyrip kancada şýralazam neme bolbodь. Nenin ucun deze?

Ozo kaan başkaruzъ çoktu ulustъ kuldanarga өнөтиин yyrengen. Bicikke onco bajlar, bijler yyrengen. Bicikten tuzanъ olor algan. Bis çoktular kulga çurgenis. Emdi Sovet başkkaru çtrtвьста kөр çyzin çyryr şkol astъ. Ças өskyrim oncozъ bicikke yurenip çat. Kezigi deze Moskbada, Tom turada çyzin çyryr çaan şkoldo yurenip çadыlar.

Olor bicikke yurenip alza çanъ çyrim bydyrer. Bu Sovet başkaru tuzunda bis karganda ulustar bicikke yurenip aldьs. Onъzъ syreen çakşъ boldь, nenin icun deze? Nele gazet, zurnal, bicik kъсъгър nele nemeniñ aaýn çakşъ bilip aladьs. Kanajta mal aشتъ тъңдараýп, aشتъ tyzymdy ederin, maldың tuzazып bijktederin gazettan, bicikten kъсъгър biledis. Emegen ulus bala barkanъ kanajta azъraaýп, ujdyн sydin kanajta kөr tөdөrin baza bicikten bilip alat. Bicikke yyreneri syreen tuzalu. Bicikci ulus өмөliktiñ de izin тъңdarga biler. Tajlu ajttы:— Biciktin tuzaluzып men emdi çanъ bildim. Men emegenim - le eky likpunktta yurenip çadьs. Emdigi cakta bicikke yurenbegence bolbos. Emdi bicikci emegender nele kerekke turър çat. Congo tuzalu kerekter edip çat. Bu Sovet başkaru albatъga çok-

tularga syreen karu. Çoktulardың, ваза ортодордьың baldарын виcikke kazыпапың со-
дyla yyredip çat. Oncozъna аş kursak ki-jim berip çat. Em tura biske emeş kyc—te
bolzo, çе kijninde ook baldar oncozъ vi-cikci alvatъ syreen çakşъ çadar.

Ozo kaan çoktulardы ne kerek bicikke yyretpedi?

Biciktin ne tuzazъ bar?

Bicikke kicinekte ne yyrenbediger?

Sovet başkaruu, ulystъ вjсikke yyrederge kiceep turъ - ва, çok - pa?

Çakaru: Slerdin çurtta er ulus la eme-gen ulystъң bastra toozъ kanca? Онь bilip alýgar. Ulustъ bodoor bolzogor, emegen ulystъң toozъn bir velyk, er ulustъң toozъn bir velyk toolop alýgar. Bodop algan ulustъgardың виcik bileri kanca kizi, olordың er uluzъ kanca, emegen uluzъ kanca kizi, baska toologor. Yyrenip turgan şkolda kanca kizi bar, oncozъn bodop alýgar.

Şkolgo yyrenerge kelbegen ulustъ, şkolgo yyrenerge sөstөp alýgar.

SSSR - de виcикke yyrenip turgan ulus-
тың toozь munajta kөptөр çat.

1927—28 ç.

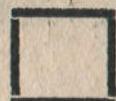
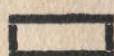
1928—29 ç.

1929—30 ç.

8 million.

800 mun.

2 million.

OKTJABR OOK ALBATЬLARDЬ ORUS KAANNЬN OLCOZЬNAN BOZOTTЬ!

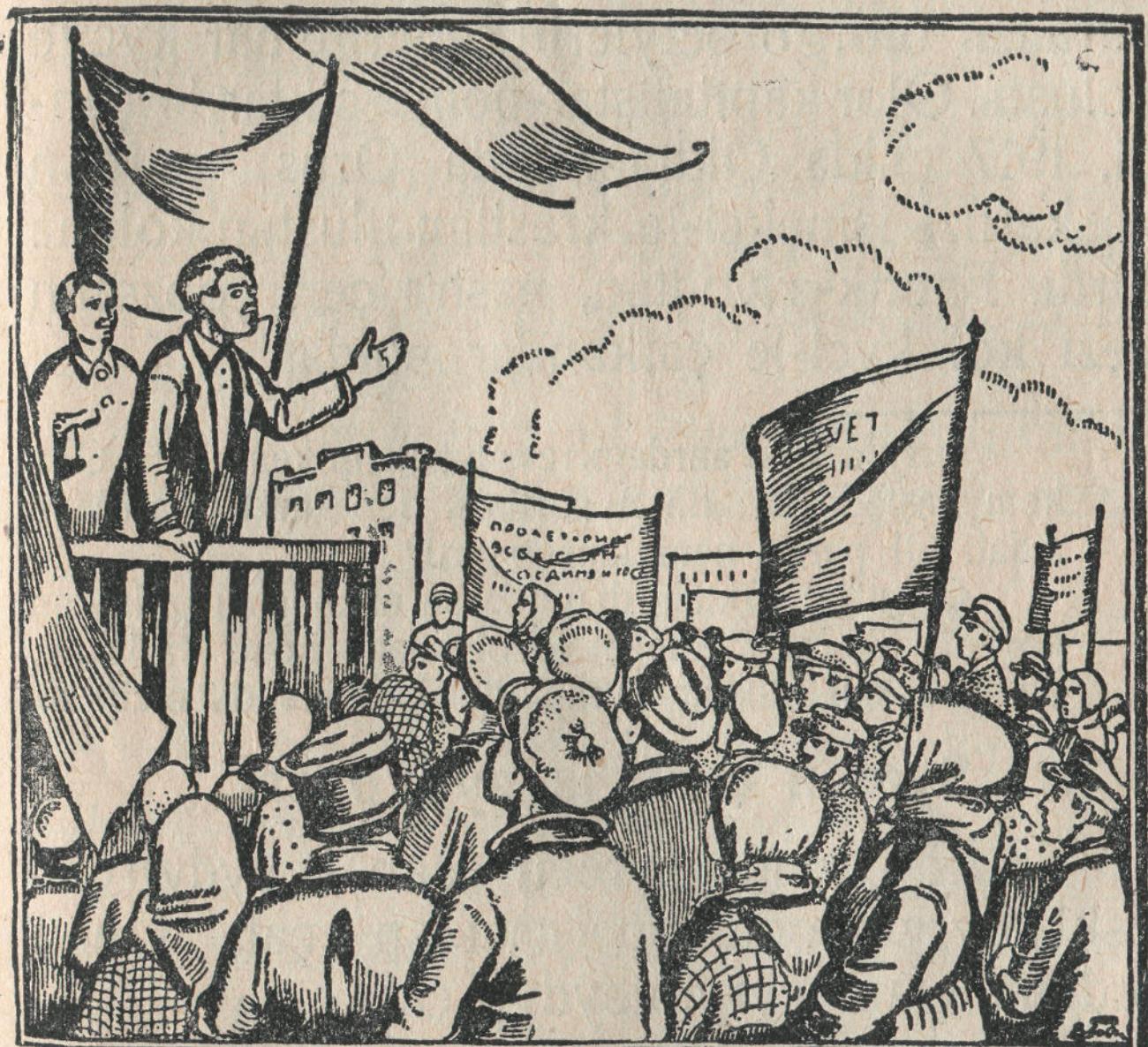
Oktjabr.

1917 çыlda Oktjabr ajdyn 24 kynynde orus çyrttynda revolytsija boldь. Ol kynde ismekci-le krestian albatъ, pomešcikla-çanъs symely Kerenskijdin başkaruzын antarъp, bastra orus çurttыnda Sovet Başkaru tutty. Ol revolytsija vołp turarda, aldynda kaandar baştagan çaan çii tam týçyr turgan. El-çon ol çii-cakka bastygъp, şyrazyna съdaşpaj, kapitaljstardын başkaruzын antara cackan. — „Oktjabrda bolgon revolytsijapъ kem baştadь deze?

— Leninnың baştagan bolşevik-komunist partiazь, bastra ismekci-krestjan-ulusla birigip, Oktjabr revolytsianы etken-dep ajdar. Lenin baştagan partia, ol tuştagъ çii nenin, ucun bolup çat, çii bolorъ çanъs vaj-pomešcik-kapitalistarga astamdu, çoktu, batrak uluska, ol çii captyk, şyra vołp turganyp, çart kuiscьndap berip turgan.

Ol tuşta Lenin baştagan kommunist partija vi munajър çarlagan:

1. Alvaась-tonoось kapitalistar baştagan çiudь toktodor.

- 2. Çerdin ysty çer iшtemkejilerge bolzъn.
- 3. Ne-le başkarу Sovettin kolъnda bolzъn. Kommunist partijapъ onojdo çarlaganън iшmekci-krestjan çaradър ukkan. Lenin-

пъq baştagan partijazъ kol kyci-le çatkan-darga сып boluzась partija bolgonъп işmekciler tanьdь. İşmekci-krestian Leninnъп partiazъna bytti.

Leninnъп partijazъ baştagan işmekci-krestian tyjmedi. Ol tyjmeende Leninnъп partiazъ olorgo өctylerin çenerge bar kycile boluştъ. Olor kapitalistar-pomeşciktardъ çendi. 1917 çыlda Oktiabr ajda Orus çurttъп başkaruzъ işmekci-le krestian ulustъп koльна kirdi. Fabrik-zavodtъп, bastra çer, çөөзөнин eezi kol kyci-le çatkandar boldь.

Surak. Oktiabrdagъ revolytsijanъ kem etti? Онь kem baştадъ. Leninnъп partiazъ dep kandyj partijanъ ajdat. Ol partia neni kiceep turu?

Çakъlta: Oktiabrdып исигъп өskөdө knigalardan kөryp, късыг, emeze revolytsiaa kozo arlazър, oo turuşkan ulustan surap uk. Ukkalyndъ bicip al.

Syreen çaan iş bydyp çat,

SSSR çerinde syreen çaan iş bydyp çat. Eski çyrym oodъльр сасыльр çat. Онь ordына çанъ çyrym bydyp çat.

İşcөrcөk aajlu kapsaga j bydyp çat. Tarъj—tarъj manъ bazъna çyzyn—çyyr-fabrik,zavodtor, elektro stantsijalar, temir çoldor, cөl çerinde aş sugarar korkuştı çaan suaktar bydyp. çat.

Bu kalgancы çыldarda krestjan ulustъп mal—azъ, izi—tozъ saq başka kuula berdi. Kre-

stjan ulustъп astamъ as kicinek xozjajstvalar
çыъјър, olordъп ordъна өмөлік, комирапъп
astamъ көр çaan xozjajstvazъ bydyp çat.

Toozъ çok traktorlor kъра çerdi tyrte
syryp, ись кијъ kөryubes çaan kъralar iшter
çat. Kynge kyjerge belen ook kъralar eaza
çыъјър въraat.

Ulus astamъ as ook bydymdy malъп
kuultър, опъп ordъна uktu mal aзъrap, çat.

Deremne çerine çyzin çyyr solъп neme
kelip çat. Giazet, kniga, zurnal kelet. Baza
telefon, radio тавыldь.

Kanca тун likpunt, şkol, kъzъl turalar,
krestjan ulustъп ças өskyriminin şkolъ baza
universitedi асыър çat.

Albatъп karanuj çadъzъ çogоър, or-
dъna keen çakşъ syreen çyrym bydyp çat.
Altaj ulus kir balkaşçyrymin taştap, deremne
tudър aru turada çadar bolo berdi.

Emdi iшmekci le krestjandardъп çolъ
çaan — ken boldь. Ozo olordъп çolъ syreen
tapсь bolgon.

Bu тьndъj neme oktjavы revoljutsiazъ-
naп тавыldь. Ulyrgen revoljutsiazъ bolbogon
bolzo, iшmekci le kreстjan karaп ij kul bol-
gonco çyrer edi.

iшmekci le krestjandar ylyrgen revoljut-
siazъп тьңдьgar!

Уlyyrgen.

Каандар çу вaстаarda,
Капиталdu ulus sygindi.

— „Кальктың кaпь төгylze,
Карманьвьста akca kozылар“-deşti.
Кara albatъ çiuga bardъ,
Kaappың исun turuştъ.

Карьndaş turgan işmekciler-le,
Кaпьна kileşpej sogьştъ.
Bir çыl өtkөnсө sogьş boldъ,
Вýjar neden bolgonып bilbedi.

Ekinci çыl sogьzър çadala,
El albatъ sanandy:

— „Emdi çapъ bildibjs!
— Eskizince çurtaaгь çaravas“—
deşti.

— Kan tөgөci kaandardь,
— Kajra keljp çuulaar! — deşti.
— Kapitaldu үльстүң асавып,
— Каrьп, çapъ bildibis! — deşti.

Ulu bijdin вaстаган çiuzъ,
Үcinci çыльна çetti.
Ulus çiuga caksyradъ,
Үjinde kursagъ tygendi.

Bala-barkazъ аştadъ,
Bajdan suraza verbedi.
Kara albatъ tuymedi,
Kazыг aңdyj съңыrdъ.

Kacanan turgan kaandardъ,
Kajra kelip cackыladъ.
Kaan ordыn blaşkan,
Kapitaldu bajlardъ,

Kara albatъ tuymer kelip,
Kaza—sogър сасыр ildi.
Kacanda çerde bolbogon
Kajran Sovet çan tuttъ.

Suraktar: Kaandъ şirezinen kacan састь? Kaan
пъп ordыna turarga kem blaşty? Ulyyrgenen ozo
başkaru kemniñ kolyna kldi? Kockordon ylyyrgenge
qetire kanca aj ettii?

Oktjavr biske nenи berdi.

Oktjavr ajdagъ revolytsija bolgolokto,
bister, altaj albatъ orus kaappып kolъnda
turganъвъs. Ol kaan bjstин altaj çeribisti
blaap alyp, vojnyп kabinet çeri etken.

Kabinetin çerjnen algan akca kaappып
akcazъ bolor bolgon. Ystine altaj ulustъ orъs
ederge avystar съgardъ. Avystar Altaj çe-
rine kres agas kadadъ. Altaj ulusta krezi

çok dep опъң қаапынан қаттыңвај турдь. Устуне
орьс ulus la altaj ulustь өштөштirip kojdь.
Orьs каапы kuldanarga вelen bolзың dep,
nele albatыпь өштөштirer bolgon.

Ylurgenin revoljutsiazь keldi. Albatыга
тұндьj нeme berdi:

1. Fabrik zovodtь ismekci коына berdi.
2. Çerdi krestjanga berdi.
3. Kөр шkoldor actь.
4. Кызыл turalar, radio actь.
5. Çaan turalar etti.
6. Mal azьraar, așsalar, kыра syrer iști es-
ki аајынса iștederin taştadala, agronom
съgardь. Agronom iști yyredy аајынса ede-
rine yyredip çat.
7. Malga çылу kazagan ettibis.
8. Uktu bukalar, kucalar, ajgыrlar aldyr-
d s.
9. Kөcөr çандь taştap turus.
10. Avьstardь, kamdardь, çarlyktardь taş-
tap çадьвьs.
11. Kooperativ tөzөdis.
12. Өmөlik tөzөdis.
13. Partijапьң, komsomoldың jacejkeleri
çaandap өсти.
14. Emegen ulus, kulboloғынан ажыldь.
15. Orus altaj dep başkalaşpaj, қаапы сұ-
rym bydyrip çадьs.

16. Altaj ulus војь алдынаң областу boldь.
Oncozън toolop ajdarga kizinin kycide
çetpes.

Baza vir 3 — 4 — 5 çыл iştezebis тұнап
артык вөкө bolorьs.

Suraktar: Kaan tuzunda altaj ulystь aru-cек,
ајыл-çуртъ өңзы bolzъn-der kicegenve? Kicevegen
bolzo ne ucun? Sovet Başkaru altaj ulustь ondu,
çakşы çatsыn,—dep kiceep turuba? Онь neden bilip
turugar?

Кааппъң, wijlerdin, çajzandardың alvazъ uluska
şýralu bolgonva?

Горно-Алтайская областная

БИБЛИОТЕКА

г. Горно-Алтайск

№ _____

KAANNЬN ALBANЬ ULUSKA ŞЬRALU BOLGON.

Alva.

Bajzu-dep kizi ajyl čurtu, eki-çaṇys maldu čurtap çattъ. Bir çыl častып čaman kyn-derinde maľ, čutka bastыгър, kыгылър өldi. Ol çыlda kaannan katu čaan kalan съкть. Çajzандар kalan čiup keldi. Bajzuda kalan tөlөөr akca çok boldь. Çajzan Bajzudь съ-въktадь. Ekincizin çajzan kalan čiup vaza keldi. Bajzu, kalannып tөlөөгө vaza съ-dabадь.— „Kalannыңды emdi tөlөөвөs bolzon, emdi seni, tanмапь kolъ-видыңды kizendep, alva işke atandыгър kөrөin!“— dep çajzan ajttъ. Bajzu çajzannып çargъ sөzin ugър:

— „Akka-çajzan! argama съсьгар! ajыль-garga çyrip iş iшter berejn, ezigerde čurtap bolъş edip çyrejn. Meni-le tyrmенин tyvine sálbagar!— dep-mөrgyp surandь.

Çajzan kileeci kizi bolъp čamырkap: „Çe! keregindi čeniltip salajып. Мынаң ағы menin ajьtma вагър iшtenip çyr“ — dedi.

Çajzan çangan sońnda, Bajzu çajzan-pıń ajlı̄ çaar kəcti. Ogo barala, çajzańrıń izin kynin-zaýn iștep çyrdi. Bajzu çajzan-

ıń izin kəp çylga iștep çyrdi. Iştegeni ucun çajzan Bajzuga eş neme verbedi.

Bajzu çajzańrıń aýyla odyn alıp, osogyna ot salıp berip çyrdi. Ot çakşy kyjwegende, çajzańrıń emegenine turun-la sabadıp çyrdi. Erten-tura ezirik çajzańrıń

Әdygin uştър mokop turarda, eegi orto teptitip çyrdi. Çajzaппып çardына ton çaat berip çyrer-boldь. Çapkan tonъ çaravas bolzo, çajzanga—çaagъ orto soktyrъ çyrdi. Kul bolbogon Bajzu, emdi çajzaппына kul boльр çurtadь. Altajjdып çеринде Bajzudъj ulus kөр bolgon. Olor bajlarga, vi çerge kul boльр, çyrip, şыralap өlgiledi.

Çakaru: Slerdin çerde ozo çajzan kandъj edi? Çajzaппып kылькъ kandъj edi? Оль висир alьgar.

Çajzaппып çылкъзъ 500, којъ 300 bolgon, Bajzudъп çылкъзъ 2, којъ 12 bolgon. Çajzaппып маљпып toozъ kanca, Bajzudъп маљ kanca? Olordъ bodop alьgar!

Kaan, bijlerdin асавъ.

Kaandar, bijler, bajlar, pomeşciktar alvatъпь өнөтиин karanujga çyrgysken. Karanuj alvatъпь садьштъгър воj-воjъна өстү edip çyrgylejten. Ulus bicikke uyrenip, emeze mal azъп kөptөdip, тъңдар bolzo, bjsterdi bij — kaandardь toobos bolor dep, ulustъ kъстар, çip, nemezin blaap alър, çyrgilejten. Ozo kaan başkaruzъ şkoldordь kicevej, sal-dattъ тъңткан, akca çөөзөni oo төkkөn. Albatъ çongo gazet, kniga tarkatraj turgan. Kaan tuzunda arakъ sadar kavak toozъ

şkoldordon kөр bolgon. Kaan başkaruzъ serkvelerdi kөptөdөrin kicegen, şkoldъ kе-reksinvej turgan. Nenin ucun andъj bolgon deze? Arakъ la serkve, kaan bijlerdin, al-battъ kuldanar işke,ボльшtu bolgon.

Onon өskө altaj ulus војь bilip turъ. Ozo kaapъn bijlerinin асавъп. Olor ulus-taң sъj-dep akca çөөzө алър turattan. Kaan tuzunda buruga kirgen ulus akca çөөzө sъjlap berip kandъjda kerekти urep salattan. Bijler katъп çiirge amtazъj-la, опь bedreer bolgon.

Surak: Kaan tuzunda ulus уүрener şkol kөr boldъва? Emeze arakъ sadar kавак kөr boldъва? Kaan bijlerinin akcaga асавъ kandъj?

Eskide.

Kajыг вytken boomdu
Kajran Altaj çerim-dep,
Karganadъj ak maldu
Karanuj Altaj çurttadъ.

Kaçap тъпь celdein-dep,
Кавъп tudunър коçoјт keldi
Кавът toltyр alајъп-dep,
Karalap astam алър çyrdi.

Uraak çerly Altaj devej,
Uzun cactu авъс keldi.
Ulu kudajga çandagar-dep,
Ulustъ kъstap krestep çyrdi.

Авъс, коçoјт symelezip,
Altajdъ bijlep çip çyrdi.
Aktanър udura ajdardъ,
Alba-la krestep çyrgiledi.

G. Tokmaš.

Surak: Eskide авъс-la вай-коçoјтпъп кыъсь
kандыj bolgon? Опъ biler ulustan surap ишър alaar.
Altaj-dep sesti bis kanca ynle ajdъp түгъвъs: A-l-t-a-j.

Eskidegi çajzандар.

Bistin çадьş eskide кыъп bolgon. Ка-
ан bajlargaボльшкан. Bajlar çoktu ulustъ
Baskan. Çajzандар съвъктап turatan.

Çajzандъ kөргөлөк edim. Çajzaңнаң çа-
an ulus korkыр turatan edi. Bir kyn çaj-
zan keldi deشتi. Тьшкаръ çанъ аյл tutкыладъ.
Ol аյлга çajzan turar deشتi. Ak-boro attъ
myngen çajzaң keldi. Eecij temcileri keldi.
Temcileri attan ozolop tyzip, çajzaңпъп
адын alъp turдъ. Çajzaң baştagan ulus,
çанъ айлга kirgiledi. Çaan tondъ çardъна

çavıngan, çaaqь kara sagaldu çajzan tөrdө otturдь. „Albatъ-çondь çiugar!“ — dep, — çajzan temcilerine ajttь. Albatъ-çon çuulдь. Argalu ulus arakъzъn tudungan ajыlga kirgilep turдь. Çaman çydek, çoktu ulus, ajыl tөmөн kirip bolvoj, сыгартъ bastь. Ajыл-

дъп içinde çajzаппъп уни çaanадаь. Nele boльр bardыne-dep-men sanандым. Çajzan çamyrkap, syj ekelgenderdi çaksъ kөryp turgan emtir.

Çaman çydek, çoktu kirerde çaatap sogър turgan emtir. Syj berecileri bajlar

boldъ, ସାଦ୍ୟନା sokturyр turatъ çoktu, batrak ulas boldъ.

Emdigizi.

Ozogъда altaj albatъ kul bolgon. Emdi ondyj emes Sovet Baškaru bytti. Къյнга, albag'a turgan altaj uluska vołszър turu.

Albatъ karanuj çugbezin-dep,-oncozъ bicik bilzin-dep-turu. Опъң исун emdi çurt sajъn likpunkt асыр turъ. Bicik bilbes bir de kizi çok bolzъn-dep-, kiceep turъ. Bistin çurt sovettin icinde likpunkt асыlgan. Ulus oo çyrip yyrenip turъ. Eskide bistin çurtta bicik biler birde kizi çok bolgon. Emdi bicik biler kizi ajыl toozъна тавылар boldъ. Kaan tuzunda gazet-dep-, nemе sraj çok bolgon. Emdi „Къзы Ojrot“ — dep-gazet късьгър turьеъс. Gazet tuzalu nemе emtir. Опъ bildibis.

**Oktjabr, altaj ulustъ orus kaannъп
olcozънаң ајгъдъ**

Çakытта: Çurttgarda gazet aldыгър късьгър turgan ulustъп toozъ kanca kizi? Опъ водор альгар.

„Къзы Ojrot“ degen səstө yndy tanmazъ kanca, упі ସୋସ୍ କାନ୍ଚା? Olordъ tanyp aldынаң висир альгар.

„Къзы Ojrot“.

Orus ulus eskide kanajta çatkan.

Orus çerinde bir pomeşciktyň, bir mun kъra çeri bolgon. Ol pomeşcik bir mun kъra çerine aş salyp turgan, azъ tyzymdy byder bolgon. Pomeşciktin çerine koştoj çatkan eki teremne krestijan ulus bar bolgon. Olordын çeri as bololo, опьң ystyne kъra salar ćeeri bir çerde emes başka-başka çerlerde bolgon. Опьң ucun olor çaatajań salda-týrmuzъn alganca bir çerden, bir çerge çyrip iştener bolgon, ystyne kъranyań izin ijdezin çettire bytpes bolyp, alvatъzъ aştap, өlөrine çuuktaj bergen bolgon. Pomeşciktin bir kъra çerinen 75 pud, emeze 100 pud aş tyzer bolgon. Krestijan ulustъn salgan azъnan 25 pud, emeze 30 pud aş tyzer bolgon. Krestijan ulus pomeşciktin azъ çakşъ bydyp turgan çerin kөrip icinde kyjynyp çyrdi.

— „Bu тьндъј çakşъ aş byder çer bisterde bolzo kajdar“?— dep sanapър çyrgiledi.

Pomeşcik, ulustъn icindegى sagъzъn tapър saldy: — „Krestjan ulus uncukrajçyryp асъnala, tyjmeer bolzo, ol tuşta bister pomeşcikterge koomoj bolor. Olor bisterdi bastra өltyrip salar!“,— dep sanandy.

Bulardы kanajta symelep, mekeleer evin bedredi. Symelenip alala ol pomeşcik te-

remnede çatkan krestijan ulustyn ortozyn kelip ajttı: — „Çe ulustar, men slerdin şyralap çyrgenigerdi bildim. Ol şyragar slerdin vojtgardyn kilincegigerden boyp çat. Men slerge serkve tudup berein“ — dedi.

Опь ukkan krestijandar oncozь pomeşike bir tynej mərgyp, çsyldy. — „Slerge alkış çetsin. Bis slerdin ucun caktan-cakka kudajga vazyrarayıb!“ — deşti.

Emeender pomeşciktiñ sözин ugyp, sygynip ылашты.

Pomeşcik, krestijandarga serkveni tudyp berdi. Вој gorotko вагър krestijandarga авыс ekeldi, војна agronom ekeldi. Agronom pomeşciktiñ azын kiceedi.

Авыс deze, vajram-zajyn ulustь kudajga mərgyidip vi munajda kiisyn ajdyp turdy:

— „Çiugyndy војпсылап çakşy kərip çyr. Bijlerdi çamandaba, sen Pomeşcikti çamandabaj, çakşy kər. Kudań çok başkaru bolbos. Kaandı kyndile. Bijlerdi kyn-dile, stanovojdı pristavtı kyndile, urjadnikty kyndile!“ — dep-ulysty yyredip çyrdi.

Bir çyl syrekej izy çaj boldy. Salgan aş өлөн kynge kyjip yyreldi. Krestijandar авыска вагър ajttı: „Ada! — авыс, mərgyl edip çalanga barar kerek. Onon өskө bis-ter aştan kыться turubıb“ — deşti.

Авъс алватель еcidip çalan çerde kancada mərgyyl etse, вользь çok boldь. Salgan aş nede nemee çaravas, kyjip bozodь. Acana çыl keldi. Suranър çyrer ulus kөр boldь. Ет ulustar iş ișteer çer bedrep çyrdi. Ol çыlda pomeşcik aldygвадь. Оньы salgan kъra azъnan 200 pud aş tyzip turдь.

Suraktar: Pomeşcik teremne çеринде ne kerekty serkve tutт? Авъстың ајткан киисьпъ kemge tuzalu boldь? Krestijanъп азъ ne исун kunge kyjip kaldь, pomeciktin азъ ne syrekej çakшь bytti? Eskide çer kemnin kolъnda edi? Уyредy kemnin kolъnda bolgon.

Bu statjапь късыrarda, mendevej çart-yndenip късыгъгар.

Bu тъпајър biciger:

Agronom la авъс.

Agronom baştagan bir kъра çerden aş 200 pud tyzet.

Krestijan salgan bir kъра çerinen 30-40 pud aş tyzet.

Çakылta: Agronom baştagan kъradan kanca pud artък aş tyzet? Онь водоп альгар. Ol nenin исун ondъj.

Çurtып tutaktаръ.

Eskide altaj çerinde bicik biler çапъста kizi тавылас bolgon. Ol tuzunda altaj ulus

es neme bilbes bolgon. Karanuj ulustъ koçoimdar mekeleri belen bolgon. Koçoimdar ulusla nөkөrlөşкөn. Ulъstъn malъn tөlyge ala-la akcazъn төлөвөs bolgon. Karanuj ulus, çargъ surap bijlerge varar bolzo, bijler le koçoimdar nөkөr bolgon ucun, bijler karanuj ulъstъn çargъzъn yrep salar bolgon.

Sonъnda altaj çerine авьс keldi. Ol ulъstъ krestep turdъ. Krestep mojnogonъn çurtap çatkan çerinen syrip çyrdi. Onojo çyre altaj ulus çakшъ çerlerin taştap, tajgataška, sook çerlerge вагър, çurtaar boldъ. Altajdъn çыlu çakшъ çerlerin manastъrga bergen, artkannъn kaапъn kabinet çeri etken. Karanuj altaj ulus kapcal, taştu kovylarga kirip çurtadъ. Katu sook çerge түгър съдашпай, altajdъn malъ kытъlar boldъ. Karanuj altaj, mal өлвөzin-dep, камъn kamdadъp, mal тајър turdъ. Çыldъn malъ astap turdъ. Altajga boluskan волър авьс:— „kөrmөskө mal tajadъgar, опън исун malъgar өлөт. Ada kudajga bery beriger, anda атыг çurttarъgar“—den, ajdar boldъ.

Авьstan tuza bolorbo?—dep, altaj ulus sanandъ, авьска malъn verip turdъ. Astamdu bolorъn sakъыг—deсти.

Авьс altajdъn malъn alър— „Ada kudaj alkъзъn berer“—dep-ajdar boldъ.

Karanuj altaj kanajda-da etse, kajraldu
çakşъ çadarъ çok boldъ.

Kaan, kabinet cerinen akca çuur boldъ.

Karanuj altajdъn astamъ ogo bardъ.

Manaktarga kursak kerek-dep.

Monastыr baza suranar boldъ.

Mal kydeeci altaj çыldъn koomoj boldъ.

Surakta : Kaan tuzunda, ulstъ vicikke yurederine kicegenve? Kicegen bolzo ne icun? Karanuj ulstъ mekeleri belenve, emeze vicikci ulustъ mekeleri belenve?

Bu тъпajda biciger:

Bistin çuıtъvъs sovet. Sovettin kyci vicikte.

Altaj emegen.

Kaan tuzunda altaj emegenderdin çyrymi şyralu bolgon. Ol tuşa emegen kizi өвөгөнinin encizi bolgon. Kerek bolzo, өвөгөni emegenin kamсыла соjър-ta turar, ajъnpаn syryp-te turar. Emegen ulusta yn çok bolgon. Er kizinin tavъ bolgon. Emegen ulus çanъs ajыl çurttъnъn izin eder bolgon. Kandъj-la uur iş, emegen ulustъn ystynde bolgon. Emegen kizi aş kursagъn kajnadъp, beletep turar, ulustъ azrap turar. Ajыldъn icin çuunadъp isteer, ton өdyk kөkteөr. Su ekeler, odъn kezip, опь kijdi-

rip, ot salyp turar. Uj, koj, kodyre ook mal, baza emegen ulustyn ystinde bolgon. Onon-do eske emegen ulustyn sylraz, kerp bolgon. Er ulus deze, canys ciky talyk kavrar, ol emeze calkuurgyp, ajyla kynin oturyp cedar. Er ulustar emegenderdi soks ukkur ederge, kandyla syme tapkam. Ol emegenderdi kuldalar symezinin biryzzi vi: Altaj ulusta „kayp“—dep-can var. Ol canyn aajyn bolgoop koreli: Ol kayp-dep-candy, emegen ulusty kuldalarga turguskan can-dep,- kem-de kizi taapyp alar. On vi mypayp taapyp alar: Kelin kizi evdegennin aaçazyn, aga karndaştaryn, taaj bolgon ulustyn oncozyn kaýndaar can bolgon. Kelin kizilerge, kaýndaryna udra bazargal bolbos, olordyn adyn adabas, vazypny can syn olorgo kergypes, pudinyn edin kergypes; olordyn aldy caar udura kozin cike kerbes; udura oturbas. Kayp ulustyn ajoypna kirze, ter caar cuyktabas. Onondo eske emegender kyjbas kaýndaar-dep-turguskan cozoktor bolgon. Onyn ucun emegen kizi er kizinin kulp bolgon. Eskide emegeinder kayp candy, can-dep,-onon kyjspaç can-dap turarda, olor cazynala kaýndaryna nala korkup cyrgen bolgon. Ol tusta er ulus emegenine kaan-vijge tynej bolgon.

Emdi sovet қаңында, ол ески каяндаар-
деп-емегендерди кулданар қанды онкозып
сасыр уреп salgan. Sovettin, қаңында ер
ulusla, emegen ulus tynej. Olordың biryzi
kul emes, ekilezi tynej. Er kizi emegenin
srajda sogor исирь çok, айыдан syryp bol-
bos. Emegen kizi аյылду bolgonon ala, ty-
nej айылдың eezi вольр çat.

Өвөгөн, emegen kelişpej, аյтылар bolzo,
mal, azын тендеп ylezip alar.

Sovet қаңында emegender kul emes.
Emegen ulus sovettin keregine turup, қон-
пъң ne kereginde başkarar исирь var.

Em tura Sovet başkarudың қаамызьна
turup iştengen emegen ulustыnda toozь çыл-
дың көртөр турь.

Mekeci kam.

Baj kizi alvatъпъң terezin сојыр çip çat
Kam kizi alvatъпъ туңej сојыр çip çat.

Bicik bilbes alvatъ kamga sormo çilik
вольр çat.

Опъң исин kamdar: bicikke yurenve-
ger, baldardыда yuretpeger! — dep alватъ-
қанды bulgap turadыlar.

Ajla kamdar alvatъ mekelep turgанып
воjlorьда biler emitir.

Aj sajn „Къзыл Ојрот“ gazetke— „Men kamdaaгымдь toktodыр түртм, emdi albat mekelebesim“—dep Kan-Carastyn, Ursuldyн, Ava-Çyştyн kamdarъ çar salarын kemde kizi kъсырган.

„Kaarlu çыlda kam semis, късыкту çыlda ijt semis“—dep altaj ulustyn ajtkan səzi bar.

Kam ooru kizi çazър bovbos. Kalas een çerge akca alar, kөр mal tajar. Albatyn malын astadar.

Çoktu kizini kam sraj tyredip salar.

Kamdardын mekeci karyndaşтаръ: çarlykсыlar, avystar. Olor oncozъ ulus mekelep çadыlar.

Kamdardь, çarlykсыlardь, avystardь, vajlardын on çiipynpa, tojgo kъсыrvagar.

Olordын mekezine kirveger!

Olordын səzin ukpagar!

**ESKIDEKİ KARANUJ ÇADЬŞТЬ TAŞTA-
GAR ÇANЬ ÇARЬK ÇURUM BYDIRELİ.**

Ojrot albatъ.

Sovet-Başkaruulu aldьнаң tırgan Ojrot oblasttyн-çerinde Bij-le Kadыn-dep eki ç-

an өзөк suular bar. Ol eki suudын војьнда Ojrottын albatъzь çurttap turu. Kadыn dep

suudың војьнда altaj ulus çurttap turu. Kадънга kirgen Cuj dep өзөктө telenit ulus çuitajt. Bij-dep өзөк icinde tuba, kumandъ ulustar çurttap çat. Onon өскө Ojrottyn چеринде bajat-telenit ulus-la kazak ulus çurttap turu. Bu ajtkan albatylardь Ojrot albaty-dep ajdar. Onon өскө ojrot چеривисте orus, latş, estonets dep albatylar bar.

Ojrot چеринде çurttu albatylar kanajda çurttap turu dep suraza?

Altaj ulus kijis aյьlda çurtaap çoktu uluzъ agaştyн сөвirezънаң aýl tudър çurtagylajt. Altajlar czyzyn-çuyr-mal кавъгър, өskyrer ulustar. Mal azraaгънаң өскө altaj ulustың аңсы uluzъ bar. Onon өскө olordo kөryмçyly çaan iş çok. Санъдан altaj albatъ kъра taartър, aş salar kerekke yyre-nip turular.

Tuba ulus tos-lo çapkan aýьlda çurttaar. Kъşkъда tura icinde kъшtaar. Tuba ulustың چеринде kъşkъда kar çaan tyzer. Опън ucun olor kөр mal azrap, өskyierge съдавайт. Tubalardь аңсы ulus dep ajdarga keli-zer. Olor kъşkъда kөbyzin andap turat. Onon өскө, tubalar adaru tudar, kyskyde мөштиң kuzugън çuup-kuzuktap istenerler.

Kumandъ dep kicinek-as ulus-bar. Olor сөл çakkalaj çurtagan. Olor aş salar ulus.

Опъң исун кумандылар теремнely чуртаар. Кумандылардың емegen үлузь кеден, сепкен sogър biler. Опъң исун куманды ulustың kijgen кеп-tonъ көвүзи сепкен-le кеден bolor.

Telenit ulus emdigige, çettire көcip çyrip чуртtaar. Olor kijis аյыldу. Іштener izi mal azrap, өskyrer, andaar. Cuj telenit albatъ көвүзи tarvagan andaar. Ulagan, Başkөs Coluşpa өзөктө чурту telenitter ҹаньдан kъra ișteer işke yyrenip turular. Bajat telenet ulustың ișteer izi-kъra bolor. Olor yrgylçi teremnely чуртаар ulus.

Kazak albatъ çaj kъş көcip çyrer. Kazaktың izi baza-la mal өskyrer. Olor maldып astamъна чуртаар. Kazak ulus төө dep maldы syreen ҹарадар.

Bu ajtkan albatylardып ugъ ҹаньс. Olordың төрөл ҹери Ojrot, Altaj ҹери волър çat. Olordың bastrazъпып toozъ 45.000 kizi Өскөzinin toozъ 55.000.

Ojrot ҹеринде Sovet Başkarudып yyredyzi аајыпса, nele albatъ војъ војъп өштөвөj, ҹань cyrim bydyryp çat.

Onco batraktar, çuktular, ortondor өзibis başka deşpej, birigele өшty kulaktarъ—la tartызып çat.

Ojröttyn alvatyzypyn toozь.

№ №	Ajmagъ.	Alvatyzъ.		
		Oruzъ.	Ojrotorъ.	Oncozъ.
1.	Kөş - Agas	557	5868	6425
2.	Kan - Oozъ	4281	6868	11149
3.	Ojmon	8014	4507	12521
4.	Cemal	1975	3756	5731
5.	Şebalin	8856	4038	12994
6.	Majma	7393	4138	11731
7.	Kuu (Levedj)	9600	3181	12781
8.	Ondoj	3975	7635	11610
9.	Uspen (ъзъ)	12375	3472	14847
10.	Ulagan	120	3545	3665
Oncozъ . .		57566	46008	103574

Bu toodo Ulalu kirvegen. Ulalunyп uluzypyn toozъ 8,752.

Ojröttyn maьypyn toozъ.

№ №	Kandъj mal.	T oo o zъ,	
		1928 ç.	1929 ç.
1.	Сылкъ маь	114528	119783
2.	Üj маь	212956	216655
3.	Коյъ.	382495	382600
4.	Eckizi	53547	61507
5.	Өskө маь	19563	17830

ESKI ÇYRIMDI TAŞTAJLA ÇANЬ ÇYRIM ВУДҮРЕЛИ.

Көсөр, җадьштъ тащажль.

Ташындай киисында:

— Көсүр ҹырип ҹуртагальбыс са-
ртык кoomoj bolgonып bilip turubъs.
Bister emdigige ҹettire koomoj ҹуртап
turubъs:

Малъбыс ҹе-
рде кьштап ту-
rat. Опъвьстъп-
salkын шуурга-
ннаң ызьктанар
чери çok ucun,
carcap, өlyp tu-
rat.

Emdi eski-
degi аајынса
ҹурттајтанып то-
ktodor kerek, ордьна ҹань ҹурт tudalъ.

En ozo војьвьска ҹадарга tura tudalъ
мальвьска ҹылу kazagan edeli. Ҫaskыда
кыра syrip, аш cacаль. Maala-da isterin ki-

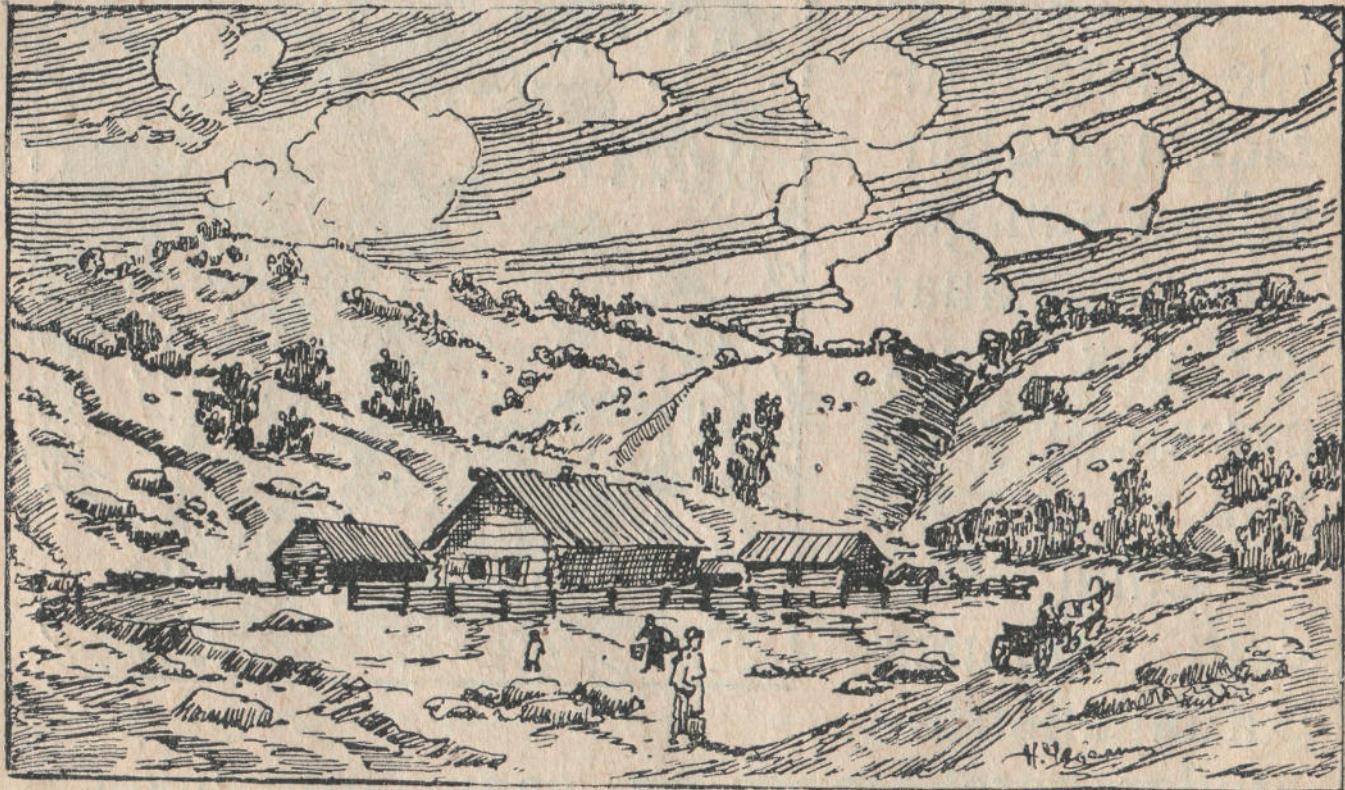

сееп көрөли. Мааланың азъ војьвъска, күрсак бolor, artканың маљвъс چиir. Ҫаjгъда çalkuurgaj өлөн edeli. Onojdo kiceezebis, mal azъвъс көptөr, војьвъс չыlu, oru çok çurtатывъс.

Ҫаnъ çurt tudarga teremnely çадар керек. Көсүр ҹуryp çurttaarын toktodor-tedi.

Surak: Slerde tura bar-ва? Malдь kicevewe ol өңziр өzөгвө? Malдь kanajda kiceze ol өңzyr?

Ҫакылta: Çurtъgardagъ аյıldardь toolop alьgar. Olordың çoktu uluzъ kanca, orto uluzъ, вай uluzъ kanca. Olordың kemizi kөp. Çoktu ulustың bastra toozъ kanca bolor өskөлеринин toozъ kanca. Опь diagramma edip ҹiurap alьgar.

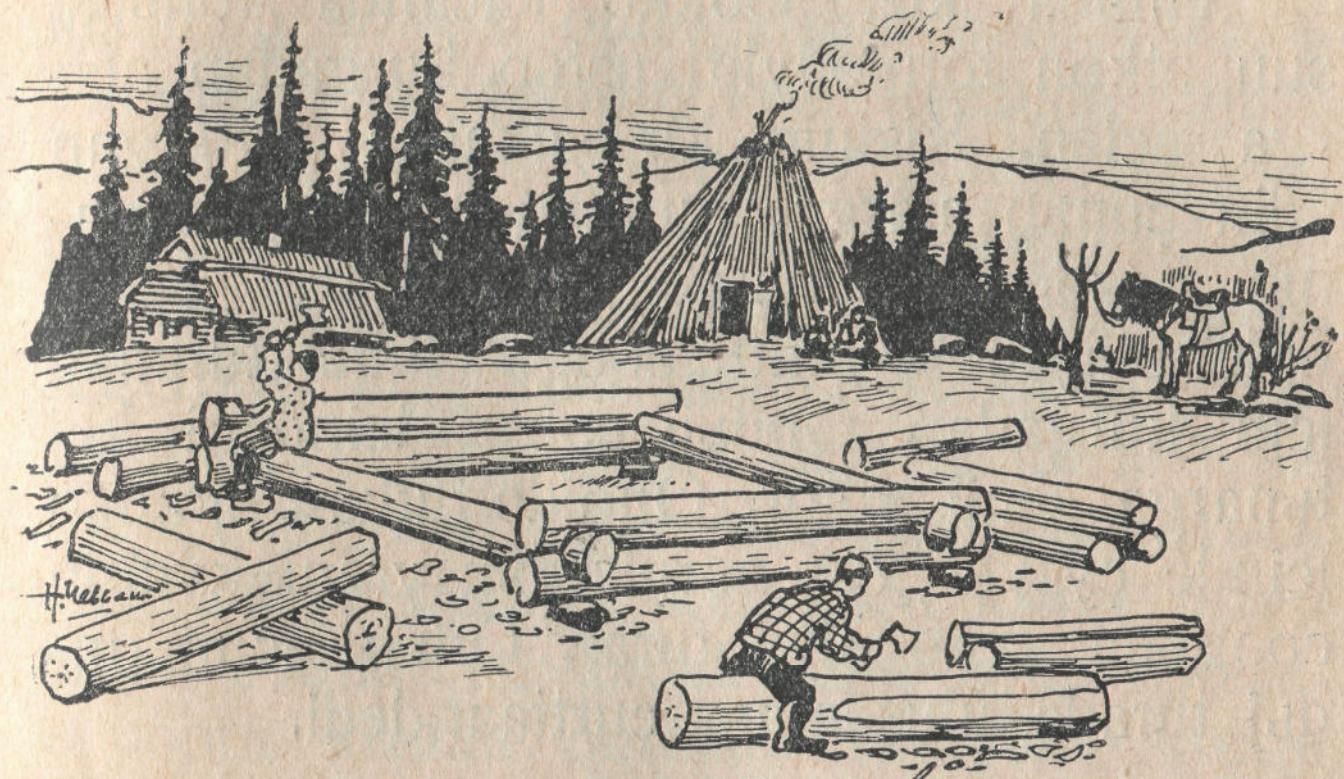

**Аյылдь тaштaр, tura ҹазap, teremnely
çurttajъ! Ҫыlu ceden ҹaza! Kъra syr!**

Kuka tura tuttъ.

Ozo altaj ulus tura tutpas bolgon.

Emdi turanън tuzazъn bildi. Emdi altaj ulusta tura kөptөр turu. Ce andыjda bolzo, altaj ulus emdigige çettire tura çazap ala-

тьна çакшь uyrenip albagan. Onъn kere-
ginde, çazap algan turazъnda, tutaktar var
bolot. Kuka vojna tura çazadъ, kөzөnөк-
төrin kynge udura edip çazadъ. Turazънън
icine kөzөnөktөrin өtkyre kyn ertennen
enirge çettire tijip turat Kuka vi тьпајр
kuiscьndajt:

— Ajyldын icinde kъstarga syreen sook
bolot. Kъskъда ажы icinde, сөjgөндөgi suu
tos bolъp tonъp kalat.

Аյыlda kizi kьş otkyre kijgen ton өdy-gin uştър bolbos, опып ucun ton icinde bijt өzip oo çidiret. Kir balkaştan kьсьткьş ooru tavylat. Onon-do өskө айылдын tutak-tarъ kөр.

Айыldan-tura icinde çurttaarga çaksь.

Turada kizi sookko kacanda тоңbos, suu өtkөn ton өdykti uştъr, kurgadър ala-rga belen. Kizinin kir-balkaşka tuttyrgan edin çипър alarga, turanъп ici epty. Turanъп kөzөnөgin kynge udьra tudar. Kөzi-nөk өtkyre kynnин соогъ tijin, turanъп icin kurgadar. Ondыj bolzo, icindegi kej тьnarga çenil bolor. Onojdo tutkan turanъп icinde çyzyn-çyyr oorulardыn yreni kynnин соогъна kyjip өlyp turar. Опып ucun on-dыj turada ulus амър çurttaar dedi.

Çakылта: 1) Slerde tura çok bolzo, опь кар-
шьgaj çazap alьgar!

2) Çurttygardagъ turalardъ açыктап kөryger:
Kөzөnөktөri, kанды? Kynge udьra-ва, çok-ва?
Kанды turanъп ici çaman çыttu. Ol çыт ne nemeden
ボльр çat? Опь bilip alьgar. Aru cek turada
ooru kөр-рө? Emeze ici kir-balkaştu, çaman çыttu,
kөzөnөgi kynnen tuura turada kөр-рө? Bilgenigerdi
виjsip alьgar.

Kir balkaştan северлен.

Kir balkaştan северлени syreen çaan
kerekボльр çat.

Kir-balkaṣta kolj oorudъn yreni bolor kandyla oorudъn yreni kir balkaṣtan ujalanyr ondo tam koptop turar. Oпъn kereginde kirden ceverlener kerek. Turanъn ici aru bolor-bolzo, onъn koznoktori kynge udra bolzo, ondyj turada orudъn yreni ujalanyr bolbos, ondo kizige ooru çukpas. Turanъn icine kynnin kеzi kacanda tijbes bołp, onъn ici çaatajыn сьktu bolo-lo, kirly, bolzo, ondyj turada çurtagan kizige çyzyn-çyyr ooru tavylar. Kir balkas çerge segertkiş, bijt, klap tavylар turar. Olor syrekej acu tişty nemeler dep kemde kizi vil-ler. Çe olordъn tişteerinde çaan ooru-çobol çok. Bijt, segertkiş, klap oru kizini tiştep çigen soondo, su-kadъk kizini varyp tişteze, ol ooru kizinin ootyzъn su-kadъk kizige çuguştъrар.

Surak: Oorudъn kөvyzi kajdan tavylat? Oruga tuttyrbaska, kir-balkaṣla kanajyr turýzar? Slerdin turagar ici aru-va? Sler edigerdi çupyp turaar-va? Ooru kizile çapys kanzala tankylassa onъn ooruzъ çugar-va? Ol kanajyr çugar? Bilbes bolzon yyredyciden surap ugup al.

Çakylta: Turagardъn icindegi tarakan, klapty çok ediger.

Orular kanajda çuguzъp turu onъ viler kiziden surap ugъgar.

MALДЬN ASTAMЬN UYREDY-LE ТЪНЬDALЬ.

Kemniң malъ astamdu.

Altajъвьста маљвьска çyrgedij çakşъ çerler bar.

Маљвьсть къшкъда çerge bastyr-baska kilezevis, өлөң eder çeribis baza belen. Ojrot çerinin albatъzь yrgylçi mal өskyryp çurttagadъj. Çe ondъj-da bolzo maљvьsta astam as bolup çat. Neniң ucun deze!? Bastra SSSR çurtubъстың mal өskyryp alър turgan astamъвьs өskө çurttardan, ajdagъ-çok as вољр çat. Опь ви mundъj kuiscыnnaŋ bileribis:

Belgija dep çurttyң çeri bistin Leningrad okrugъпъң çerinen kicinek. Çe опың malъ deze, Leningrad okrugъndagъ çatkан ulus-тың maљpan 13 kattap kөр bolup çat.

Onon өskө Golandija dep bir kicinek çurt bar. Ol çurtta, bir çыldың војьнда sarçu işteeri, bastra SSSR çurtubъста etken sarçudan, eki kattap kөр вољр çat. Germanija çerinde bir saan ujdan, bir çыльна 375 pud,

emeze kilogram-la podozo; 6000 kilogramm syt съгат. SSSR çerinde çakşy degen ujdan bir çыльна 100 pud ol emeze, 1600 kilogramm syt saap aladъвьс. Bistin Ojrot çerinde çakşy saan ujdañ bir çыlda 40, emeze 50 pud syt saap aladъвьс.

Bu киисъпнан kөргөндө granitsa ol çапынdagъ ulustың malъ syrekej astamdu bolър çat. Nenin ucun ondyj deze? Granitsa ol çапыптың uluzъ mal azraar өлөndi kөр—tiөrөn turat, onon өскө mal cijir „Kornep-lod“ *) kөр өskyret-opып ucun olor kъга çerinen malъна tuzalu-çakşy kөр kursak istep aladъlar. Ol kursak-la malъп kiceep azrap turarda olordың malъ kөр sytty-de bolot, bojlorъ, çedegen, çaan өскөн sөөk-tyde bolot.

Maldың sydy-azralьnda bolър çat. Amerika çerinde syt baazъ çenil bolot. Opып kereginde bister, malъвьс azraar amtandu kursak ederin kiceer kerek. Çe ondyj işke vojь aldънаң çatkan ulus kacanda съда-bas. Ondyj iști ederge kөр съdal kerek. Çanъs kizinin съdalъ çetpes. Çe ulus өмөlik bolzo, nөkөrlik bolzo, ulustың iş ederi birige berze, ol tuzunda mal аштың astamъ syrekej wijiktedip alar. Өмөlikke kirip mal azъвьсть тъңдаль.

Zebis emes astamъ çok mal azraar șıradan
возопър, astamdu iş ederibis. Bistin kycu-
bis malda, опь kicejlder.

Surak: Оскө çurttyң таън ne kerek astamdu
bistin маъвъста astamъ ne исун çok воър ҷат?

Çakylta: 1. Bu віcikte nedep attu çurttar вар?
Ol çurtardың adын kанды виквала вастар віcigen,
опь асъктар көрип альгар!

2. Bu віcikti ваза kattap късыгър alala ol Bel-
gija, Golandija, Danija, Șvejtsarija, Germanija, Ame-
rika dep çurttardың mal azraaғын kanajda киисындап
туръ, опь віcip alaar. Bistin SSSR degenibis ne
воър ҷат? Опь-sojuz Sotsialist. Sovet Respublika
dep віcip альгар.

Маъвъстън astamъ as.

Bis маъвъска kileвеj turuvъs. Къş-sајъп
маъвъс چerde ҹурет. Къштың acu-koron so-
ogъна маъвъс тоър kъstajt. Kardың ал-
дънаң kursagън сарсър ҹип ҹурул, аръктар
kalat. Ҫas kelgezin, ҹудап turat, kөdyrtke
tuzъnda төрөп turat. Kulun, enezinin sydi
çedişpej, çetire өспөj turat. Опън kereginde
altaj mal tam koomoјтър, kicinekter barat.
Maъвъстъ turguzar ҹылу kazagandan bolgoj
ceden-dep-neme tort çok. Kezik ulus къ-
şкыда malдъ cedenge de azrap turgan
bolzo, ҹе malдъ çetre kөрип kiceweit. Аськ
cedende kъstagan mal sookko тоър, sal-

kъnga soktyгър, агъктар turat. Өлөнді маљвьска аај-ваş çok berzebis, bir kyn маљвьс kursaktы көр çijit, baza bir kyn kursagъ çetpes, acka turar. Malдь, өjлөр azrap, kiceeribis çok. Mal azraar өлөп, baza өскө de çакшъ azraldar edip alаgъвьs ва-

za çok. Malga өлөп salyp berer, өлөп-sal-gъş baza çok. Опъң kereginde bergen өлөнібисті mal budyla tepsep, salar, өлөп malъвьска kursak bolvoj tepselip çada kalat.

Ajdarda, bistin malъвьста astam kajdan bolzъn. Mal azrap turgan kандыj da kizi, azragan malъn astamdu ederge kiceer kerek. Ol cedenge kъşкъда sook salkъn kirvezin-dep kөdyre аськ-çарык çерлерин tuju-

ktap turar kerek. Onon өскө, malдь өjlөр azraғына yyrenip alar kerek. Onыn sondo maльвьs astamdu bolor.

Çakyta: Çajgъda өлон turgъs!
Maльndь kьşkьda çerge turguspa!
Ceden tut. Maльndь cedenge azra.

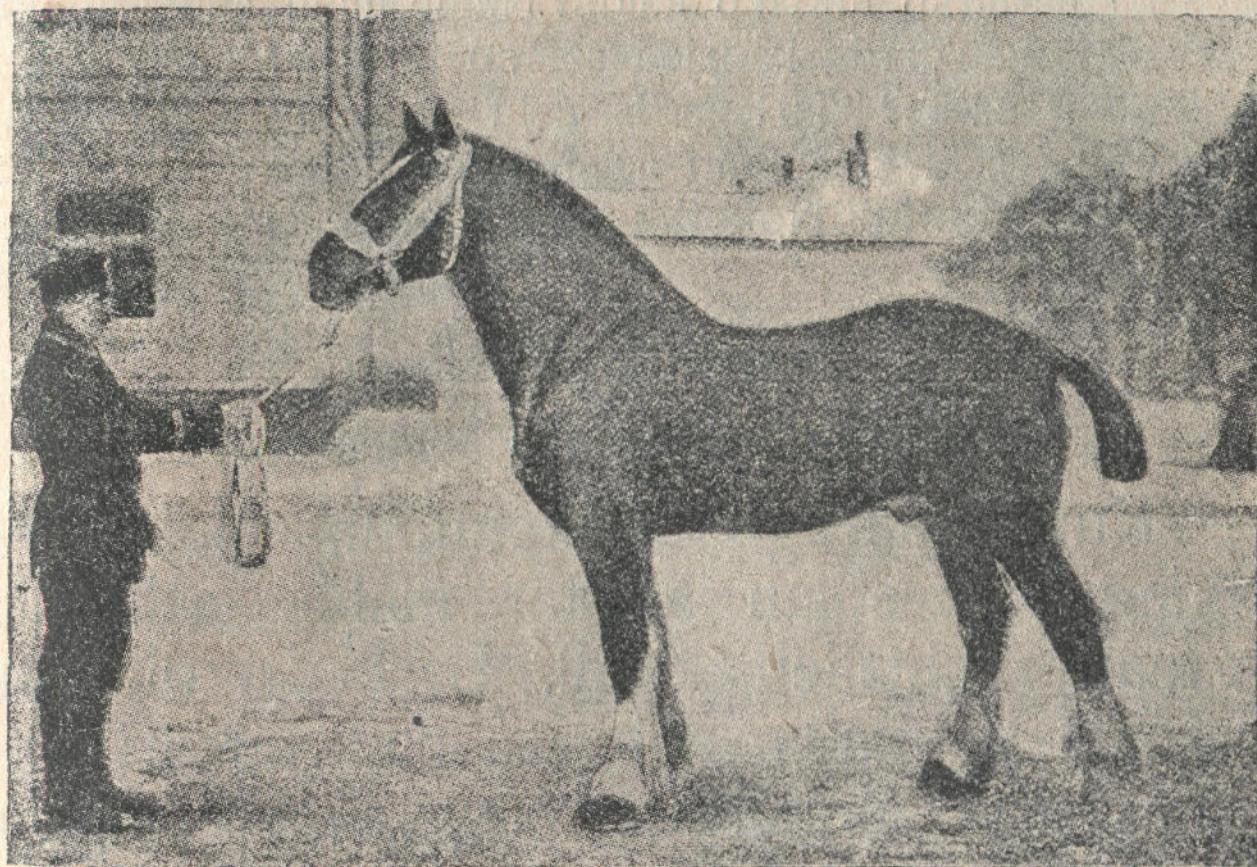
Malдь съdaldu ederi.

Majma ajmagъnda, Emeri-dep-өzөktө,— ujdbь malдь, өskөrtsө, ol съdaldu bolor-dep-agranom doklad ajttь. Agronomпьn dokladыn ukkan sondo, Tyktes.-Agronom adazъпьn вазъп biler! Altaj ulus mal-la çatkan edibis, malдь kanajda өskyrerin војьвьs bilip turuvьs. Agronomпьn ajtkань bistin çerge kelişpes bolor! — dedi. Çoptiek-onь ugър: — Çok, agronom сып ajdъp turgan bolor. Bistin maльвьs çerge çyrip, kyci съdъp turganпьn çerge војьвьsta bileribis. Başkьda menin malьm өzур, toozь kөrkө çetken. Onojdo turala, malьтпьn toozь astadь. Emdi kanajpta kiceezem, malьm өspөj turь. Emdi, men bu agronom ajtkаньnca iştep kөrein! — dedi.

Tyktes — Ej! Çoptiek, agronom sөzin ukpa, artkan maльпнан ajgyldъп,-ordъna eski-degi le аյпса malьndь kicee! — dedi.

Çөptiek, Tyktestin ajtkaplyп ukradь, ag-
ronom ajtkaplyпса iшtedi.

Bir „kolomogor“ uktu вука sadър aldь,
мальна salдь, ujlarь caan çakшь bozu төгөр
turдь. Çөptiek, ol bozularьп sookko ton-
vozьn-dep, çыlu kazagan edip aldь. Bo-
zularьna kilep, воjь kiceenip, olorgo ka-

ruzъr, azradь! Bozular eki-yc ыл өdөrdө,
çoon mal boldь. Ol bozularь caandap ke-
lerde, saar ujlar boldь. Olordon, syt kөр
съгар boldь. Оо çettire Tyktestin malь,
çut ыл bolordo kөdyre kыгыр kalдь. Emди
Çөptiektin uj — мальпып adь-sавь altajga
саjыldь. Sytty uj-mal kemde-dep-surarda,

Çøptiektin ujlarъ-dep-ulus ajdьstъ. Emdi Çøptiekke, uj sadulap, ulus kөр keler boldь. Çøptiek maльпaн astam alъp çat. Sadar bolzo, Çøptiek ujlarъn چaan waaga sadъp turъ.

Suraktar: Tykteş le Çøptiektin kazъzь agranomъп çøptegөnin uktъ, kazъzь ukpadь? Ol ekydin kazъzьпъп malъ өndy өsti, kazъzьпъп malъ çutka bastыгър kыгълъr kaldь? Nenin ucun andъj boldь? Sler malъgardь kanajda azъrap turъgar? Çыlu cedeniger вaвba? Çurtъgarda çыlu cedendy kizi вaвba? Опъп çыlu cedeniniң aaјп ишър alъgar.

Çakыltı: Nекөrlikボольр uktu, çакшь mal azragar.

Malдьп azralь.

(„Kalinin“ — dep-attu kommuna).

Kuban okrugъnda kommunaボольр виriklegen krestijan ulustar maldь astamdu azraarъn şinzilep kөrdi. Başkъda olordъn çerinde uj malъn aaј-вaвzъ çok azraar bolgon. Ujga өlөndi sraj kөr berer bolgon. Опъп ucun bir ujdyп azralъna kөr өlөn kerek bolgon. Uj өlөndi kөr çize, astamъ çok bolgon. Ol kommuna altъ saan ujdy аjгъr alъr, yyredydin аjьnca өjlөp azraar boldь. Ozo baştap ol ujlardь başka-başka çanystan puttap algыladь. Bir kynde, ol ajrъr algan ujlarъпъп kazъzь kanca тьnta syt verip turaganъn, вicip salar. Опъп

kijninde bir kynge cijir kursaktъ çanъs ujga munajъr berer-dep-çoptoشتى: Çakşъ өлөн 8 munta. Aştyн koozozын 2 munta, kulurdын elgentizin 3 munta. Olor onojdo ajгър algan ujlarын azradь. Kijninde kөrөr bolzo, bu mundыj boldь: „Krasotka“—dep-uj өjlөр azragalakta, bir kynde 60 akсапын kursagын cijr bolgon, Өjlөr azraarda, bir kynde 17 akсапын kursagын cijir boldь. „Pcelka“—dep-uj ozo 60 akсапын өлөңин cijir bolgon, emdi 15 akсапын kursagын cijir boldь. Өjlөr azragan өskөdө ujlardын kursagъ astadь.

Ol ujlardъ kynynde cas-la tөrt katap azrap turdъlar. Sydyn eki katap saap turdъ: erten tura 6 casta saajla, enirde 6 casta: saar boldъ. „Krasotka“—dep-uj başkъda bir kynynde 15 munta syt berer bolgon, emdi 21 munta syt berer boldъ. „Pcelka“—dep-uj ozo bir kynyne 46 akcапын sydyn saadar bolgon emdi deze 73 akcaa çeder syt saadър turu. Өjlөр azrap turgan өskө de ujlаръ ondъj astamdu bolo berdi. Ol komuna ujlardъ өjlөr azrap, vi тьндъj astam aldb: өjlөr azragan altъ ujdъп, başkъda bir kynde çigen kursagъна 1 sal. 18 akca съgattan bolgon. Өjlөr azraarda, kynynne çigen kursagъnan өskө, olordon 2 salk. 90 akca astam alar boldъlar.

Maldb өjlөr azragъ ondъj tuzalu nemэ boльr çat.

Bistin Ojrot çerinde saan ujdъп astamъ as boльr çat. Emdi bisterge maldъ өjlөr azrap yyrener kerek.

Surak: Ujdъ өлөн-лө аајь-вазъ çok azraza, bir kynde съдьть kanca? Онь воյгар водоп көrdigerve? Slerdin uj bir kynge kanca көр syt beret? Sler ujьgardъ sytty ederge өjlөr azrap kicendi-gerve?

Çakylta: Saan ujьgardъ vi вициgeninin аајьпса azrap şinżilep kөriger. Kyn toozъна kursagъла sydi astap, kөptөр tүrgaňып kөriger.

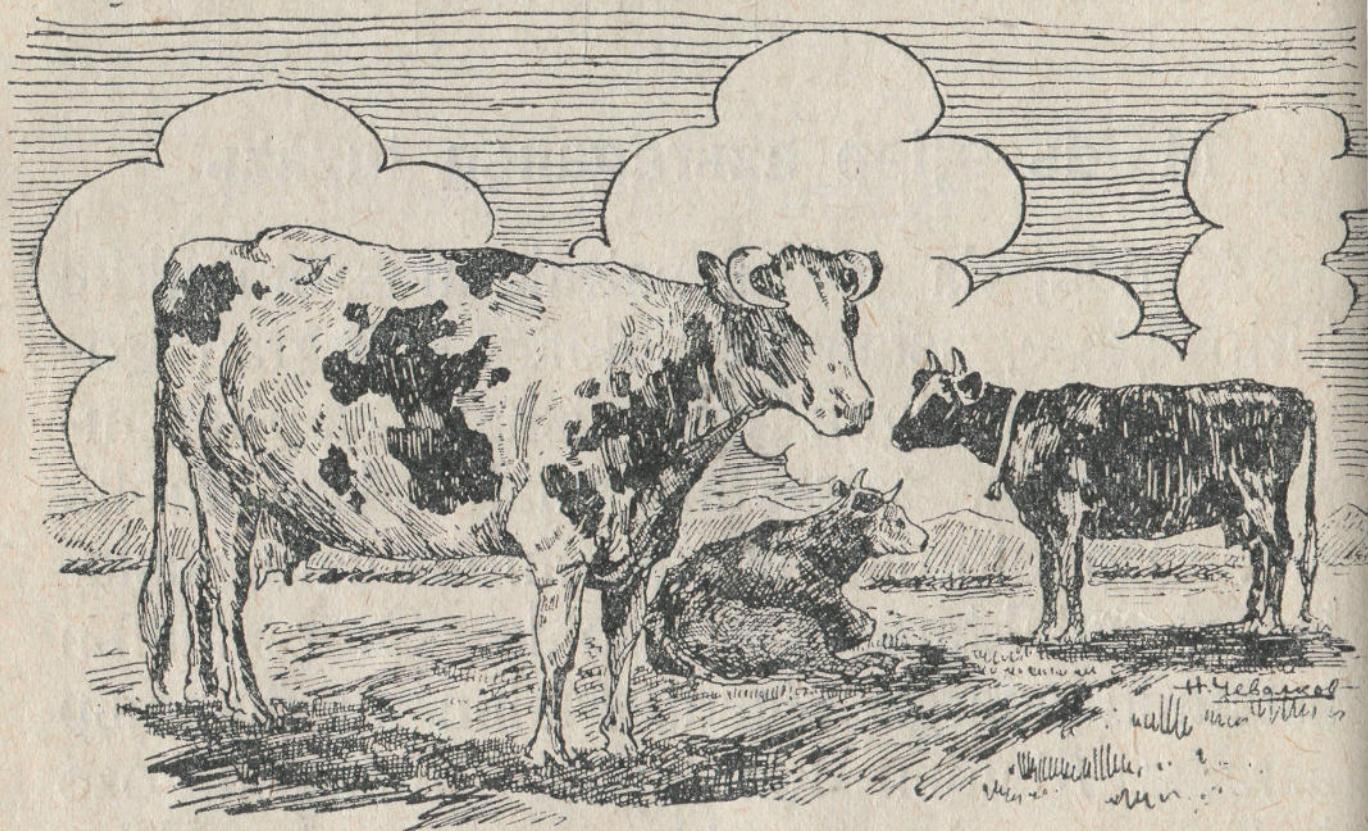
Ojrot oblastъп маъ канажта өзүр тур.

Çылдар	Uj mal	Çылкъ mal	Төө	Koj ecki	An (съгъп)	Açaru
1924	42016	45861	543	100360	1133	—
1925	54352	51728	486	114425	1188	—
1926	60003	52192	573	133460	1266	—
1927	66785	53614	674	154573	1259	—
1928	67234	55264	839	212133	1368	—

Malдь өjlөр azъragанъп tuzazъ.

Kandyj da çoktu, batrak ulus, өмөликке kirip işteze, astamdu bolor. Leningrad gorotko koştojturgan Gubanitskaja—dep-terem-nenin çoktu, batraktarъ mal tudar өмөлик etti. Ozo olordъп izinde, өмөлик ҫаңь вაштала, tutaktarъ көр boldь. Olor maън astamdu ederge kicedi. Maън ви тъпајр azralдь: Malдьп kandyj la kursagъп ozo kulurga bodoor. Ajdarda 1-тънта kulur azralдь bir kem-dep-ajdar. Ol bir тънта kulurdъп ordъна başkada kursak berer. Ҫаңьs ol kursaktъ kulurga bodozo, puttaganъ kelişpes. Ol өмөлик bir kynde, bir ujdъп çijir kursagъп ви тъпајр berer boldь. Ozo bastap ol ujdъп bastra turgan

војп puttap alar. Ujdyn tyry војьпъп 3 pudъна bir azraldъп kemin berer. Saap turgan ujdyn 3 тънта sydine baza kem kozor. Ajdarda vi тъндъj bolor: Saan ujdy turguza puttaza, ol 15 pud tartsa oo 5 kem kursak berer. Ol ujdan bir kynde 24 тънта syt saap turgan bolzo, baza 8 kem kursak berer. Ajdarda ol ujdy kyninde 13 kem kursakla azraar.

Azraldъп kemi vi тъндъj!

1-тънта kulъrdъп азъ $2\frac{1}{2}$ „Klever“-dep-
өлөннин азъна tynej.

1-m kulur 3-m. çaksъ aru өлөңгө tynej.

1-m. kulur 4-m. budajdyn, sulanъп sa-
lamъна tynej, ol emeze 4-m. aștyп saazyla,
suulu, tynkely çerdin өленине tynөj.

1-м. kulur 5-м. kartoskoo tynej.

1-м. kulur 6-м. arьstъп salamъна tyn.

1-м. kulur 8-м. morkov la sveklaa tyn.

1-м. kulur 10-м. „turneps“, emeze „vika“ dep—өлөнгө tynej.

1-м. kulur 12-м. kыrdып ças өлөнине tyn.

1-м. kulur 14-м. съкту çerdin ças өлөнине tynej.

Ol amtandu kursakla, amtапь as kur-saktardь alьstъra verip azraar. Ujdy çanьs kulurla azraarga çaravas, emeze çanьs aш-тьп salamъla azraza baza çaravas. Ondyj azralda astam çok. Ujga berer kursaktъ 5 kem berer-dep-bodogon bolzo, опь тъ-најр azraar: 1-тънта kulur, 1 kem salam, 1 kem aштьп saazъп, 2 kem өлөп, kodyrezi 5 kem boldь. Ajdarda ol kursaktъп kandyj-la вагъп kozър turar kerek. Kulur çok bolzo, опьп orдьна bir kem өскөдө kursak berer, çanьs өлөнлө azraza, bir kynge baza 5 kem өлөп berer turь. Bir kem өлөп 4-м. bolzo, bir kynge azrap turgan malga 20-тънта өлөп berer kerek. Ol Gubanitskaja-dep-tere-mnenin өмөлги маъп onojdo azrap, emdi maъ sytty boldь. Em оlor kynnin Len-ingratka kөр syt çetirip, sadър çat. Өмөлк-тин ишенип turgань astamdu boldь.

Опъң kereginde bistin ojrot çerinde өмөлік ederi, baza tuzalu. Bis mal azrasъ үлс edibis, маљвьстъ astamdu ederin қаңыз өмөлік kөdyrer-dep-turъвъs.

Suraktar: Gubanitskaja-dep-өмөлік қаңыз васталarda маљн kanajda azradъ? Соңында kanajda azradъ? Bir kem kursak berer degeni, ne bolor? Maљn өjlөp azraarda ne boldъ?

Çakылта: Өjlөp azraarda 27 pud boldъ, ого kanca kem kursak berer? Қаңыз өлөнді kanca тылта berer? Өскөлөrin kanca berer?

Mal چијten kursaktardъ چузындеp козър, ol ujdyп kursagъп podop альгар.

Ujdyп sydi kicegeninde.

Ujdyп sydi tynej emes. Bir ujdyп sydi koju bolor. Andыj sytte maj kөр bolot, ol sytte maj as bolot. Koju sytty ujdyп sydinde maj 4% өрө 5% җедет. Sujuk syttin majь 3 $\frac{1}{2}$ % өтреjт. Ajdarda ujdyп sydinin majь چузын-çыyr bolordo, sarçu byderi, baza چузин چыyr bolor. Koju sytten sarçu kөр tyzet, sujuk sytten sarçu as tyzet. Опъң аајып vi munan kөriger:

3 $\frac{1}{2}$ % majlu sytten 16 kilogramm sarçu edip alarga, 331 gramm syt kerek. 5% majlu sytten, 16 gramm sarçu ederge 304 gramm syt kerek. Опъң kereginde маљвьстъп sydi astamdu bolzyn-dep, коju

sytty ujga kilep turzabъs, astamъ ile bolor. Sujuk sytty, sarçu as ujlu ulustar, ujlardъ astamdu ederin kiceer kerek. Sujuk sytty, sarçu as ujlar, eezine astam çetirvejt. Aj-darda eezinin istegeni kalas bolot.

Ulus uj ma-
lyн sytty ederge,
kiceenzin dep,—
sarçu eder za-
vottor sujuk
sytti çekter va-
azъn as berer.
Onojdo etse,
ulustъn ujlarъ-
nyн sydinde sa-
rçu as bolzo,
oler malыn koju sytty ederge kiceer. Ujъnъn
sydi koju bolzo, ulustar sydi ucun vaa akca-
zъn çaandadъp alar.

Suraktar: Saan ujlardыn sydi tynej bolor-bo?
Emeze çyzyn-çyyr bolorbo? Çyzyn-çyyr bolzo, syt
sytten nezi başka? Koju sytten sujuk sytti amtань-
nan tanyp bolor-bo? Bu statijada ulus maлъпън sy-
din koju ederin kicezin-dep-sarçu eder zavottorgo
kanajda çakъp turъ?

3½% majlu sytten 16 kilogramm sarçu ederde
331 kilogramm syt kerek bolordo, 5% majlu syt 304 ki-
logramm bolordo, kanca kilogramm syt astamdu bolor?

Маъвъстъ emdedeli.

Çыртаj, тьндъj киисып аjтты: — Ojrot çeribiste çatkan ulus maъn yrgylci emdet-pes. Оньп kereginde çeribiste çaantaјп malga ooru tabarat. Maъvъs kыгыър turat. Maъvъs оогър aaјь çok kыгылarda, biske syrekej съдьмdu воър çat. Ondъj воър turgанъп kemibiste biler. Çe ondъjda bolzo, emdigee çetire bister maъvъs оогър bolzo, maldып emcizine kөrgyzip, emdedip kөrөr-dep-şyyzip turgанъвъs çok. Maъvъs onon ulam өlipkalat. Ol emeze, malga çugъş ooru тавыльр, ol оогъган maldan su-kadъk malga baza ooru tijet. Ondъj kerek bister-din воъвъstanъ воър çat. Bis, maъvъska kilep, опь kiceevej turагъвъsta, ondъj съгът воър çat. Maъvъska kандъj-la ooru тавылза, опь azъндъra mal emdeer emcige kөrgyzer kerek. Bistin maъvъста چузун-çу-yr ooru bar. Mal terlej-le su icet. Оньп

kereginde, çardınan, belinen balu съсър, eerge bastırala balu воър съгат, kollъ, bıdъ съгат, сөөги—de съпър kalat. Онь bister kөrө-tura malъвьска kilep emdederge sanavajdъвьс. Emdi eskidegizince چүрвейли. Malъвьстъ turguzala emdedip turalь.

Suraktar: Slerdin çerde maldың emcizi вар-ва?
Sler malъgar ooғыгanda emdedip түрьгар-ва?

Çakylda: Veterinarnыj punktan вагър, maldың oorularын surap uk. Онь kanajda emdeerin baza uk.
Ugър alganыңдъ bicip al.

Koj.

Altajdъn çeri koj malga ency. Кајыг kыrlardың өлөнин коj چүрүр چијир Kыrlardың өлөнин коj چизе uluska tuzalu. Kыrlardың meesterinde съккан өлөн kojgo amtandy.

Ojrot oblasta kojdyң kөvyzi: Koş.-Agaş, Ulagan, Kan-oozъ ajmaktarda өскө ajmaktarda koj krely. Altaj çerinde چүзүн چүр uktu koj mal bar: Cuj telenit koj, kazak

koj, orus koj, altaj koj. Ol kojlordyn artyk, çerezei var. Onzь ne dep suraza:

— Telenet kojyпп tygi չьmzak, terezi çakşь.

Kazak kojyпп edi kөр, tygi, terezi çedikpes. Orus kojyпп tygi kara, terezi çakşь, edinin amtanъ çedikpes. Ol kojlordyn tal ortozъ altaj kojь bolor. Oпъп tygi syrekej çeltirede emes, terezi koomoj dep ajdър bolbos. Edinin amtanъ tal orto.

Biske kandъj koj kerek.

Koj maldъ astamdu eder yc çol var:

1. Kojdyпп војьп çaan edip, edin kөptөdөr.
2. Kojdyпп edi kөр bololo tere-tygi çakşь bolorып kiceer.

3. Kojdyпп војь çaan emeste bolzo, oпъп tygi syreen չьmzak bolър saduga caan baalu bolzъп.

Baştarkъ kojlordъ edine bolър azraar, ycynсi вөlyk kojdъ tygi չьmzak bolър çaan baalu çerge azraar.

Edi kөр kojlordon 6—7 nyd. 100 kil—120 kil. et сьgar. Edi le tygyne bolър azragan kojlordon 3-4 nyd. 40-55 kil. et сьgar, terezi tongo caraar. Tygi orto baalu bolor. Çаңьs tygyne bolър azragan kojlordъп edi kөр emes; olordъп tygi baalu.

Telenit kojdyn tygi 1 kil. 1 solkovoj bolzo, çytmak tykty kojdyn tygi 1 kilogramm kajtsa-da 4-5 solkovoj bolor. Onoñ өskө altaj çerinin kazь-da kojynan bir çylga eezi 2-3 kilogramm tyk kajcylap alar, tygyne boýp azragan kojlordon bir çylga 4-6 kilogramm tyk kajcyladar.

Bistin Ojrot oblasta azýrap turgan edil uktu kojdyn astamъ тьndыj: Bir altaj koji-dyn tygi 3—5 salkovojgo çaragan bolzo, edil uktu 1 kojdyn tygi 10—12 salkovojgo çaraar. Edi 6—7 pud сыgar kojlor Turkis-tanda boýp çat. Andyj koj çajgъda tas taj-kada çurup çat. Төмөн yzy çerge сыдашпас.

Emdi bistin Ojrotto koj azýraar өмөlik-ter tөzөldi. Başka uktu kojlordь çanys өмөlikter azýrap çat. Voý aldynan çatkan ulus, andyj išti baştabadь. Baştaarga kyci de сы-dabas. Kojdyn astamъn çanys өмөlikke-le kirre, çaanadadыр тьңdar argazъ tavylar.

Voý aldynan çatkandar uktu kuca sa-dыr, uktu koj sadыr alala, olordь başka ku-derge сыdalь çetpes. Өмөliktin deze çeder. Kojdyn astamъn тьңdьgar.

Surak: Sler kojgardы kanajda azrap turъgar?
Kojdy aldynan воýgar azrap turъgar-ва? Emeze kolektiv-өмөlik boýp azrap turъgar-ва?

Çakylta: Çakşы uktu kuca alýgar! Kojdyn өмөlygin ediger!

Edil uktu koj syreen tuzalu. Olordын edi көр, tygi uzun. Bistin Ojrot çerinde ondъj kojlordын kucalarыn aldyгър, altaj kojlordon kajьktar съгагър turь.

Slerdin ulus ondъj kucalar aldyrat-pa?

Sasta pakos etkeni.

Teremne вољр çatkan çurtть ajlandыра çer balkaş, tynke bolgon. Ol çurtтьн маљ çaskыда kunnin saska vadър өlip turar boldь. Оньп исун ol çurtтьн маљ, ondu өспөс boldь. Ol teremneniң albatъzь argazь yzylerde çiun edip kiusыndaشت: Mal kavыгър çyrer kizizi:—Maldын çyrer çeri balkaş, sas вољр çat. Оньп kereginde balkaşka kynиң sajn mal tyzet. Ol balkaşka tyşken maldь съгагър mokop, şýralap turum dedi. Оньп ишър, selskoxozja istvennyij nökөrliginin predsedateli ajttы: — Nökөrlөр? Bistin turuzъвьs koomoj. Çыl toozъna saska tyzyp çurtъвьsta 500 koj өlyp turu. Men bir ermek ajdaјп çaradър ugarьgar - ва? Ol sastын icinde su uagър bargadъj teren kanava eder, çыra kazър cazaar. Оньп suuzъn agъzър ijzevis, balkaş bolbos. Onь iшtep alarъna biste съдатъвьs. Akca kerek bolzo, kooperativ съdaganca boluzar! - tedi. Ulus ol ajtkan sөsti ç-

radър uktъ. Опъң kijnde bir kyn ulustъң bastъrazъ çuulър alala ol sastъ kazър suyn agъzър ijdi. Kijninde sas kurgap, çakşъ cer bolo berdi.

Çakyta: Balkaş, sas cerdi kurgadър nakos edeli.

Suak.

Koş - Agaş - çurt - sovedinin bir kanca çoktu uluzъ birigip suak salar artel etti. Ol artel baştalarda baj ulustar ajdъşтъ: — „Batrak, çoktular suak edip съдабас. Akыr olordъң suak etken izi kalas cerde bolor. Çajyда çaaş bolzo, Cujdan suu azъпър, съгар, olordъң suagъп balkaş vazър salar“! — dezip, çok çөju batrak ulustъ çötti. Çe ondyj- da bolzo, KKOV baştagan çoktu, ulustar kerek- ti taştavaj kiceenip, suak etti. Suaktъ baş- tapкъ çыл salarda, suaktagan cerinen ondu өлөң съкпадъ. Baj ulustar onь kөrip, tam katkыrdъ. Suak salar boльр bytken artel keregin taştavaj, ekinci сыльнда suvaktъ ва- za saldъ. Ekinci сыльнда suvak salgan cerin- de syrekej çakşъ өлөң bytti. Suaktъң arteli өлөndi maşinala istep alър, yleşkilep aldъ. Kijnidegi çыldarda suak өлөni tam çara- пър turdъ. Emdi Koş-Agaş ajmagъnda su- aktъң tuzazъn kemde kizi bildi. Udabas

Koş-agastaň cəlinin icile Cujdaq suuzып agъzър bastra çerin suaktaar. Ol tuşta ol cəldən etken өлөн-lө kanca-da mun maldы azraar. Onojdo suak edip turar bolzo, mal, aş išteeri astamdu bolър çat. Suak kəckyn çyrgen alvatъда bir çerde teremnely bolър çurtaar kerekke bolъzar.

Surak: Suak salgan çerden baştarpkъ çы өлөн ne ucun сыкpas?

Karuu: Koş-Agaştың çeri kumaktu. Ondo өлөн-nin yreni as bolgon, ol yren balkaşka bastыгър сыкпадь, ekinci çыльнда çerine balkaşka өзөр өлөн-nin yreni tyştı, опың ucun өлөн өсти.

Таагър өskyrer өлөн.

Mal cijir өлөндөрдин kөvyzin taagъr өskyrip turъ. Ondыj өлөндөрдин adь vi: „Klever“, „Vika“ Amerika-da өзөр „Ръреj“, „Lytsern“, „Timofeevka“, onon - do өskө taagъr turgan өлөндөр bar. Өləndi aş - la tynej tarraar. Turgan өлөн aru bolordo ol опың ucun malga cijrge tok. Ondo kolъj komurgaj, mal çibes olөn çok bolor. Ajdarda өлөн taarargy astamduzь kөryner turu. Өləndi taararga опып yreni kerek. Yrendi alar çer-agroucastok bollor. Ol agroucastok ajmak-zaýп bar. Ol ajmaktyн çerinde kandyj өлөн tararaga çara-ryн şinnilep bilerge kiceep turъ.

Surak: Өлөн тааръп тұрғар-ва? Нe dep attu өлөн тааръп тұрғар? Taraar өлөннін yренін kajdan alar. Өлөndi kanajda tarar? Birigip өлөн turgyzъp тұrғar-ва?

Çakylta: Өмөlyk волър birigip өлөн turgysъgar. Өлөн tarъgaar.

İşteer çerdi ыlgap берері.

Ozo çerdi pomeşcik le вaj bijlep istegen. Sovet başkaru bolordo, çerdi çongo tynej-lep kezip bergen. Çerdin çaksyzын, çiisyp batrak la çoktuga kezip bergen. Bajlarga, baza вөкө ortondorgo çerdi raagynan, ись kujuşyнаң bergen.

Çe emdi albatynың ozogъ çadъzъ kuu-lъp, ordына çанъ cyrim bydyp turarda, çer-di işteer aajъ baza oskөlөnө berer. Nenin

исып deze? Emdigi tuzunda kezik ulus komuna, өмөлік, нәкөрлик болып іштеп қат. Kezigi deze војь алдынан қадыр қат. Olordың ortozын-да вајь, вәкө ortondorъ, ortondorъ, çoktularыда вар болып қат. Em turgыза olordың oncozьна түңеjlep چер kezip bererge қарабас. Nenin исун deze? Partija la Sovet başkarудың қолында bastra ulus өмөлік bolbogonco, албатъ мәл азън тъңдьр bolbos dep șyygeni bar. Ajdarda ulus өмөлікке киретен үcurlу. Өмөлікке көр ңенілте берип қат. Ajla ol мәл азън syreen тъңдьр turza, ulus oo belen kirer. Өмөлікке kireri kapsagaj вагър қат. Bistin ojrotto Өмөлікке kirgen ulustың toozь 20%).

Ulus toolu - la қылдарада өмөлікке oncozь kirip kalar.

Оның исун em tura uluska چер kezip ve-rerin toktodыр saldy. Em turguza өмөлікке bolзың, војь алдынан іштегендеге bolзың іштей چерди ыlgap korgizip verer.

Өмөлікке چерди қаңыс چерден қиугынан berer исур - lu.

Çaaş.

Çajдың kynynде kyn izip, چердин војьн-dagъ сыкты kurgadыр, ol сык өрө kejge, bulut болып, kөdyrylet. Kөldөr, talaj, tenisterdin

ystyn kyn izidip turarda kynge izigen su vii
vołp өөө kejge съгат. Ol өөө vii bolup
съккан suular, sook kejge tabarala, ojto ko-
jyłp, bulut bolot. Ol bulut soop, tam kaј-
lyp, suuryпьп tamcьzь çaandap, çerge çaas
vołp tyzet. Өrөgi kej sook bolordo, ol ças-
tyп tamcьzь sookko toş vołp tonьp çerge
mөndyr - toş vołp tyzet.

Çaaš degen neme aş, oiөn өzөrine syre-
en tuzalu. Çaan teñiske, çaan չьška çiuuk
çerlerde çaaš çakşy tyzip çat. Cөl çerine as
tyzet. Tenis, çaan չьš cьktь vojna tartыр
alar, cөl deze bolbos, ajdarda çaaš as bololo,
өlөn, aş kurgap kalat. Ulus kudaj çaaš ver-
vej çat dezet. Onъzъ karanuj ulustып çastra
kuicьпь. Tenistin, çaan agaştyп çańnda
nenin ucun kyjgek bolvoj çat?

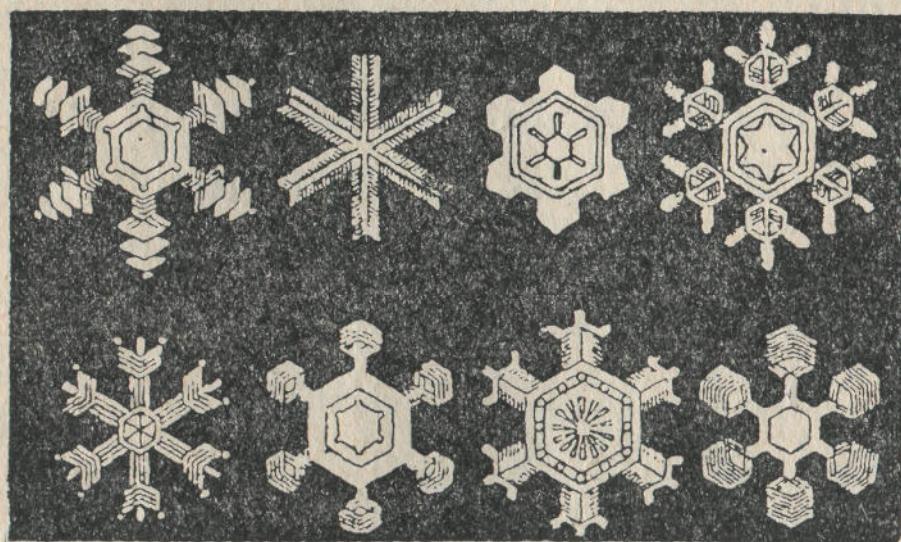
Çe Sovet başkaru alvatыпьп mal azъп
kiceep cөl çerine kanca çys, muq сакъ-
тьmgа suak съgarьp çat. Baza kъranь par-
lap iștezin dep yyredip çat. Parlagan kъ-
ranьп azъ kynge aldyгьspas.

Bir toolu çыldarda SSSR - din bastra
çeri suak bolor. Tegin çerinen bolgoj, cөl
kumak - ta çerinde kujgekke aldyгьspaj aş,
өlөn çakşy byder. Andыj işke Sovet Baş-
karu akşanь çыldып sajып çaandadьp съga-
tъp çat.

Açъkta: Kajnap turgan kazannың ystyne sook cas temirdi bir eves tut. Onoң ol temirdi kөr. Temirdың ystynde ne var.

Kar.

Kardың byderi çaşka tunej. Çe ol kьş tuzunda өрөgi kej tam sook turarda, suu өтө kejdegi вии волър съга - la, топър, çuzyn - çyyr keberly bolot. Ol tongon su kөртөп kardың ak buludъ волър varar. Ol ви-

luttan kar çaap tyzer. Kardың kebelin аськ-
tap kөriger. Онь көznөktiң şilizine tongon
çuigъktar - la tendep kөriger.

Kar degen neme çerge korkьstu сък
өtkirip çat. Онь исун сөл çerinde kьş-
къда kardъ salkын oncozyn apparvazyn dep,
kъralardың ystine съrvagal salar, ol emeze

tjoston ceden tudar. Kar oo ъзыктапър тура
кalar. Өлөн, аş өзөрине кырап турар ту-
зьнда kar tysse syreen tuzalu.

Kuru.

Kuru ҹајьда бolor. Ol emeze șышкьда-
да бolor. Kurudып byderi ҹаашка tynej,
ҹаньс ҹердин съга izy kynde өрө съгала,
tynde ҹaan өрө съкрай, koron - sook kejge
tabarala ojto ҹerge tyzet. Ol emeze, tynde
өрө turgan koron sook kej tөмөн tyzet.
Ajdarda сальмdu сък өлөн karlap, топър
kalat.

Сальм.

Ҫajgъ kynniң ijzyzine ҹердин съсь вии
волър өрө kөdyrylip ҹaan өрө вагвај ojto
kojulър өскөн өлөнгө tyzip, опың исин
erten өскөн өлөн suu bolordo, опь сальм
dep ajdzat.

ВОЬ ALDЬNAN ÇADARЬN TAŞTAJLЬ
ӨMӨLIKKE KIRIP, AZЬBЬSTЬ TUZUMDY
EDERIN KICEJLI.

Çeribisti yyredy - le iştep, aştyq tyzimin kөptөdөli.

SSSR çurtbьystын çeri өskө turgan kандыj-la çurttardыq çеринен көр. Çeribis çaman emes, kiceeze karyn өskө çerlerden artыktaar. Çe ondyjda bolzo, bistin kыra işteer uluzьbьs өskө çurtardыq krestijan uluzьnan kыгazьnan astamдь as alyp turь. Bistin kыгась ulustыq astamь bir kazь çыlda съдьтына çetpej, тоjпьна tyzet. Өskө çurtardыq kыгась uluzь krazьnan çыldыq astam alat. Onь bu mundыj bicigennen bileriger.

SSSR çurtbьsta bir kыra çer arьstan 640 kilogramm arьş aladьbьs. Bir kыra budajdan 512 kilogramm pudaj sogыр aladьbьs. Çe emdi өskө çurtar bir kыra çerden aşty kanca krezi sogыr turganын kөrөli.

Germanija çerinde kыгась ulus bir kыra arьstan 1.312 kilogramm arьş sogыr alat, emeze bir kыra budaj

cacsa 1.616 kilogramm budaj sogър alat. Belgija dep çerde bir kъra arьstan 1.256 kilogramm arьş sogър alat, bir kъra budajdan 2.448 kilogramm budaj sogър alat. Olor oncozъ çaan bicikci ulus voър çat. Опъң ucun olor aشتъn tyzimin syreen bijiktedip çat. Bistin Sovet başkaru albatъ mal azъn tъңdarga syrekej bolzъn dep oncozъn bicikke yyrederge kicenip çat. Baza bir çanъпаң ol—ok kerek ucun albatъп өмөlikke baştar çat. Өмөlikke kirgen ulus mal—azъn agronomъn uyredy - le tъңdar. Voъ aldънаң çatkan uluska agronom yyredyzin çetirerge kuci kacanda съdabas.

Ozogъ tuzunda aş kөр bolgon. Emdi ne as dep ulus ajdъzat. Опъң исиръ тъндъj. Ozo albatъ as bolgon. Çer eskirbegen çanъ bolgon. Baza pomeçşiktar aشتъ agronom yyredy - le istep, aشتъ kөр alъp turgan.

Emdi deze albatъ kөptөdi. Çer eskirdi. Çerdi kici nekten çakşъ çamalып tynejleştirip kanca kanca çerden ylezip aldb. Kicinek çerdin ażъ kynde kyjerge belen boldъ, Çaan kъrapаң ażъ tъn aldъrьşpaj çat. Опъң ucun bistin albatъ өмөlik bolbogonco, aş tyzimin çaañdadъp bolbos. Ulus өмөlikke kirze, çerdi çanъrtъp alar, ajdarda aş kөр byder. Eskirgen çerge aشتъn, өлөннүн cijten kur sagып kijdirer ep bar voър çat. Опъң aaјъп vi sөstөn biliger: kъra salar çerdin voъnda vi тъндъj yc neme bar: 1) azot, 2) kalij, 3) fosfor. Ol ycydin biryzi aş cackan kъra çerde as bolzo, cackan azъвъs ondu вutpes. Опъң kereginde kъrascь kizi опъ bolgoop vilip çyrer kerek. Ol azot, kalij, fosfor degen yc neme ças өтөktө usulezi bar. Опъң ucun kъrascь ulus, kъra salar çeri eski rip, çeriniң kuci съkrazъn dep; çыldың kъragъпъп çerine өтөk tөgyp toburagъna kolъp turat. Өтөk kъrascь kizige ondyj tuzalu neme bolordo, ondyjda bolzo, çыl toozъna

къра колърга өтөк چедиෂпејт. Ajdarda өтөктөн өскө са-
ckan ашъ چарандыгър өskyrer baza-da neme bar къра
çerge kolърга ottың kyli baza çaramçылу. Onondo өскө
Fabrik, Zavodto ištep bydyrer ашъың съдьтып چаранды-
rar nemeler baza bar. Ol опың adь „iskustvennoe udov-
renie“. Опь кърась ulus alzyn dep saduga baazып چеніл
съгарат.

Кърась kizi опың oncozып bilerge kiceveze neme
bolbos.

Aştyң yrenin arularь.

Кърась ulus kъrazына cacar yrenin arulap, yrente
arlaškan چyzyn-çyyr өлөннин yrenin kiceep, arulabas
bolzo, krazына cackan azъ koomoj byder. Nenin ucun
ondыj bolor degezin: Ol kъrazына cackan yreninde ko-
lyj toozып aajlu kicinek өлөннин yreni bar boльр çat.
Ajdarda arulabagan yren cackan kъradan, aş kacanda
ondu вutpes. Къraga cacar yrendi çanъs arulaar emes.
Опың yrenin tyry kozыгъын taldap alala, oogoş өly yren-
der-le, odык-sыпък yrenderin taldap, ajtъr salar kerek.
Ondыj taldama yren-le kъravьstъ yrendep turzabыs, azъ-
vьstъп tyzymi kөptөp barar. Emdi aş arulaar „punkt“
dep çaan deremne çurt-sajып tabыlar. Кърась ulus kъra-
zына cacar yrenin ol punkta alparыр, aruladarып, kiceer
kerek. Arulagan yren-le kъravьstъ yrendeer bolzobыs,
azъvьs tyzymdy byder.

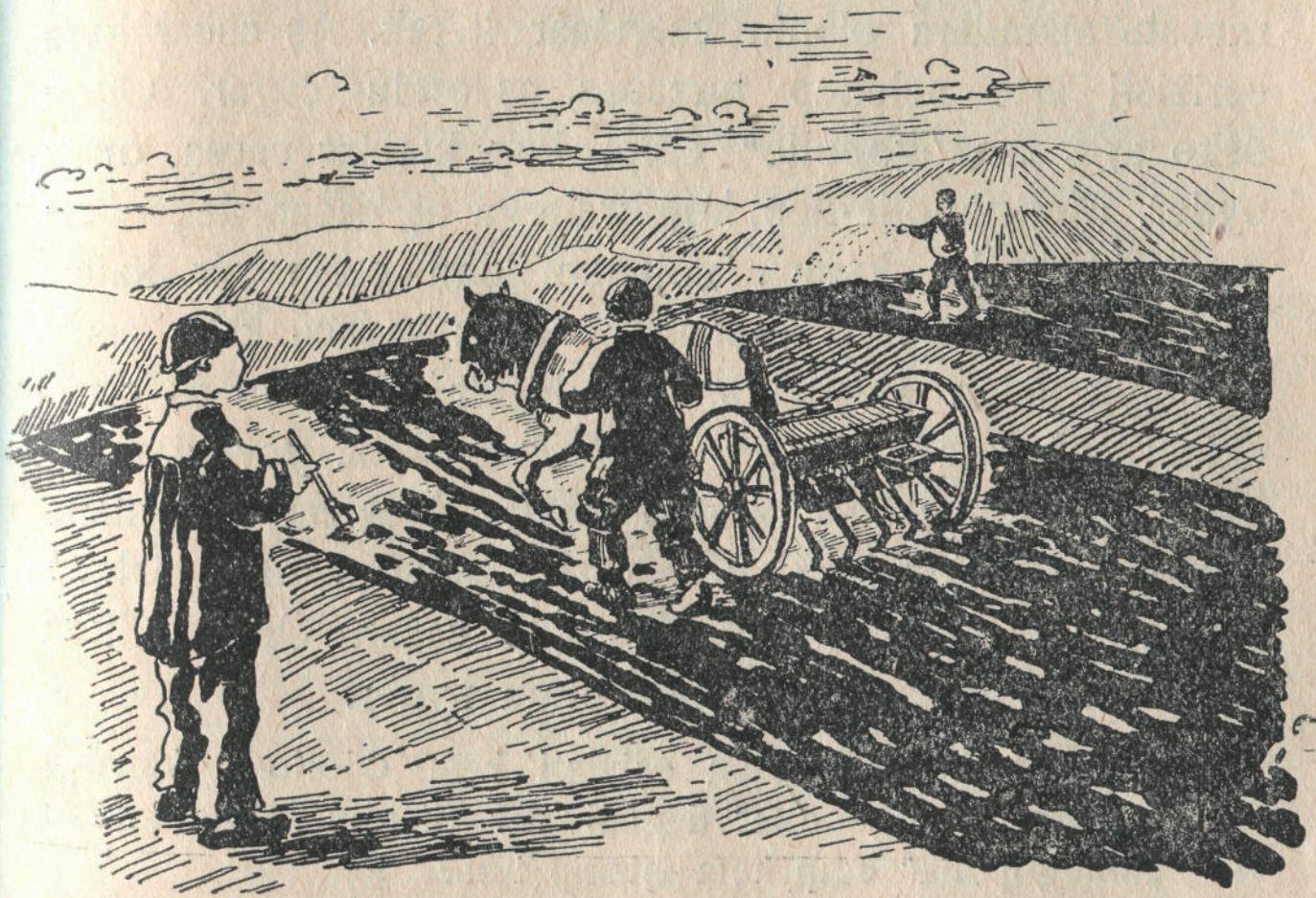
Kep sөs: Çaman yrenniң azъ çaman.

Surak: Yrendi arulap cackan kъradan aş kөр byder-
ve, emeze arulabaj cackan kradań aş kөр byder - ve,
Arulap cackan kъrapың azъ nenin ucun artыk byder?
Aştyң yrenine kolъj baza ne nemeniң yreni bar. Odык,
сыпък, cicke yrenneң aş ondu byder - ve?

Çakylta: Кыра салъп турган болзогор bir tynej cerde arulagan yren salъgar, baza ondyj cerde arul^{ын} labagan yren salъgar kazъzъпъң byderi tyzymdy bolor, опь аськтар bilip alъgar.

Aştyn өшtyleri.

Кырасъ ulus воъ biler, казъ çыlda aشتъ segertkiş, ol emeze kurt çip urep turarын. Ol emeze aشتъң vaazъ

kөmir bolъp kalat. Уyrengen ulus водоп ajdat: bisterdin bir кыра азъвъска кыра toozъна 50 өркөдөн azranъp turъ dep. Өrkө-toozъна bir çыlda 1 pud aş çigilep salat. Ajdarda bisterdin кыра азъвъстың өшtyleri kөp.

Bister ol azъвъстың өшtyleri-le sogъşrajsъ neme bolbos. Ol aشتъң өшtyleri-bistin kravъска syrekej çaan съсъм edip turu.

Ol aştyң өшtyleri-le kanajyr turuzar deze? Ең озокiceeri: kradagъ өзүр turgan azъвъс, kysty съксын dep kiceer. Kycty съккан аş negede aldýrbas. Koomoj съккан аş өшtylerile soguzarga kyci çetpes. Оның tovragъında съсь kapşagaj kurgap, oo өркө, segertkiş ujalanyp, kijninde udabaj yrelij kalat. Оның kereginde cackan azъвъс aru съгарын kiceer kerek. Azъвъска kolyj өлөң съksa, ol өлөң aştyң өшtylerine ujalanarga çakşy bolyp-çat. Çajgыда өлөң өзүр kelgende, аş cackan kъravьstъ ajlandыra өлөnin calgыlaar kerek. Aş cacar kъra çeribisti erte velettep turzabъs, аş ondu съgar. Onon өскө aşty „mnogopolie“ edip, көр kralalar cacsa, ondu byder. Mnogopolie-dep, көр kralarga аş cacar degeni-vi mundyj icurlu: kъrascь војьпъң kъra çerin bir kanca başka, başka bolyp тъпајyr cacar: kъrascь kъra çerin 7 вәlyk eder, Baştarkъ съльnda bir bolygine аş састь ekinci bolygine „klever“ dep өлөң састь, ycuncı bolygyne rygcak састь onojdo bastra krazына оны-тынь сасыр salza, ekinci съльnda azып вытъргъ өлөң salgan çerine cacar, өлөndi aştyң ordыna cacar. Onojdo kъra çerdi solyp turza, аш kacanda ondu byder.

Surak: Къravьstъң өшtyleri kem? Olorlo-lo kanajda turuzar. „Mnogopolie“ degeni ne? Slerdiq çerde krazып „mnogopolie“ edip kem iştenip tur?

• **Өtkөngөdij kerek.**

Moskva gorodto krestijanың turazыпъң bajram kyni boldь. Kөр krestjan uluz oo çuulgladь. Agronom-la, kooperativ kereginde iştener, kөр ulus çuulgladь. Aştyң tuzyminiң bajramып bajramdadь. Ondo kъra iştir nele çepsel nemenin kөrgyzeri boldь, ol vystavka kandыjla mal-aş iştenip turgan çerlerden „eksponat“ çuuldь.

Ol bajramnyң қииспүн kresçan turazының başkar үсізъ Georgij Ivanovic Lebedev dep kizi.

Оның кииспүн, астың bytken tyzumynin bajramy dep, bajramdaarъ kresçian uluska syrekej kerekty, tuza- lu bajram dep киисындадь. Оның ағы bistin bastra çurttyvysta krestjan albatының mal-azының kanca krezi өзүп turganын ajttы. Lebedev киисындаган soondo көр ulus bajramga utkuul edip, kyndyly sөs ajttы.

Оның kijninde mal-as iştep turgan krestjan ulus- тың kандыj چerde өndy iş etken kizeege nagrada съгар- гапын çarlap ajttы.

En Çaan nagrada mal-azын syrekej kiceegen. Reva- kina dep teremnede çatkan Şalıgin Grigorij Mixajlovic dep kizi aldь dep ajttы.

Ol Şalıgin dep kizi 4 çылдың turkipna kiceep ištenip çyrgen, syrekej koomoj çerdede çatsa, çatkan çerin ondondыгыр, mal-azын çarandыгыр algan, опын, ucun oo nagrada bergiledi. Ol Şalıgin çांys mal-azын өндөndirip turgan emes, tekshi albat-çопың izine syreen turuzar kizi bololo, војьың kanajda ištenip turganын uluska yyredip kөrgyzer turu dep, опь gazetkede bici- di. Çurt Sovetterden nagradanъ Volokolomskij uezdtын:

Ramenskoe dep, çurt sovet aldь.

Ol çurt sovet војьың izin plan turguzыр išteer. Olor çыl toozynna išteer izin planga turguzala, mal-azын kөdyrer kruzok-la kөryp turar emtir. Ol mal-as kөdurer kruzokтың predsedateli Ivan Iakovlevic Korkin dep kizi albatының izin syrekej kuceer kizi emtir. Ramenskoe dep deremnede kъra çerin segis bolyp ištener emtir. Кыра- зың çaman өлөн съкразын dep, kiceep, arulap turular. Azын, aş cacar maşынала, сасыр turular.

Ol teremnede 2 traktor bar, onon өскө bir kanca
çer ișteer maşyna bar. Deremnezinde 68 өрөкө ulus,
olordын eki çanъs өрөкөдө çылкь-mal çok, өskөlөrinde
kandыjda mal bar. Saan ujъ çok kizizi çok. Olordын
kыра ișteeri yyr edydiň aaýpсаボльр 30 кыра tynkely
çerdi, tynkezin kurgadыр, aş salar çer etti. Iştep turgan
60 кыра çarym өмөлө syryp, кыра izin өмөлө Iştep turu-
lar. Кырань kanajda astamdu iştenerin kemde kizi kөryp
bilzin dep, uluska kөrgyzer 4 кыра çerdi aldynan iştep
turular.

Ol Ramenskoe dep, teremnede, Serebrenikov dep
agronom iştengenen beri 14 çы boldь, ol кыгань astam-
du edip iştenerin albattь çongo kөrgyskeni uluska syre-
kej tuzalu boldь.

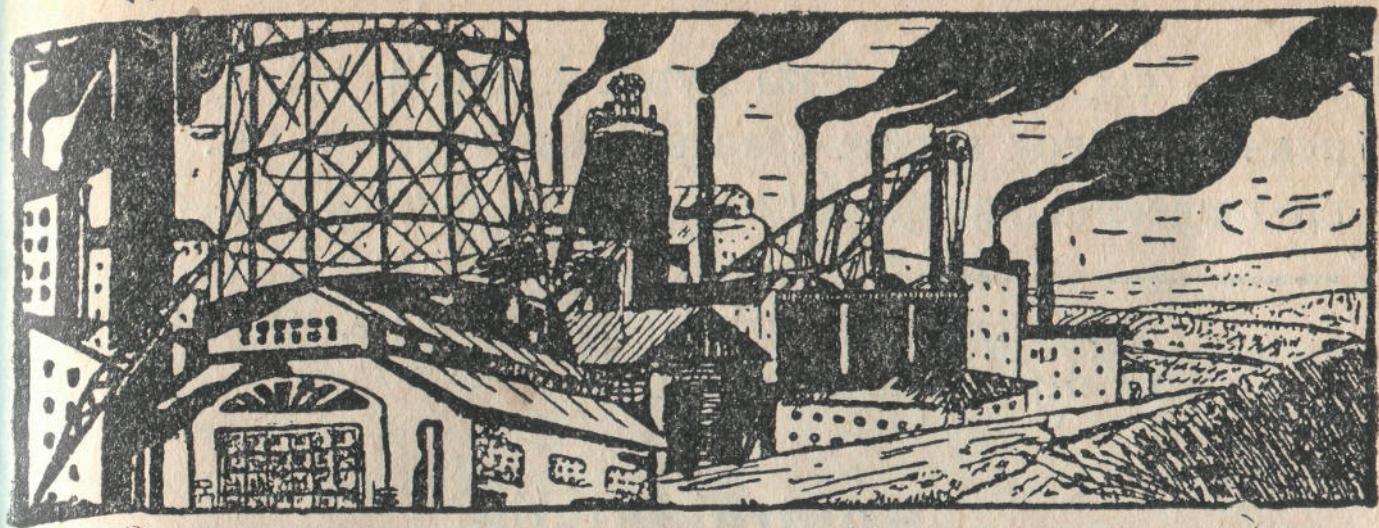
Surak: Ramenskoe — der teremnely çurt soverke
nagradań ne kerekü verdi?

Oloro mal - aștъ kөdlrerge kem bołzъp turu? Sler-
din çurtъgar mal - azып kөdyrerin kiceep turu- ва?

Çurtugarda kemniň mal - azъ artыktap turu? Nenin
ucun artыktap turъ.

Çыl toozъna aş cackan кыра toozъ.

Сылдар	Кыгань toozъ	A ç a r u
1924	16445	
1925	17817	
1926	18900	Çыl toozъна çurtъgardа aș taarър turganъgar kөptөр turu-ва? Опъ bodop, aaýpa сыгър alьgar.
1927	14938	
1928	19983	

FABRIK, ZAVODKO KEREKTY CIJDI KICEEP ӨSKYRELI. *)

Kiceep өskyreten astamdu cij.

Krestjan ulustън deremnede iштеп turgan kydeli, kendir, kөвөп, kyn kuzugъ, cikir eder sbekle fabrik, rabodko syrekej kerekty astamdu cij bolъp çat. Ol nemelerden fabrik, zabod çyzin çyyr bөs edip çat. Kyn kuzьбынаң maj eder. Kydeliden bөs eder, baza keden sөөktu bөs eder. Kөвөпнөң çyzin çyyr çытзак kalъң-da, çuka da bөs eder. Cikirdi sbekleden eder. Ajdarda ol nemeler fabrik, zabodko syreen kerekty bolъp çat. Olordon etken neme krestjan uluska syrekej kerekty. Çakşъ kydeli, kөвөп өskөdij çerlerge olordь kiceep salza, tuzazъ аştаң artъk bolor. Bu nemelerge съgargan вaa çaan bolъp çat. Baza andъj çerlerge аş çыгарып çat,

*) Edilbegen cij deze, tyk, kydeli cij dep ajdylar.

ташына съгарып қат. База кынгы күнгедің сөл өрлерине ись — кијь çok syreen қаан суактар съгарып қат. База ви nemelerdi kanajta kiceep isterine yyredip қат.

Çакылта: kydeli, kendіліk salarын kicee. Оль kiceep salzын dep uluska қарла!

Kontraktatsija.

Mal аш keregin kontraktatsija dep neme syrekej kөndiktirip тъңдәр қат.

Kontraktatsija degeni тұндыj болып қат. Fabrik zavod, ol emeze gosudarstvo baza өмөлік, ol emeze воjь алдынаң қatkандар тұнаjta ermektezip alat:

Gosudarstvo, fabrik zavod өмөлікке, krestjandarga yren, ташына, акса берип қат. Ol algan nemeler üçin өмөлік, krestjandar gosudarstvaga, fabrik, zavodko көвөн, kydeli, kendir, tyk, svekle, mal berer болып қат. Ajla kыra salarын bolzyn, mal azырааын bolzyn yyredyle kiceep isteer болып bicik — dogovor edip қат. Ol bicikte kыrazына kандыj nemeni salarын bicip saladылар.

Bu kontraktatsija albataa syrekej tuzalu болып қат. Nenin üçin deze krestjan ulus kontraktatsija kereginde kыrazын, маңын astamdu bolzyn dep isteerge nөkөrlik, өмөлік болып iштеп қат.

Gosudarstvaga kontraktatsija baza tuzalu болып қат. Gosudarstvo воjьна kerekty nemeni azыndra plan-la belendep қат.

Bu 1930 ында kendir, kydeli, көвөн, svekle аш salgan uluska çenilte съккан. Ol çenilteni ulus ви ajtkañ nemelerdi kiceep көптөдө salzyn dep съgargan.

Ol съgargan çenilteni curt Sovetten alып кысырьгар.

Maalanъң tuzazъ.

Kyrtyges—dep—kizi, maala kereginde, agronom-la киисындашь. Maala сып astamdu neme emtir—dep—вондondь. Kyrtyges соңында maala edip, syrekej kicenip iştendi.

Agronom ajtkanypca saan uj azraar: „turneps, svekla“, oturgыzър oskyrdi. Kyskyde ol sveklazъn, turnep-стъ топbos, çылу çerge saldь. Кьшкьда çылу cedende tur-gan saan ujlarыпъң çijir kursagъna sveklanъ, turnerystъ ooktop-kezip, kursagъna kozър azradь. Опь çigen ujla-тьпъң sydi kөptөр turдь. Emdi —saan ujlarыmdь ma-alal azыла azrap turarymdа, ujlarыт tegin ujdan cik-çok sytty boldь!“—dep Kyrtyges: киисындап çyry. Ajdarda maalanъ kemde kizi kiceep etpegence bolbos. Maala astamdu turu.

Maalanъң astamdu izine men Sovet Başkaru tuzunda yyrendim. Ozo kaan tuzънда kizi bir тұнта tankъ ke-reginde kulaş odын kezer bolgon. Bir kөnөk kartosko ucun bir kыра өлөн савар bolgon. Kizini ol tuzъndagъ bijler ondyj nemege yyrederden bolgoj, karып kres agașтып çапына çatpa, tajga өрө сък deer bolgon. Tajga-da kandyj maala bolzъn. Sovet i başkarudъң alvatъга maaladan - da başka tuza edip turgalып toolop ajdarga kyc çetpes.

Maalanъң өмөлигі.

Em tura bistin Altajda kөр ulus birigip, өмөlik edip, maala iştenip turu. Өмөлик-le maalanъ işteneri, ваза astamdu. kөр kizi, kөр iştener, kandyjda kerektili yzeriボльзър, nemeni өjinde bydyryp, kapşыgaj iştir. Maalazъның өскөн nemezin өjinde sadarda, astamdu volot. Өмөликボльзър iştirze, maalanъ astamdu, çakşы iştir

ајып agronom ajdyp bereri çenil. Kandýjda өмөлік bolgon ulusta, çanъs maala; опь agronom kөrip turarga çenil. Ulus maalazъn aldynan ișteze, çys kizide çys maala bolor. Ondyj bolzo, agronomnyң kyci çys başka cyrip yyredegerge çetpes. Çanъstan maala ișteze, çanъs kizinin izi өjinde bytpes vołp, tutaktu bolot; опын ucun maalazъnъn azъ çetire çaranyp, өspөjtte; astamъ—da çok bolot. Emdi maala tutkan өмөліkter, kөptөр turъ.

Kartoşko.

Kartoşko, Ojrot oblasta kajdala өзөр. Kartoskonъ kizi de, mal da cijir. Kaptoşko, tok kursak bolot. Kartoşko çakşy bytkende, bir kыра çerden 200 putka çedet. Saduga, опып vaazъ pudъ 50 akcaga çeder. Ajdarda, bir kыра kartosko өskyrze, опып astamъ 1000 salkovojo çeder. Ondyj astamdy kandýjda aştaq alyp bolbos. Kartoskonъ altaj ulus syreen kiceep eder kerek; ol aş-kursak bolor; опь iștepte alarъ belen, çenil vołp çat. Ol өzөргө çer taldabas.

Kartoşkopъ kыralap, eskirgen çerge salza, tuza во-
lor. Ol eskirgen çerdi, çapыртър, kycty edip salar. Опъң
ucun kartoşko oturguskan çerge, будаж cacsа, ol syreen
çakşъ byder. Kartoşko өskyrgen kыrada, aşka сартък-
eder сөр-өлөн съкпас-tа bolor.

Kartoşkopъң oturgъzar kыra çerin, çakşъ қытзак-
edip işteze, kartoşko çakşъ byder. Опъң çerin қаскъда-
erte syryp salza çakşъ.

Kartoşkopъ oturgъzarъ.

Oturguskan kartoşkopъң ujazъ syrekej, yzeri-
çиuk bolbozъn. Olordың ortozъ $\frac{1}{2}$ arşын azыra bolzo,
çakşъ. Kartoşkopъ salda çольна otturgussa, bir çol albs-
otturguzar. Kartoşko çerge teren çatpazын—dep—saldanъ-
çerge teren kaptыr. Saldanъ eecij kartoşkopъ ottыргъ-
зър barar. Kartoşkopъң alдына bir uustan kyl urar. Sal-
danъң ekinci çолъ, ol oturguskan kartoşkolardъ kөмір-
keler. Ycyni çольна baza oturguzar. Ajdarda kartoşkopъ-
salda alдына oturgussa, bir çol albs oturgъzar kerek.
Kartoşkopъ bir çerden kыralaza, baştarкъ қыльнаң son-
dogъ қыльnda artъk byder.

Kartoşko өзөр çerin taldabasta bolzo, съкту, sas
çerge bytken kartoskopъң amtань surumkaj bolor. Ondыj
kartoшко қыдър yyrelij turar.

Kartoşkopъң yreni le војын северлеери.

Yren eder kartoшкопъ çaskaаръ orodon съгадыр,
çылу, çаркъ, kurgak çerge çuka çajыр kojor. Onojdo ol
eki-yc nedele çatsын. Kartoшко onojdo çadala өзір baş-

taar. Ondyj kartoşko çerden belen-le өzip сыгар. Yren kartoşkopың қаань тakaаньп қыттыркazъ krezi bolzyn. Onon қaандарып қara kezip-te oturguzar. Қara kesken kartoşkopың oturguskan ujazъна kyl salbaza, ol kartoşko қыдър yreliп kalar.

Bir kыра چerge 60—75 pud kartoшко yrendеер.

Kartoшко çerden өзүр сыгала, савь тъцър kelgen туста, опып tөөzin toвyrakla kalыңзыда kөмөр, опып kijinde өлөң—сөр өзип, basrazып—dep, odop turar kerek. Otturguskan kartoшкопъ kacan kazър alar deze? Kyskeeri agaşтып вури sargarър, tөgyler alдында kazар kerek.

Kartoшкопъ çerden չuуръ. Kartoskopъ kol-lo kazър alar; onojdo չuup alarъ captъk. Ordynna saldala syrip, kartoшкопъ teerip alza, tort. Onojdo չuurgъ çenil bolър çat.

K u r t.

Maalanың азъна kurt тавылза, ol maalanь urep kōjor. Опъң kereginde, maalanың azъп kurttaң korulaar kerek. Orus ulustың emegenderi, ozo kudajga bydip turala, maalazъna kurt tabыlganda, авъска вагър mөrgyyl eder bolgon. Avъs kanajdada mөrgyze, tabыlgan kurt çыъвај, bastra ulustың maalazъп yze çip kojor bolgon. Avъstың mөrgyyli çapъsta kurt өltyryp bolbos bolgon. Emdi agronom, alvatың maalazъп kurttaң argalaарын kiceep, kurt өltyrer koron tapkan. Ol korondь suuga kozър, maala tabыlgan kurtty, ol korondu sula cacsa, kurttyң bastrazъ өlyp kalat. Опъң kereginde, maalaga kurt тавылза, опъ kanaýda çok ‘ederin avъstan surap ukpas, turguza agronomnon surap uk.

Suraktar: Ozo maalaga kurt тавылза, emegender ol kurtty çok ederge, kanajda turuzar bolgon? Avъstың mөrgyyl kurt өltyrer boldъва?

Agronom, kurt өltyrer ne nemе taptы? Maalaga kurt тавылза, korondь ne nemеge kozър cacar? Опъң aajn kemneң surap ugar?

ALDЬNAN ÇADAR ÇANDЬ TAŞTAP ӨMӨLIKKE KIRELI.

Bistin mal azъvьstън веş çыldып вазьнда.

Bistin mal azъвьстън astamъ syreen koomoj воър çat. Fabrik, zavodko cij neme çetpej çat. Оньп исун fabrik, zavod çetire tobar etpej çat. Aj darda bis mal azъвьстъ тъңдьр көптөдөр kerek. Bistin fabrik, zavodъs çyzin — çyur маъна edip, tabar edip съгарат. Оньп он-соъ деремнеge варър çat.

Deremne — çurt deze fabrik, zavodko cijdi көптөн берер kerek, ismekcilerge аш берер kerek.

SSSR - дън nele keregi plandu воър çat. Mal аш keregi baza plandu воър çat.

Aштып salarъ SSSR - de тъпајта өзип çat:

1913	çыlda	117	million	gektor	(къра çиuk).
1928	"	101	"	"	"
1929	"	120	"	"	"
1930	"	129	"	"	"

Traktor çыldып sajn kөptөр, ulus kөр kыralar alър çat.

Beş çыldып planъпъп исында аштып tyzimi 35% kөdiriler. Ol tuzънда gektor çерден 13¹/₂centner *) аш tyzer 1928 çыlda bistin аш 73 million tonn bolgon. Beş çыldып planъпъп ись çaar 106 bolor. Çe çanъs kizi mal azъпъп astamъп çaanadадыр bolbos. Çanъs kөр маъна alarga kyci съдабас. Ala isteer çeri өjly as bololo маъназъ iş etpej een çerge tegin turar. Оньп исун çоктular la orto çatkандар өмөликке le birikse, mal — azъп тъңдар.

Deremnenin batrak, çoktu, ortondorъ онь вилip алды.
Кезик چерлерде krestjandardың 50% өмөлікке кірді.

Беş қылда планың ісінде онсоғы өмөлікке кірер. Нениң үсун deze SSSR - де ulustың өмөлікке кірері мұнайта өзіп қат:

1925	қылда	16320	өмөлік	bolgon	
1926	„	18020	„	„	
1927	„	20834	„	„	
1928	„	38132	„	„	
1929	„	60300	„	„	
1930	„	110200	„	„	

SSSR-de kanca kollektiv bar?

1927 қыл бағталарда bolgon kollektibardы toozь

1. Өмөлік	15,922
2. Нөкөрлік.	3,644
3. Kommunlar	<u>3,188</u>
Kodyrezi . . .	22,754.

Сакылta: Көммуналар-ла, tovarişcestvalar, олор екileзи kanca bolor? Онь вилip альгар. Kommunalardan, arteldin toozь kanca kerezi көп turu? Onla вилip альгар.

Mal-aştың kollektibtar kanajda өзүп turu?

Қыл	toozь
1918 қылда	912
1924 „	18608
1926 „	22754

Çakylta: Kollektivar 1918 қылдан 1926 қылга çettire kanca krezi көптөр өскөн.

1924 Қылдан 1926 қылда kolxoztың өскөni kazъ-krezi көп волыр қат?

Онь bodop alaar.

Ojrot çerindegi өмөлік өзіп қат.

Өмөлік оjrot çerinde өзіп қат. Опъң өзөri, toolu çerde partijalып kezik orgonizatsijalarъ cike tys çoльпаң қајыър қastra etkennin tyzederde, baza mal — аштың kalапына ғenilte съgarda, syreen bolo berdi.

Nurgylaj өmolik tuzънда қaka çurtka. Ojrottың çurtына төs çerden bicik sөs çetkelek tuzънда қastъra ister boldь. Ulustъ өmөlikke albadap kijdirdi. Oo udura sөs ajdъngan ulustъ çoktu-da bolzo, kulak dep korkыдьр turдь.

Çe төs өrge ol sөs өrderde partijalып төs komidedi ol kылкть toktotsып dep bicik salarda, bistin Ojrot partijalып вөlyk komidedi ol қastъra kылкть toktottь. Қastъra kылнга 1 ulustъ buruladь.

Ajdarda partija сып çol-lo iştep turgанып ulus віldi, өmөlikke kireri көртоj berdi.

Өmөlik тъпаjta өзіп қar.

28/29 қыlda өmөligi 15, kommunazъ 13, kыгаль — өлөні віrigip isteeri 4, mal azъraar өmөligi 30.

29/30 қыlda kommunazъ 24, өmөligi 73, mal azъraar өmөligi 36, kыra еләn izin віrge ederi 38.

Birikken ulustъп toozъ eki қылga тъпаjta osti:

29 ç. kommunada	1174	kizi,	30 ç.	5915	k.
" " өmөlikte	941	"	"	7361	"
" " mal azъraar өmөlikte	1976	"	"	4837	"
" " kыra — өлөн віrigip ederinde	1716	"	"	1380	"

Oncozъ 5807 kizi 30 ç. 19493 k.

Өmөliktiң azъ көртөp қat.

Ozo kulak - la pomeşcik 35 milion gektor аş salgan, 1927 қыlda deze 10 milion salдь.

1930 қыlda өmөlikter 35 milion gektor аş salgan. Ajdarda өmөliktyп salgаси azъ bastra SSSR-dып azъна tynejleze, 40% волър қat.

1913 қыlda kulak sadar аштың yc ylyzinin eki ($\frac{2}{3}$) bolgon. 1919 қыlda kulak, beş ylydin bir - le ylyzin sadar boldь.

Ashтың kөvizin kol'xostor emdi sadar boldь.

Өмөлик.

Ak maļbys astabazын dep,
Argalu өмөлик edeli!
Astamdu iştep çyreli dep,
Artel ederin kicejli!

Ујьвьсты sytty edeli dep,
Uzatraj өмөлик tudаль!
Uktu çakşy mal azraar dep,
Uj maldың artelin edeli!

Çаңыстан iştep çurgence,
Çaradыр өмөлик ne tutpas?
Çaskыда kuru oturganca,
Çazamzыр artelge ne kirbes

Өмөlikte tuza bar!
Өкпөлөр ajdъr bolboсьgar!
Artel etse astam bar!
Albatъ опь bilip turъ.

G. Tokmaş.

Өмөlikke iştı cenilteli.

Kollektivka kireli.

Çаңыs bile kizi mal azrap turza, ol опь çakşy kiceerge kyci çetpes. Kanajpta kiceenze, maļn өөjлөр azra-ағына cidabas. Опьң исын bistinъ jrot çerinde ulus maldы emdige çetire eskidegi ajыпса azrap çat. Emdigee çetire kъштајын maļbys kursagын kardың alдынан şapsыр azra-пър turъ. Ondыj azralda astam kajdan bolзың, опь воյgarda bileriger. Опьң kereginde mal azraar kerekти çаңы yyredy aajыпса kiceer kerek. Maldы astamdu ederge, ајы çurt өңziderge, mal azraar өмөlike clen bolър kir-

begence bolbos. Өмөлік, ol emeze artel воър, mal аş işteze astamdu. Nenің ucun deze? Ҫаңыс bile ulus kандыj ҫакшь uktu mal sadыр alarga kyci çetpejt. Өмөлік воър birikken ulus kандыj da uktu maldы alarga съдаар. Olor kандыj-la маşынапь sadыр alar. Olorgo tөlyge akсапь kredit verer. Ҫакшь uktu mal azraza astamdu bolor. Өмөлік воър izin маşынала işteze baza astamdu. Olor-дың iштегени kapşыгajda byder. Өмөліктің съдьтъда as. Onъ војьгар-da bilerger. Onъң kereginde kандыjda çoktu batrak kizi birigip кыра salar, emeze mal azraar, sarçu eder өмөлікке kirze, tuzalu bolor.

Ҫакылта: Өмөлік воър lştep turgan uluska ватър, өмөліктиң lzinlң aaјп surap, ugър alьgar. Onъ вicip alьgar.

Өмөлік маль қарандырар.

Kандыла маль нұған қарандырга, оның астамып көптөдөргө қаңыс киңеге күс болып-шыт. Оndыj ишті канажса-да, колектив едип биригип иштезе қакшы болор. Мал азрап, оның аргазыла қаткан киңелер, биригип мал азрас өмөлік, нәкөрлік төзөөр кerek. Өмөлік болып биригип алса, олорға өмөлөзип иштерге-де ңеніл болор. Биріктірип

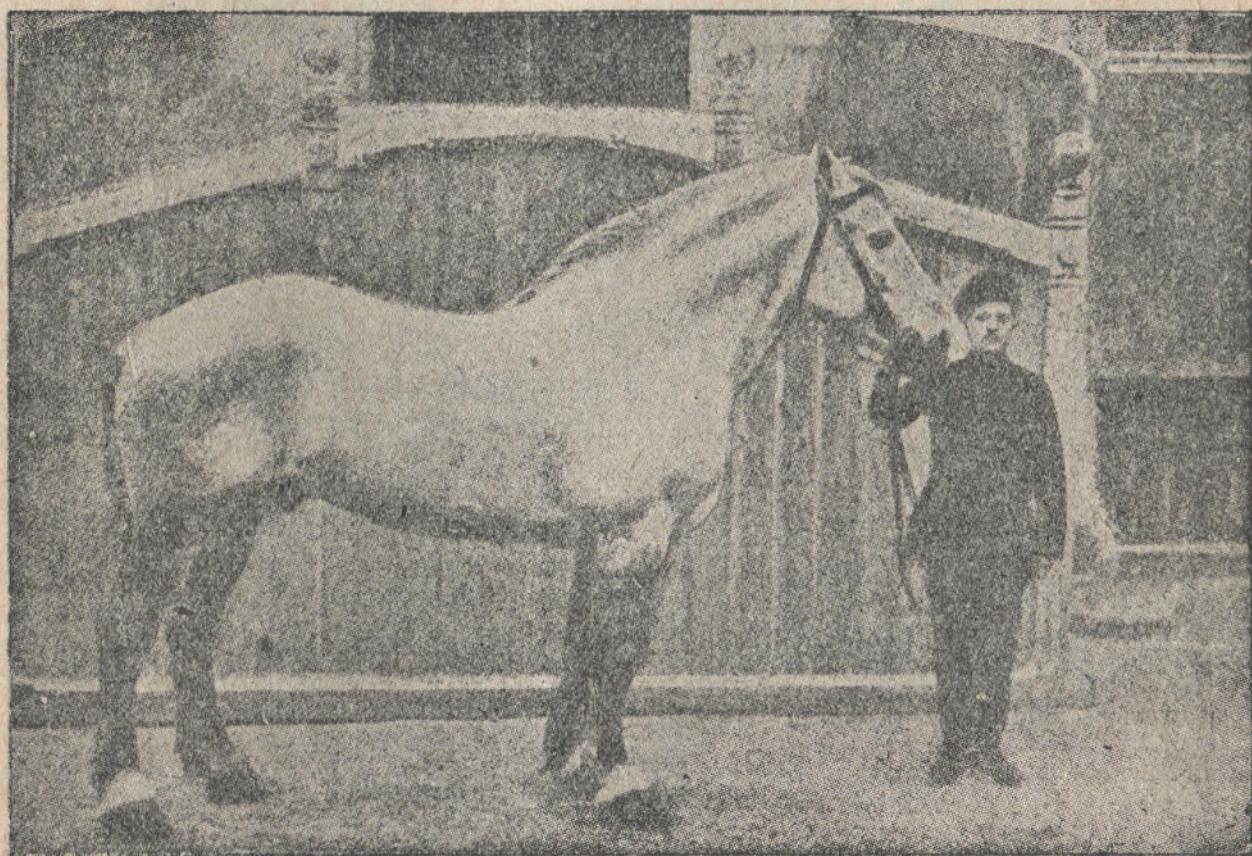
azраган маңна олор қылу cedendi турғуза едип аларға күсі қедер.

Өмөлік қакшы укту айдын-ва вука-ва, ол емезе куна алдырып алар. Оndыj укту мал алар болзо, олордың мал съдады, қакшы мал боло берер. Оndыj мал садугада қаан вaa-га бағар. Қай тузунда өмөліктың маңын қаңыс киңи көрүп кавығып съдаар. Өскө улус кандыла үзін иштеп тұрага сөлөly болор.

Surak: Sлердин құртта өмөлк төзөлдібен? Вояңың өмөлккіе clen болып кірдін-ва? Қуукта өмөлік бар болзо, олордың изін вагып көріп вісіп ал.

Kuladъпъң kommunazъ.

Ondaj ajmagънда kuladъ-dep çer bar. Ol çerdin uluzъ çanъ çurt tudър turъ olor bastrazъ birigip kom-muna өмөлик etken. Olor өммөлик воър iştejle, mal-azъп çarandырър turъ. Emdi kuladъда çatkan ulus ajdъzat: Өмөлик-kommuna воър işteri syrekej astamdu. Опъп ucun komuna өмөлик воър istep turubъs dezet.

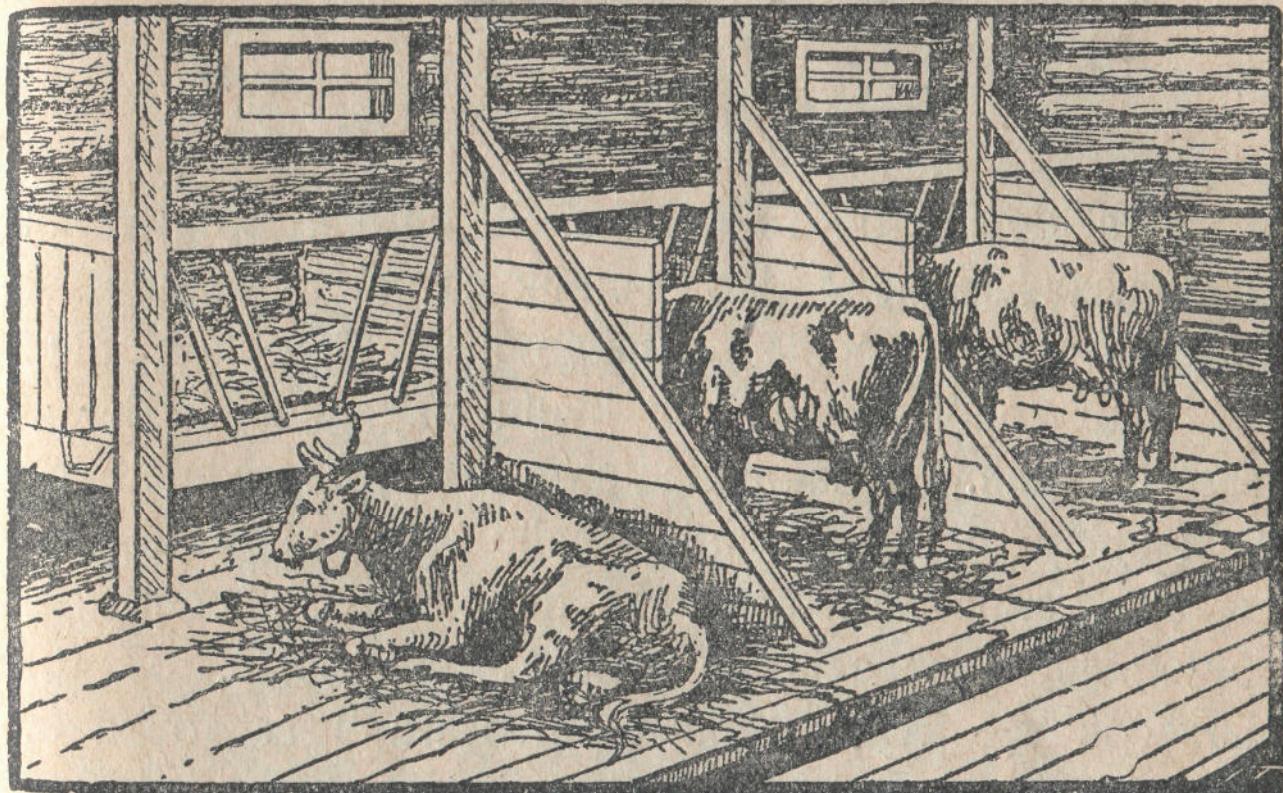

Uktu ajgъr.

Kuladuпъң uluzъ syrekej çakşъ çадыгъ. Mal azъ çet-kil, kursagъ toju oncozъ tura da çадыгъ. Turalarыпън ici çагък.

Kynniп соогъ ertenен eñirge çetiře tura icine turat. Turalarыпън ici тъзъ aru emtir. Uluzъпъң kijgen kijimi aru emtir, olor edinin kirin, balkazъп тыlcaga kirip çu-pър turu.

Azanar tuşta bastrazъ bir tura çuulgыlap azanar. Yj uluzъ nele izin oncozъп вој—вајна tynejlep ylezip algan. Kursak azar uluzъ başka. Ajы icin arulap, işteneri baza başka, uj saar ylustar baza başka emtir. Er ulustar işteer izin baza ylezip iştener. Kemizi mal kudet, kemizi kъra syrer, baza kemizi canak, avra çazaar. Çaan iş bolordo, өмөлө turguza iştep bydyrer emtir. Оньң kereginde' olordың өмөлөgi вoльр iştegeni syrekej tuzalu. Nenin ucun deze өlor ozogъ ada өвөкөнүң кө-

cөr kir balkas çadъzъп taştap, çanъ çyrim bydirip çat. Olor bojlorъna çadar turalar tutть. Baldarъ yyrener çkoль bar. Baza emcek ças baldar çadar jasljazъ bar. Malga çыlu kazagan tutть. Małyп kъşkъда өlөндөergo çajgъda өlөn edet. Çer izin işteer çyzin çyyr maşыnalı. Baza eki uktu ajgъr, uktu yc buka, edil uktu tygi uzun kojьda bar. Nele izin plan-la iştep çat. Ystine bicik bilik yyredyyne syreen kiceenip çat.

Tuura ulus ajdъzat. Bu kuladъпъң uluzъ өмөлікке kirgeni syreen tuzalu. Olor oo kirele syrekej çakşъ çуrim korip çat, mal azъп çarandығър çat.

Ulus oncozъ өмөлікке kirze, onon artыk cedar.

Oncovъs өмөлікке kireli.

Surak: Өмөлік, artel, kollektiv nөkөrlik вөльп biri-gip isteneri tynej-ва ol emeze başka-ва? Başka bolzo ne-mezi başka? Kommuna degeni olordoң nezi başka.

Çakylta: Uyredycideң kellektiv nөkөrlik arteldin аајъп ugър alala bicip alъgar.

Kulak - la tartъzarь.

Ural dep çerde 1930 çыlda 92 өмөлік birigip korkuştı çaan „Gigant“ dep өмөлік çazaðь. Ol өмөлікке birikken ulustың toozъ 22 тиң boldъ. Өмөліктің uluzъ bir katap vojlorъпъң biriken kynin bajramda bir dereme-nege çuulgan. Ol bajramda өмөліктиң preqsedateli ku-sып ajdъp turarda, — larino kyiip çat — dep ulus kыj-gyrьшь. Larino baza өмөлікке kirgen ulustың derevnezi bolgon. Ulus өrt өcirerge çygirip keler bolzo, 33 tura alarъ çok yze kujip kalgan emtir. Baza Ignat ovka dep 22 өрекө ajыldь өrtөgilep saltыr.

Ol turalardь kulaktar өrtөгөн. Olordың bir-de tura-zы kujvegen. Kulaktar çargъ aldynda. — Bu өмөлікке kirgen samtarlar - la bis kacanda bolzo tartъzarьs, olor biske karþu edip çat — dep ajdъstýlar. Çargъ 2 kulaktъ adar edip çargыladъ.

Larinопъң ulustarъ çuunda — kөр turalar etkence, bir çaan turalar edip, komuna bololo, nele nemeni vi-biriktirip, bir çerge çadalь, — dep çөр bydirdi. Bisterdi kulaktar korkыдър bolbos desti.

Çapındagъ өмөlikter olor bir turadan bergiledi.
Çurt—Sovet eki mun akça berdi.

Gigant emdi nele izin, nele nemezin biriktirip aldy.
Kizi çadar 30 çaan tura edip çat, 40 aş çijir tura, 24
тылса, 50 çылу kazagan, 2 sarçueder zavod, şkoldor,
jasljalar edip çat.

Baza çyzin—çyrr taşpazъ var. Traktorъ 85. Sal-
gan azъ 1600 gektor. Baza uktu nele çyzin mal sadыр

alat. Baza војьпъказедън съгаър çat. Bu өмөliktin
војьпъң akcazъ 1,500,000 salkovoj. Kaznanaң bolьška
algan akcazъ 84,000 salkovoj-lo bolgon.

Traktor-lo istegilep çat.

Baza өскөдө өмөlikter тъпъpeturgаль var.

Ajdarda kulak өмөlikti ajdarъ çok oштөөр боло
berdi.

Bu өмөліктиkulaktar ne тұпајр өштөр қат deze?

Өмөлік kulakka arcamъk. Өмөлікке bastыра қон kirer bolzo, kulakтың өлөri възу. Ol tuzьнда kulak kizi çaldap, опьң kycin çijle вајr argazъ çok bolor.

Опьң исун kulaktar өмөлікting bazar nele argazъn tyn tyş sanапр қат.

Kulak өмөлікting syreen өшtyzi.

Suraktar: 1. Kulak nənin исун өмөлікти өштөр қат.

2. Ajyl—çurtъ kyjen uluska kem большъ.

3. Larinопьң uluzъ kандыj tura eder deشتi?

Ішмекci, batrak, сокту, ortondor biriki.

Albatъ вај, tok, toju қatsын dep komunist partija kiceep қат. Опьң kereginde albatъп Sobet Başkaru azыra нұргылаj өмөлікке baştап қат.

Leninniң yyredyzi аајыпса iшmekcilerge, çok — соjunga қолоnип, batraktъ, çoktulardъ, ortondordын, iшmekcilerdin ortozъп қуuktaшtyrъp alarъна kiceenip қат. Ol syrekej çакшъ cikke; тъң vagъr қат. Iшmekci-le, batraktың, çoktulardың, ortondordың ortozъ қуuktazъp тъңде bererde, kulaktar қyzin — қуyr meke tegin сасыр iшmekcile, çoktulardың, ortondordың ortozъп ьрадарга albadанр қат.

Sler aş salarga, mal azыraarga kiceenbedej, туңеj Sovet Başkaru balaar alar dep kulaktar çoktularga, ortondorgo ajdat. Iшmekciler kөр zalovan-ja alър қат, olor çакшъ kijim kijp қат dep ваза ajдьзат. Өмөлікке kir-bege, anda onco çalkular қуулдъ dezет.

Olordъ sөstөrinin mekezi ajdarъ çok kөрボльр қат.

Çe kulaktardың meke sөzine byder ulus asボльр қат. Kersy sanaalu ulustar onco өмөлікке kirip isti syreen kөндиктinet.

Кавкастың Sal-skij dep сөлінде „Gigant“ dep Sovxos bar. Ol baştarкь қыlda 60 мун гектор аș salgan. Екінші қыльда 115 мун гектор аș saldь Gigantta nele қызын масына bar. Комбајн-да bar. Ol gosudarstvogo көр аș berip çat. SSSR-de andyjsovostor kөр.

Baza gosudarstvogo астъ өмөліктер de көр вирип çat. Olor azын қылдың көптөдө salыр çat. Tegin krestjan da ulus berip çat. Санъс kulak meke sөs ajdъr, azын gosudarstvogo бервеj, sugыр een چerge yrep çat. Azын astada salарга kiceenip çat.

-
- Suraktar:**
1. Icmekcile, çoktu, ortondor bırlkkenln kulak nenin исын suuvej çat.
 2. Kulak өмөліkti ne suuvej çat.
 3. Kulak өмөліkti bazarga kандыj tegin sөstor ajdъr çat.
 4. Slerdin چerde қулактар kanajta kыльнат.

Өмөліктің izin kөndiktirer çol.

Bistin kezik өмөліктер қақшы истener воър тъпър turza, kezigi deze koomoj istenip yreliп - te kalat.

Опъң исиръ тьндъj воър çat:

1. Kulaк ulus өмөлікке kirele, өмөліктің izin өнөtijin yrep, өмөліkti сасыр salat.
2. Bicik bilbes ulus kөndigip iшteerge aajланваj çat.
3. Өмөліктің izin plan çok iшteerde, eder iш вүтреj kalala, astatъ as keregi çok iш iштeler. Ajdarda өмөліk izinde astam çok воър çat.
4. Өмөліk akcazыn bir nemege yze съgarala, bir nemege съгарар akcazъ çok воър keregi ваза съсынду

быдет. Кезик өмөліктер вар çok акказып укут мага тудыр салар, қылу казаган тудар акказь çok болор.

Ол еmezге тұрага көр ақса съгарар, мәл алас, ма-шына алас акказь çok болор.

База вар çok акказып маşынага тудар, асть deze көр салар съдағы çok болор. Аждарда андың өмөліктиң ізінде туза ас болып қат.

5. Маşыназып cetire истетпей турар исып, өмөліктің астамъ ваза astap турар.

6. Isti plan-la yleştirip вегвес исып iş ваза tutакту вудер.

7. Ulustъ қаантайып bir işten bir işke соьыг. Аждардаulus исти erkin ederge taskavaj қат.

8. Iştegen истин codып cetire albas kereginde, ulus — kiceep иште-de, иштеве-de, tynnej,— dep исти çalkurғыр eder болып қат.

9. Kандыј bir истин исып berer қалып keliştirip бол bos kereginde ulus kezik bir uur исти kiceep etpej қат.

10. Cakşы kiceenip išteer kizige kozыр қал вегвес исып,ulus kiccenip, иштевеј қат.

11. Bicik — bilik, yyredy keregin kiceевеј қат, онып исып ulus исти yyredy аајынса išteerge bilvej қат. Аждарда өмөлік ізінде астам ас болып қат.

Өмөлік војльың ізін қаандадып тұңытпас керегінде, өмөліктиң ізінде қаан астам çok bolot.

Кезик өмөліктер ви tutaktardы toktodordo, olordың ізи қаандап, астамъ көр болып, өмөлік өро kедирiler боло берди.

Şyyzip kөryer ви bicikte toolop ajtkan tutaktardы kanajта çok eder?

Stat-ja sajn toolop ajdьgar.

Suraktar: 1. Slerdiň çerdin өмөлігінде andyj tutak-tar вар-ва?

- Çakylta: 1. Ol tutaktardы toolop bicip alýgar'
2. Bicip alala olordы kanajta çok edirin şyyziger.
3. Şyyzip alala, өмөлікке оны çok ederineボльзъгар.
4. Өмөліктің uluzын bicikke yyrederge kiceeniger.

Işmekciler өмөліккеボльш edip turganъ.

Işmekciler krest-jan ulus-la çuuktazar kereginde deremne-ler sajn 25 myn işmekci ijdi. Olordы krest-jappың izine, ancadala өмөлік izineボльшын dep ijgen. Ol işmekciler deremne sajn tarkaj-la, өмөлік izin baştап kөndiktirip turъ.

Olor bicikci ulus boľp çat. Оның исын krest-janga kөp tuza çettirip çat. Olor yyredy-le aş ta salar kerektili, mal-da azýraar kerektili, maşына-la iş eder kerektili, baza өмөліктің izin-de тұңдар kerektili çakşы biler.

Mөrөjlөzip išteer kerektili işmekci baza biler. Ol kerekke krest-jandы baza baştaar. Mөrөjlөzip išteze, iş қылғыр byder, өмөліктің astamъ kөp bolor. Өmolik kodireler.

Suraktar: 1. Slerdiň өмөліккеボльзара kelgen işmekci вар-ва?

2. Mөrөjlөzip ištep turъ - ва?

Kredittin nөkөrligi.

Kredittin nөkөrligini kooperativka tynej. Ajdarda ogo clen boľp turgan ulus paj akca salar. Ol çuulgan aksanъ uluska tarkadyp çoktu uluska berip turar.

Kredit uluska akşan tarkadar ucırı mundyj bolor: kandıj kizi uktu mal alajıp deze, çılı kazagan edein de-ze, ol emeze ajyl-çurt, mal-aş izin iştenerge kerekty maşına alajıp degezin,—berer. Emeze bir kandıj kerekty çaan maşınan şadıp alarga, bir kanca çoktu, batrak ortondor kizi birigip, omolik artel bołyp alza, olorgo akşan kredit berer ucurlu. Oňıq kijninde aldynan çat-kan uluska berer.

Oňıq ucun, kredit ulustıq mal-azınp ənzydip, əre kədirerge syrekej çaan boluştu bolup çat.

Birde, acana koomoj çyl bolor bolzo, çut çyl bołyp albatınpıq małkorozo, ol emeze, ot səybır ajyl-çurttıl otko kyjyp kalza,—ol ondyj kystalaq bolordo, kredit uluska baza boluzıp turat.

Eskide uluska çaan səybır bolordo, ol tuşta bajlar ulustı tam kyzıp turatan, çoktu ulus ol tuşta baj ulus-tan arga çok çetker bolgondı səybırna bolüş suragan-da, baj ulus bolüş edip, çoktu kizige akça verze, voj-lorınpa çaan astamdu edip bereten.

Ajdarda çuktular bajlardıq kolyna uzakka kirip kalatan.

Sovetiň kredit nəkərligi çuktulardı bajlardıq çaan astam çijtten çimekcjenen argadap, korulap turu.

Kooperativ çolb bisterdi sotsyalizmiga çattirer.

„Druzba“—dep artel.

Kırdıq aldı çaar tys çerde çyzyn-çyyr agaş əskən. Ol əskən agaşın ortozında mənyn aajlu kicinek əzək suu agıp turgan. Kırdıq ystynde eku kat edip tutkan

çaan tura turъ. Ol çurt eskide Aseev-dep fabrikant kizinin bolgon.

Ol tutkan çurttың eezi չыъjganan beri uzaak bolo-
berdi. Kaandъ, pomecsiktardъ ismekciler syryp ije-le, ol
çyrtka չаńdan çoktu batrak ulus kelip çyrttap turъ.
Olor ol fabrikantтың çyrttyna kelip-ala-la воjlorъ mal-as
ișteer artel boýn birigip alьdъ.

Bastrazъ kiceenip, yzeri воjъ воjъna воjъzър, iş-
tendi. Опъң исун olordың artelinin adъ „Druzva“—dep
boldъ.

Druzva degeni „çөрty-nөkөr“ degeni.

Ol artel 1919 չыlda baştalgan. Baştap ol artel воjlo-
tъпың kыrazын ви тұнаjyr şýralap iştendiler: saldag
çekken adъ kranъ tartыр çyrele cagъ сысыр, turgan çe-
rine չыбыла bererde, ol չыбыlgan attы saldadан cecip tъş-
tандыгър, ordына өskө at çegip alarlar bolgon.

Ol tuşta kыra iştеп turgan arteldың . ciir kursagy
koomoj bolgon. Çettire azanbas kereginde, воjloғынъң
cagъ сысыр, çyk arajdan vazър çyryp iştediler.

Kijninde turazынъң sırtында tutkan, kazaapың айсь
çaanda ol arteldың kыra çeri boldъ. Arьş bir kыra çerden
120 pud bydyp turдъ. Adaru salgan kazazыnda, çaras,
kicinek turalarga tunej, adarудың 70 ujazъ turдъ. Adarу-
дың mөdin воjlorъ çigiledi artkanың çыldың sadыр turдъ-
lar. Cedeninin icinde syrekej semis cockolorъ çyk araj-
dan vazър çyri. Ol cockozынъң astamъ bir çylga 2000 sal-
kovoj aza beret.

Çaras bytken Orlovskij uktu ajgyr չыlu kazagan
icinde turup kolъla cer sarсыр turъ. Oo koştoj işke
çeger çoon semis 10 at turu. Onon kөp olorgo չылкъ
kerek çok boldъ. Emdi չылкынъң ordына kыранъ traktor
tartыr turъ. Kortoskopың-da ordын, emdi ozogъ аյпса

ағык қылқыпь چегір алър тарtpas, ордъна болот at-traktor тартыр тұрь.

Ol artelge kirgen ulus қадызывьс кoomoj dep комыдавај тұрь. Arteldin kizinin тын тозына, arteldin astamънап, nedele зајып 3 solkovoj 50 akca algыlap тұрь. Ol algan akcazyla өlor arteldin lavkazънап kerek tovar вөсти алър, kursak қiir stolovъяп, kirip azanadыlar. Қы өdyp bararda arteldin bastra astamъп 4 başka yler, опып 3 ylyzin воjlorъ ten ylezip alat. Ol akcazъп arteldin kereginde берип воjьпъп adъна kniшkaga bicidip salадылар.

Olordып akca виcigen knigazъп kөrgөdө 500-700 salkovoj akcalularъ bar boldь. Emdi olor turgan çerinen urak emes, воjlorъпъп akcazyla çoktu, batrak çattыргызар колlektiv deremne-çurt tutkylap turular.

Surak. Arteldып хозаjstvozь kандыj emtir clen akcazъп kanajda төlor turu? Druzba-dep artelbastap byderde kандыj edi? Artel-le kollektiv-өмөlik туңej-le. Туңej emes bolzo, başkazъ nezinde?

Eki çol.

Bisterde eki çol: biryzi eski çol, biryzi қаңы çol. Eski çol-dep ajtkань-eski аајыпса қurtaarъ. Қаңы çol-dep ajtkань,-қаңы çurt tudarъ. Eski çol-lo barzabьs, ажы қуртывьс қасаңь bolor, ажы қурттып eezi қаңыs kizi bolor. Ol kizi, вајър alarga kiceep, ajlandra çatkan çoktu ulustь çaldap алър, воjьна istendirip, astam çip, çyрer. Ol tuшta kyclty kizi воjър turar, қекту союи tam çoksýrap, ol bajlardып albazъна turър, argazъ çok kyn kөrөr. Опъ bister bileribis, воjьвьs ondyj kyndi kөrgөnibis.

Çapъ çol-lo barzabыs ви тьндъj bolor:— çoktu, batrak ulustar ajыl çurtъ, mal azъn biriktirip, өмөlik kollektiv artel edip, išti birigip ištep, ne tapkan astamъn ten ylezzer. Mal ашъ birge kycwendirer. Ne tapkanъ ortokko edip, onojdo ištenze, ol tušta belen astam чiip, ulus kuldanbas bajlar չыъjyр, albatъ astam'c'u-amыr çyrtaar.

Kollektivka kirgen ulus yyredydi kiceep yyrenip, onco nemenin aaјn bilip, izin yyredy aaјnca astamduçenil ištener.

Eski çoldo baj ulustar batrak çoktudъ вагър, çarъk kyn kөrgyspej olordъ tam karaңuj ederin kiceegen. Nenin ucun deze? Olor karaңuj bolzo, eš neme bilbes, bajlardыn izin kыjişraj ištep berip çyrer ucun. Ondъj bolgon.

Munan аръ çapъ çol-la çyrtaarыn kiceep kөreli.

Къзыл Oktjabr-dep kommunा.

Sibirdin çerinde Novo-Sibirskji dep gorodton 60 kilometr çerde, Bolşaja Ceremşanka dep teremnede. Къзыл Oktjabr-dep kommunा var. Ol kommunा 1928 çыlda bytken.

Ol kommunada kirgen ulustын çадъзъ тьндъj: Çatkan turalardыn icinde enirde elektricestvonyň ody çарыдъn turat.

Malъ semis bolo-lo argalu, kuctu boldъ, Saan ujlatyпъп turar, çылу cedeuinin icinde tynde elektricestvo odъ çarъdър turat. Ujlarыпъп tөzөgi çымзак аштып salamъ bolot. Onъ kynnyн çapыrtыр çапъдан tөzөk salыр berediler.

Кыра, pokos çерин iштеп turgань маşыпа bolot.

Aş kezerde turguza çirme krezi aş kezer маşына iштеп turat. Altъ, çeti konokto bastra azып kezip, çиup salgan turat.

Kyskeri eki trakor iшtenet: biryzi termenin тазып tolgop kulur tartat, baza biryzi kradan sokkon azып tar-tyр ekelip turat.

Ondo kizi toozьnda војьпъп iшteer izi bar. Ol kizi ol-lo izin iштеп turat, biryzi snaptъ aş sogor, маşыпапып çапына alър-salat, biryzi ol salgan snaptъ маşына verip sokтыръп turat, biryzi aшъ taar-kapka urup turat, biryzi toltura aş urgan kapтып oozyп bulap çyret. Kandyj-la kizi çапыс въјьпъп izin iшtenip turu.

Onoj-do solъzър iшtegen iş çыlgыг bolup-çat. Kom- munarlардып azanar çапыс turazъ bar; bastra uluzъ anda kelip kursaktanat.

Olordып baldarъ çadar turazъ alдынаq edi. Baldar yyrener şkolazъ baza alдынаq turu. Çaandagan baldarъ çajgыда çaan uluzъla kozo çerde iшtenip çyret. Kicnek-teri çajып eveş yyrenip, kөvyzi tьşkarъ aru-kejde ojnор çyrediler.

Kommunada emegen ulus bala съгарар tuzunda çадар alдынаq tutkan aru turazъ bar. Olordып emegenderi bala съгарар tuzьnda iş etpes. Bala съgardаn ozo bir aj azына amraarga berer, soonda baza bir aj amraar. Kom- munапып uluzъ kynүп 8 cas iшtener.

Kijgen kep-tonып kanca kynde selijtenin өjlөр bodop alar. Ol kyni өtsө, ogo baza çапъдан kep ton berer.

Ajlandyra çurtagan krestian ulus kommunadan kөryzip oo өktөnіп қаңың үшінде бастаныр kommuna аյнанça құртаар боло берdi. Arakъzaak soguşci ulus ol өрдемde astagan. Ol өрдин uluzъ communalarga tyneí bolorgo kicenip turu. Қаш улус ol kerekke syrekej چىلەرلىك kice-nip turu.

Surak: Kөммynalı iştengen-le қаңыстаң iş tengenin nezi
başka?

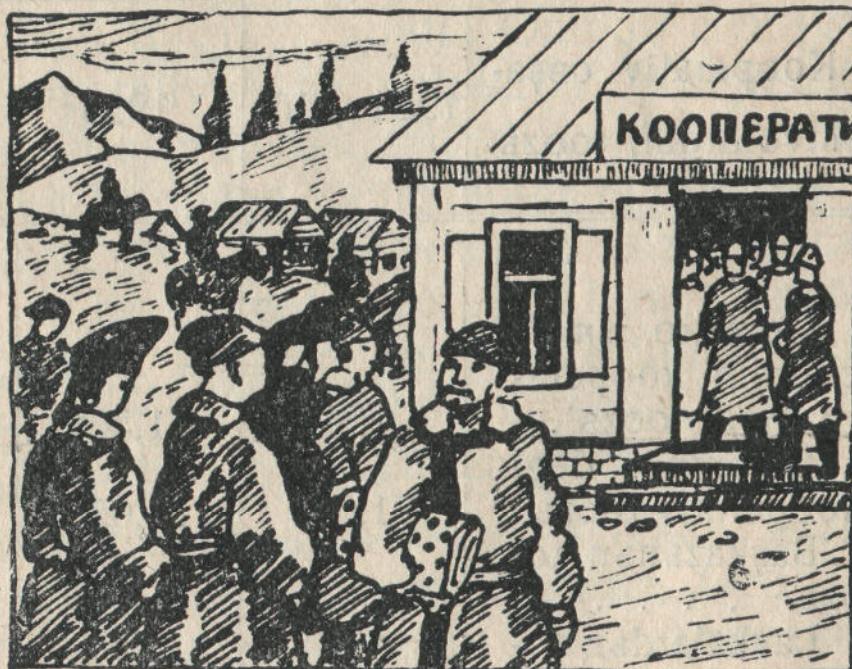
Kөммynalı kanajda iştenip turu?

Emegen uluska kazъzъ қеніл: Қаңыскан iştengende-ve
emeze kommuna bolup iştenzé-be?

Kooperativ.

Bistin Ojrot өрдинde kooperativ saduzъ çok bolzos-sadudъ koçoјтм eder edi. Başkыда коçoјтм saduzъ al-васть-çongo syrekej bolgon. Ol nenin ucun ondyj deze? Коçoјтм sadar nemezinen қaan astam alър turgan. Ко-сојтпъң kicegeni қаңыс kapşygaj vaјър alajъn dep ulustъ mekelep үрген. Bistin altaj ulus ol tušta tam, karanqyj bolgon. Оның kereginde коçoјтм sadыр turgaan nemezinin baazън kanca-la dep ajtsa, ulus-suraganынан кыjışraj verer bolgon.

Emdi kooperativ saduzъ ondyj emes. Kooperativ қопытънада saduzъ bolър қат. Ajdarda қaan astam albas ису-rlu. Сыдьтыпап өскө toolu astam artsa, bolgonъ-ol. Kooperativ uluska kerek tu, kandyj kursak, caj, вөs, ondyj nemenin baazън төмөн-

dədərgə kiceep çat. Kooperativ ulustıq kerekty nemezi kədire var bolzınlıq kiceer turu.

Koçojyt ondyj emes bolgon, ol çaan astam algadyj nemeni sadarın kiceer bolgon. Kooperativka bergen „raj“ akça alım təlyge bergen-le tynej. Ol kacanda bolzo, çılyjbas. Kooperativtın sadudan algan astam clen vołp turgan ulustıq astam vołp çat. Kooperativ albatçondı biriktirip turu çoktu ulustı şıradan argadap turu. Onyz çart kərynp turu. Kandıjda kooperativ çoktu ucun turuzıp, baj ulustı çok ederin kiceer turu. Kolyj birigip ayl-çurt tudarınna-da yyredip turu. Onıq keregin Vladimir Iliic Lenin vi tınajıp bicigen: „Bastra ulus birigip kooperativka clen vołp kirze, ol tuşta bistin istep turgan keregibis kyctenip, eki vidına turup baskandyj bolor. Ol tuşta bister sotsializmnyq çolına kirengendij bolor edibis“ dep bicigen.

Ol nəkər Leninıq səzin emdi bolgoop kərəribiste, ol ajtkan səstəri emdi sır-sınp vołp çat. On bister vojvıbs kəryp bilip turubıs.

Onıq ucun ol kerekli kiceer turı.

SSSR çurtxısta kooperativtar kanajda əzyp turu.

Kooperativ ovşestvoloğıq toozı	1924 çılda	1925	1926 çıl.	1927 çıl.
Gorodto işmekcilerdin kooperativnyq toozı . .	1,598	1,508	1,438	1,468
Deremne degi kooperativ toozı .	21,023	24,028	26,000	28,000
Başkazınyq toozı	—	—	—	—
Lavkalardıq toozı	—	—	—	—

Kooperativten çongo çettirer tuzazъ.

Sovet Başkaru uluska kooperativ воър биригип iş-teniger-dep çarladъ. Albatъ опъ cala çargыraj ugup çyrdi. Kooperativtyn tuzaluzъn uluska çarlap kiusыndap-ta turza, ulus eski koçoјт-bajlardын symezine kirip kooperativ eder-dep kicenvej çyrdi. Kyninde вaj-koçoјт saduzъ toktодъ, kooperativtyn saduzъ çaanadадъ, ulus kooperativka clen воър kirgildi. Ondыjda bolzo, ulus koçoјтън symezine kirip „kooperativtan neme bolbos dep ajdъzър çyrdi. Albatъ-çon kooperativka воъшпас bolordo, опын keregi tutaktu boldъ. Clen воър kirgilgen pajçik ulustar kooperativtyn keregine kirizip, опъ çakşъ cotor kөrbөs kereginde, kerekty nemezin çакър aldyrtasta, kooperativta kerek neme çedişpes boldъ. Kooperativka turgan ulus albatъпън kerekty nemezin bilbesten, çetkil akelbes-te boldъ. Kazъ kooperativtyn clenderi akca yreer-de boldъ. Çe ondыjda bolzo, kooperativ çыъjър kalbadъ. Clen—pajçiktar bojlоръпън keregine aajlap alър, kooperativtyn izine ailazър: ви тьндъj neme ekeliп çat, baazъп çaan etpe, ви тьncadan sat tep çakylta berip, kooperativka bolzар boldъ. Kooperativtyn otcot-dokladын ugър, istegen-izinin tutak çerin kөrgyzip, ajdъr berip turar boldъ. Koomj ištenip turgan ulustъ съгагър, ordына izemcily kizi turguzar boldъ. Onojo clen-pajçiktar воъпън коoperativtarыna bolzarda, kooperativtar kycundi. Çыldып kooperativtyn saduzъ kөptөр, astamdu boldъ. Emdi kerek-le degen neme kooperativta bar воър-çat. Onon өske kooperativ воъпън astam akcazъla çongo kerekty ne-de nemege boluzър turъ. Albatъдып mal-azъп, ажы curttып өnzider kerekterge boluzър turu, nardom-do tudup berip-çat, şkol kerek bolzo, şkol tudar akca berip çat. Albatъпъ uyreder kereginde воъзър turu.

Ajdarda kooperativ albatъ-çongo syrekej astamdu, boluştı воър, опын nele keregine воъзын turu. Lenin нөkөrdin ajtkan sөzi bar: Bis bastra ulustъ kooperativka clen edip biriktirele, nele nemeni elektricestvonъп kусу-

le eder боло берзебис, ол туста вистер қаңы-қакшың үйрүмгө چеткенибис болор“ деген. Оның айтканың карт болгонын ем вистер көрүп, билү алдынан.

Ajdarda кандында керекти виң биригип етсебис оо виң касанда сұдараңынан. Вистер қаңыстан неде-неме едип сұдараңынан. Се биріксеңіс сұдараңынан.

Ozo айткан соң өз: Биріксеңіс күстү волоңынан, қаңыстан виң негеде сұдараңынан- деп. Ол ылгер соң сын, болды.

Surak. Кооперативтың клени болдын-ва? Кооператив канада ишенип түрү. Оның изине арлаңып түрүн-ва? Кооператив қакшың иштенин деп клен-пажыктар кооперативка канада болызын? Неке Lenin кооператив не-деп айткан?

Сакыта. Кооперативтың пажысигы емес болсон, клен-пажык волоңын турғуза шын.

Ojrot oblasta.

Potrebil кооперативтар өзі тоозына канада көртөр түрь.

Kazъ қылда	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Clenderdin тоозъ . . .	6331	7724	9833	13971	20543	

Kooperativтың паж аксаңы.

Çыл зајып	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Paj akcazъ- пъп тоозъ .	13757	20546	29960	51889	164891	

Fabrik-zavodton tovarып kanajda sadulap turъ.

Çыл зајып	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Kanca sal-kovoj dън. tovarып satъ	muq sol. 945,4	muq solkov. 1865,1	muq solkov. 2885,5	muq solkov. 3696,3		

Bu çerdin bytken nemezin kanajda sadulap turъ.

Çыл зајып	1924	1925	1926	1927	1928	1929
Tovarып alьр, satkan akca-zъпъң toozъ	242,5	230,2	371,7	549,8		

Bastra SSSR чуртta kooperatsialar bar.

Bir çerde kөр кој мадъ өskyryp turat. Ondъj çerlerde ulus kojdyң tygynen өзүн өзүр neme iştep sadъp turat.

Baza kazъ, agaştu çerlerde ulus tөгөт agъzър, emeze karagaj agaştyн saňzъп, skapidar, ondъj nemelerdi iştenet. Kazъ çerlerde ulus agaştan çопър өзүн — өзүр neme iştep, sadъp turat. Terenin zavodъ edip iştep, turat, onondo өскө ulustын iшtener izi kөр. Ol andъj išterdi, kustarnыj iš-dep ajdar. Ondъj išterdi kөptөdip, kycdengeni bistic Gosudarstvavъska kerekty волър çat.

Nenin ucun deze? Ol onojdo ištenip turganda, alvatъ-çon kerek nemezin olordon sadъp alat, onzъ gosudarstvaa çenil. Olor çok bolzo, gosudarstva uluska ol nemelerdi sadъp bergedij bolor-edи.

Çe ondъjda bolzo, ol išterde tutak bar. Оньц tuttagъ ви mundъj: Ol išterde turgan ulus birikken emes, kөdyrezi aldynan ištenip turu. Olordын etken nemezin koçojъmdar çenil sadъp ala-la uluska çaan baga sadъp

turu. İstengen uluska oňıq ucun astam aş çedet, oňıq ucun olor çetre ondonpır alalbajt.

Ondyj tutak bolbozyn-dep olordy kustarnyj kooperativka clen edip biciktirer kerek.

Ol kooperativ istengen uluzına kerek nemezin alala ekelip berer. Cepken eder uluska, cepken eder tyk ekeleler, agas çonorgo agas akeler. Kerekty nemeni kooperativ, oron ol çalpanda aldyrtyp alar.

Ol kooperativ boňp birikken ulustyn edip algan nemezin, kooperativ azýra sadyp turar ucurlu.

Kooperativ barda-koçojym, bajlar çaan astam cip bolbostor.

Suraktar: Slerdin çyrtta ulus kustarnyj iş edet-pe? kandýj neme edet?

Ol ulus iştener nemezin kemneq alat koçojymnaňva, emeze kooperativtaq-va?

Edip algan nemezin kemge sadat.

Slerdin çyrtta kandýj išti virigip iştenze astamdu bolor? Oň şyyzip kooperativ ederin kicegeer.

Emdi nalog çuur ucırь.

Kaan tuzunda kalandy vaj bolzyn, çoktu bolzyn kandýj-da kizee teň salar bolgon. Oňıq ucun ol tuşta çoktu kizige kalan tôleöri syreen kyc bolgon.

Emdi kalan ordyna nalog salar boldy. Kalan-la naloktyň ucırь başka. Kalan degeni alban dep ajtkan sës. Orus kaapъ altaj ulusty çuulap vazyr alala, oňıq ucun alban kalan çuur bolgon. Çuup algan akça çœøzozi kaappıq vojypın kaznazyna kirer ucurlu bolgon. Orus kaapъ kanca çyzyn albatylar-dy albadap alala, olordyn alvaa çuup akcazyla çыrgap, çatkan. Ol albalap algan çurttardan uluzyn өndy çatsyn dep sraj kicevegen. Oňıq ucun ol ulustar syreen karanuj; eş neme bilbester çyr-gen. Emdi nalog andyj emes. Nalokty çuup alza-da, ol çuup algan akça albatyp keregine bydylyp çat. Şkoldor turguzar, ooru emdeer balnitsalar çazap çat, mal-aş өндөndirer agroucastok tudup çat. Malga ooru tijze

emdep çazar emci turar čer eder. Onondo əskə kerekke naloktyň akcazь kirizet. Onon əskə bis sovet bolgon čurtıvıstıň ne bar išteer izin maşınala išteer eder, onojo do išteze bis oor ištin şyrazınaň kөp albatъ bozonor, onъ kiceep turubъs. Ol kerekke vaza voýzъp turubъs. Ajdarda nalog akcапың kajda вагър turganъ čart boldъ. Emdi nalokty kanajda salъp turu, onъ kanajda čiup turu onъ kiceep kuiscыndaar!

Nalog kalan emes. Onъ uluska tynej salbas: ulustып съдаып kөrө salar. Nalokty съдаар kizee kөp salar, вай uluska onon çaan salar, çoktu, batrak ulustы nalogton съгарър salar. Cagъ çetkence salъp turgan nalog albatъ çongo çaramzыlu voýp çat.

Nalogty čuařь alban-kalan čuırınpаn vaza başka. Bir çыlga salgan nalogty turgыza nekebes. Onъ yc, tөrt başka вөlyp, өjin ajdъp berer: ajdarda nalogty өjin sakъp төлөөргө uluska çenil edip turu.

Surak: Nalogtyň akcazь kandыj kerekke kirip çat?

**Nalogty өjinең ozo төлө, gosudarstva bolus
ederin.**

Eskidegi kalan.

Kaan ulustan kalan čuur bolgon,
Kalъkka tuza ederin sanabas bolgon.
Alban dep çыl zaýn čuur bolgon.
Albatъ, çondь karanuj çyrgyzer bolgon.
Kalandь kizi toozyna teñ salar bolgon.
Kulak çoktuzь, вай dep ыlgabas bolgon.
Ag-as sara-as dep kalan salar bolgon.

Altaj kөrkij karanuj çyri dep kilebes bolgon.
On kara tylki kerek dep ajdar bolgon.
Ordynan çok nemе исин съвъкtaar bolgon.

Çajzandar kaanga boluzar bolgon.

Çamyrkap kalandъ çuurlar bolgon.

Kiş verbegendi kilincekteerler bolgon.

Kijinde kelip albadaar bolgon.

Kalanъna съdabastъ sogorlor bolgon.

,,Kapşgaj çat!“—dep съvьktaarlar bolgon.

Ak kaappын albazъ kyjn bolgon.

Alvaась çajzaң uluska şyra bolgon.

Aksanъ ulustan çiup alp.

Arakъ zovodыn turgzhar bolgon.

Kaľktaң kalandъ çiup alp,

Kavaktar асър sadzhar bolgon.

Kaan tuzъnda kalandъ onojdo çuugan

Kaľk çongo ondyj carpъk bolgon.

Emdigi nalog.

Emdigi çuugan nalog

Enci çoezөiske tynej

Kalan salp algan akca

Kapital akcavъska tynej

Çuulgan nalogtyq akcazъ

Çurttвьska bijan bolot.

Çydek bistи çyrbezin dep

Çurttвьsta škol cazajt.

Kaľktan çuugan kalandъ

Karalap kemde çip bolbos.

Karanuj bistи çyrbezin dep

Kalan akcazyla yyredet.

Өjinde nalog berilze

Өre tarta çurttвьstъ

Ozolop nalogtъ tөlөzө

Onzyder çurttвьstъ.

Surak: Kaan tuzunda kalandъ kem көр төлөди. Kaan tuzында kalandъ baj-la çoktu ne үсүн түңеј төлөди?

Emdi kalandъ ne үсүн çoktu uluska salbas. Sovet Başkarу kemge bolzat.

Çakylda: Nalog salar neme çazырган kizi bilziң, оль турғыза uguzar kerek! Nalogton қууган аксаң құрттывьстың keregine kirip қат. Оль үсүн nalogton mal,— өскө nalokko kirgedij neme çazыгър турғандар-la turuzьгар.

Өмөлікке, baza oo kirgen uluska съккан саңы ңенілте.

1930 ында апрай 2 күнинде TSIK la Albatънпә Komisarlarынпә Sobedi тұндыј zakon съгады:

1. Өмөліктің birikitrip azыrap turgan nele маңна 2 ылға kalan saldyrbas.

2. Өмөлікке kirgen kiziniң kolында turgan ијипа, cockozына, којипа, кузына, baza ользы өмөлікте de turgan bolzo, 2 ылға kalan saldyrbas.

3. Con birigip, ol emeze өмөлік огорот maala iштеп turgan bolzo, kalandъ maalazынпә қармъзына salar, baza bir қармъзына kalandъ salbas.

Өмөлік maalazын ылдысыздан көптөдө salgan bolzo, ользына kalandъ 2 ылға baza salbas.

Өмөліктер въсы Gosudarstvонп 500 milion akca alzын dep съgargan.

Baza өмөлікти өре kөdirer dep тұндыј neme turғыскан.

Өмөлікке kirgen ulus bereten kredit alьmdu bololo, ol alьmdы төлөвөгөн bolzo, оль ылдың исына çetire sakъыр etken. Ajla emeştep төлөөр etken.

Өмөлікке kirgen krest-jan өмөлікке kirgelek tuzында çer keskeni исын berer альть bar bolzo, ol альтын alvaj kыгър salar исырлу.

Baştarкъ aprelge çetire nele tyşken ştrap, baza çargъ turғыскан төлөмірly kizi өмөлікке kirgen bolzo, ользы төлөлвөj baza toktop kalar исырлу.

Kreditke, kooperativka bereten چىيىش akca alvanъ çok, өмөлккө kirgen kizinin kyynince bolor.

Gosudarstvo өмөлккө kulaktan algan kandыj — kandыj nemelerri bergen bolzo, ol bergen nemelerdin akcazъ төлөлбөгөн bolzo, төлөлбөj taстtalar исырлу.

Өмөлккө kirgen kizi tuura çerge istegen bolzo, tapkan akcazъnan өмөлик 3% alo 10% çetire төлөөр, onon azыra төлөвөйтөн.

Өмөлккө kirgen kizi tuura çerde iş tabыlar bolzo, өмөлктиң adь-la варър isteer исырлу. Ol istep çyrele attь војьпъи akcazъla azыragan bolzo, istep tapkaпъпан 60% alar, өмөлктиң akcazъ-la azыragan bolzo, 40% alar.

— 211 — MAŞЬNA İŞTI ASTAMDUDA, ÇЬLGЬR-DA EDER. MAŞЬNA ӨMӨLIKTI ТЬНЬDAR.

Traktor.

Çajdъn tal ortozъ bolgon. Enir kirip oturarda Ulla-ludъn orotь-la ulus, kyndegi aaјnca, arь-beri baskyladь.

Turanыn ici izy bolordo men kөzinek astым. Kөzinеkti аcъr—ierimde kenetiijn kyylt uguldь. Oromdogъ ulus ol kyylti ugup kajkazъr arь-beri kөrgiledi. Өre teneri çaar-da kөrөri bar boldь. „Bu ne neme mundыj syrekej yndenip turu“ dep, sanapъr turagъmdа, oro dogъ ulustъn ortozъnaн kizi kыjgyrdь: „Traktor! traktor kelip çat!“ dep. Onъ ukан ulus kenetiin, tabъş съсър turgan çer çaar syrgyndesti.

Kicinek baldar ol tabъş съкан çer çaar kөs-ваş te-vej çygyrgledi. Traktor! Traktor!!! dep baldardъn tabъzъ syreen boldь. Men, turadan съсър, ulustъ eecij bastым. Solun neme kөryndi. Abra deze, tartыр kleetken at çok. Çaan „çele“ degen tegerekty neme kelip çat, ystynde eki kizi oturъ. Traktor bisterge çuuktap keldi, aсъктап kөrөr bolzom, syrekejle сыңдылан etken boltыr. Onco воjь temir emtir, kininen ьş burkurap turdb. Traktor kөrөrgө çuulgan ulus oromgo batpas boldь.

Traktor bir kynde kanca krezi çer tartar? dep çuulgan ulus воjь воjьнан suraşty. Traktor dep neme bir kynde on kыra çerdi tartar deşti.

Aş bytse, aş kezer maşьnапь syretep aştъ kezip salar deşti.

Traktor aş sogor maşypanь-da iştendirip sogor.

Traktor kursak çibes, ne-de, nemeni tartыр съдаар. Ol tuzalu dep ulus ajdышты. Ertengi kyn traktor Camalga bardы. Ol traktordь Camal çurtыпъң mal-aş izin iştener arteli algan boluptыr.

Traktor Camalga çedele, ol çajып көр iş etti. Arteldin kanca kыра çerin tartы. Çe onondo өскө көр iş etti. Emdi Camaldan-da өскө çurttar traktor-dын astamdu izin bildi.

Bisterge kandyj maşyna kerek suraktar.

Bisterge en baştap өлөн савар maşyna kerek. Baza ujdып sydin bulgaar separator maşyna kerek. Kыра ister çeribiste kandyj maşyna kerek? Aş kezer, aş sogor, aş cacar maşyna biske kerek. Aştyн yrenin aarular kandyj maşyna kerek? Ol kыгась uluska kerek-pe? Kerek bolzo, nenin ucun kerek? Ol maşynalar syrekej tuzalu boльр çat. Çe, andыјда bolzo, maşypanь sadыр alarga çaңыс

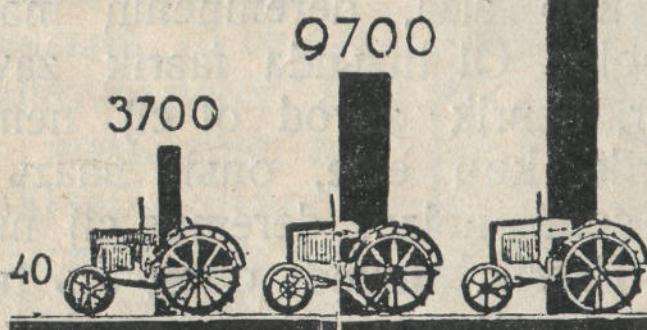

kizinin сағъ çetpejt. Опъң исун улус birigip sadър аль çat, çok-çoju ortondor birigip, өмөлик, artel eder bolzo, kандыјда маşынапъ alarga kyci çeder. Traktor, aş sogor, aş kezer, өлең kezer kандыјла маşына alarga kyci çeder-ol тушта улус изин көдире маşынала syrekej қылғыр iшteer. Albatың қадызы, ajль-çurtы, malazъ syrekej өндөнөр.

Маşына işti syrekej astamdu eder. Машына kizinin kycin çenilte. Sovet Başkaru опь bilip, албатыга машына таркадат.

Sovet Başkaru deremnege машына edip съгарасып syreen kicсер çat. Көр gorottordo машына eder 33 zavod тудър çat. Olordың кеziги belen boldъ. 1933 қылда өмсликтерге 500 29000 мун traktor bereris. Traktor eder zavodtor Celjabinskada, Stalingradta, Xarjkovto edip çat. Аş salar машын eder zavodtъ uralda edip çat.

500.000

1922 ç. 1926/27 ç. 1928/29 ç. 1929/30 ç.

Beş қылдын plannын исип-
да съгарасы.

Аş sogor, aş cacar машына eder zavodъ baza Uralda, edip çat.

Aşty kezip sogyp sasyr salar kombajn degen maşyńapı eder zavodty baza Stalingradta edip çat. Baza onon-do oskө çerde maşyńa eder zavodot tudyp çat.

Baza parovostor, vagondor, baza çyzin fabriktin, zavodtyň istener maşyńazýn eder zavodtor bydip çat. Bu zavodordyň oncozь veçylda maşyńapı 30 çylda bergeninen tort anca verer.

Bistin SSSR — icinde korkyňtu çaan kerek bydip çat. Ol maşynalar isti çapý çol-lo apparar.

Deremnege cýgargan traktordyň toozь týpaýta əzip çat. Mal aş izinn deremnege tarkadyp cýgargan maşyńapıň vaazь týpaýta kendirilip əzip çat:

1924/25	çylda	cýgargan	52	million	boldy.
1926/27	"	"	105	"	"
1928/29	"	"	235	"	"
1929/30	plan	aajypca	410	"	"
1932/33	plan	aajypca	1000	"	aza verer.

Bu týpaýyr deremnege çyzin çyylar maşyna tarkat-
kaly syreen neme. Nenin isýn andýj deze?

Deremne maşyna kөp alza, deremnenin mal azy
əzəri ajdarý çok týn bolor. Ol tuzýnda fabrik zavodko-
berer ciý neme kopteør. Fabrik zavod ol ciý nemeden
kөp tovar eder. Tovardy kөp etse, opýn vaazь çenil
bolor. Tabardyň vaazь çenil bolzo, deremne ciý nemeni
syrekej kiceep ișteer. Fabrik, zavod onon arý týcýy. Ol
tuzýnda ismekci-le krestjanyp ortozь syrekej çiuk
bolor. Olordyň ortozь syrekej çiuk bolzo, olor eky sot-
sýjal çyrim bydirer.

Bu týnyň isýn Komunist partija la Sovet Bas-
karu bu isti planga turgyzala emeş-te kÿvaý kiceep
iştеп çat.

Maşınpaly kajdan alar.

Gorod bolgon çer zajn emdi maşyna sadar sklad bar. Çaan teremnely Ol sklattardan kandy-la kerekty maşınpaly sadyn alar.

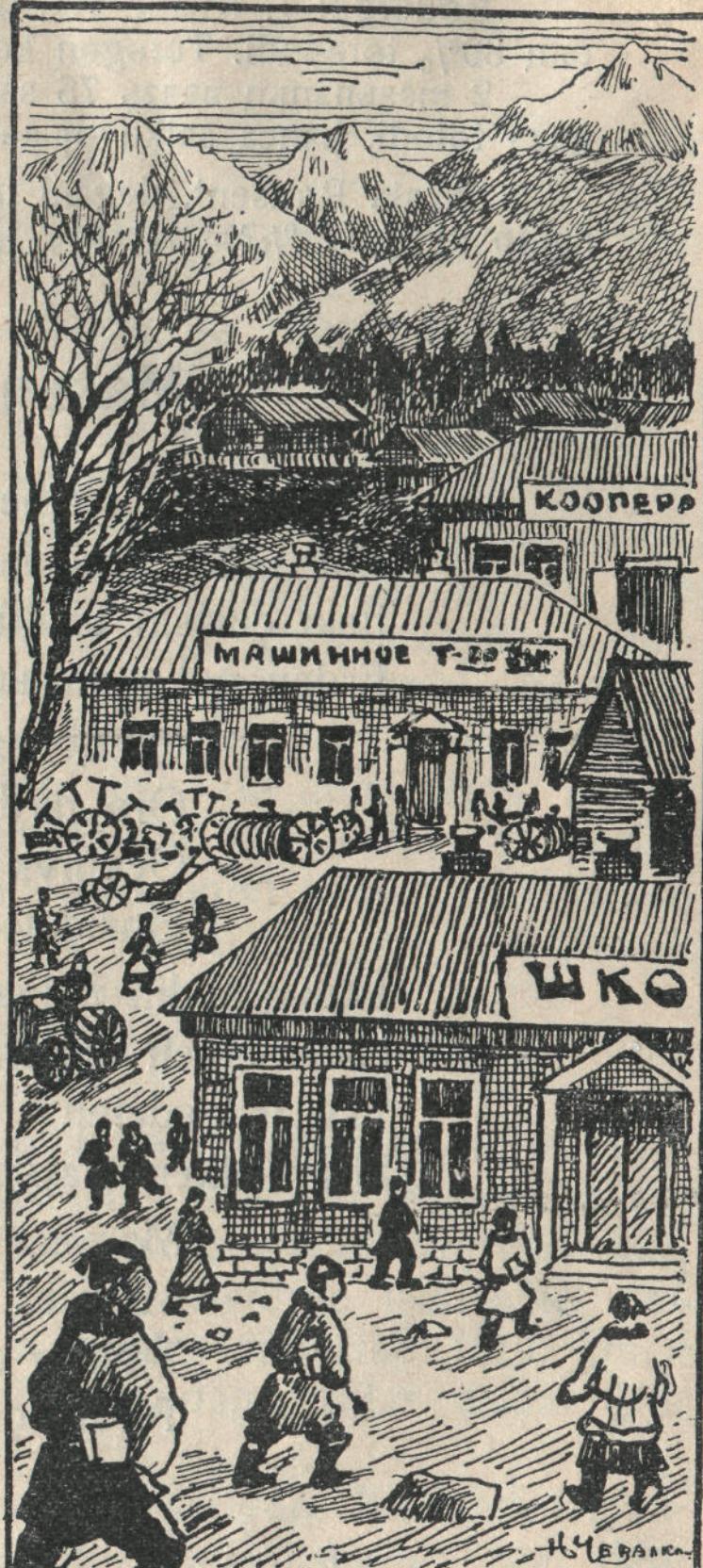
Ol maşyna sadar sklatardy bas kagyr turgan („selxozsnab-zenie“ dep) Moskvada turgan Ucrezdenie bar. Onyñ adrezi: Moskva. Staraja ploscad dom № 6.

Leningradta Mal-aş isteer maşınlardy sadyp turar Valodorskij prospekt dom № 35 kvartira № 5 bolor.

Mal-aş istep turgan uluska ol maşınpaly çenil sadyp berip turar.

Maşınpaly sadyp alar tuşa 100 salkovoj baazyna, ol emeze 25 salkovoj berer. Aş kezer maşınpalyç baaz 300 salkovoj bolzo alyp turgan tuşa turguza 30 salkovojdon 75 salkojgo çettire berer. Artkan akcazyn ejløp, soñnda tøler ucurlu.

Ajdarda en baş-tap tøleøeri 10 protsentten 25% çetire bolor 10%, 25%.

Maşınna-la iştener artel nəkərlik bolgondorgo maşınnań
sadıp alarъ çenil bolor. Olordыn akça tələər kynin
uzada turguzar.

Bodolgo: 1. Kizide 100 koj var. Çaskıda ol kojlor-
dьп 30% tərəvədi. Tərəgən kojъ kanca protsent?

2 maşınnań vaazъ 75 salkovoj, 10% akcazъn tur-
guza tələdi, kanca salkovoj aaca berdi?

Sırak: Protsent, degeni ne bolor. Oń yyredycinen
surap ugup al %?

Maşınna.

Eki koldын kycine
Ene bolor maşınna!
Eski çurtım ənzider
Erden vəkə maşınna!

Ələn kezer maşınnam
Ərə tarttar vojymdъ.
Əcəmyk bolgon vojymdъ
Ənzideten maşınnam.

Ujdyň sydin bulgajtan
Ustar etken maşınnam
Uur isti edeten
Urup etken maşınnam.

Maşınnavs kəptəzə,
Malıvvbs əzər bolorvo?
Traktor bis algazъn,
Turalı çurtıvvbs əndənər!

G. T.

GOROD LO DEREMNE.

Смъска bolgonь.

Gorodto çatkan işmekciler-le deremnede çatkan krestjan ulus başkъda yzeri tanışpas bolgon. Gorodto çatkan ulus-la deremnenin uluzъпън ortozъ urak bolgon. Çe ondъjda bolzo, işmekcile krestjan ulus bir ujadan съккан, çanъs olordъп iштеп turgan izi başka bolor. Krestjan ulus çerden nele nemeni iштеп alar: aş, et, tere kөвөн, çe iштеп algan nemezin cijge, gorodko sadar. Ondo fabrik zavodko işmekciler onъ iштеп turar. Kijninde olordъ çandra krestjan uluska tarkadar: terezin bulgajъ, sopok—өdyk kөktөр, өskө-dө atka çeger komut şlej edip saduga съgarar. Budaj aştъ kulur, krupcatka eder. Tykten cepken edip, kөвөпнөп вөс edip işmekciler iшtener. Ajdarda gorodto çatkan işmekci krestjannъп çerden iштеп algan cij nemezin çettire iштеп turgan turu. Çanъs eskide işmekcilerdin iштеп turgan fabrik zavodъп ezi fabrikant bajlar bolgon.

Emdi bajlardъ syryp ijribis fabrik zavodъп eezi işmekci ulus boldъ. İşmekcile krestjan nөkөr воль, smъcka etti. Olor tynej iштеп turu. Çanъs krestjan kizi, çerden ne nemeni iштеп, gorodko bererde, işmekciler onъ zavodto iшtejle krestjanga çandra tarkadър turu. Onъп kereginde olor birigele ortozъндагъ kalas astam cijir bajlardъ çok edip saldъ.

Nөkөr Lenin ozo-do ajdar bolgon. İşmekcile krestjan birigip sojuz etse, ol sojuz kapitalistardъ çener dep. Emdi Leninnъп ajtkanъ сып boldъ. İşmekci krestjan ulus smъcka воль turъ. Ol kerek em yrelbes.

Tavardyn baazyn çeniltteri.

Tavardyn baazyn çenil ederin kandýjda kizi kiceer kerek. Onъ kanajda kiceer degezin?

Onъ vi munajda kiceer.—Bistin sadu edip turgan organizatsijalarъвъс съсъмдъ çaan etpezin, војлоъ өөjin өtkyre astam albazyn. Ulustan çiup turgan nemezin yrevej- çaan съсъм etpes; fabrik zavodko çetirip turza, ondo, ol çiugan nemeden etken nemenin baazъ çaan-dabas. Sler војgarda bileriger fabrik koj tyginen çyzyn cekpen eder. Ol ulustan sadыр alър çiugan tykti ceberlevej turza, onъn tal-ortozъ fabrikka çetkence yreliп, çogolър kalar.

Ajdarda tykti baazъ fabrika çetkence өзүр kalar, ol emeze ol tykti çiup, fabrik zavodko çetireeci, sadu eder organizatsijalar çiugan tygynen çaan astam alър, emeze keregin kicevej, tegin çerge съсъм edip turza, ol съсъм çiup turgan nemezinin ystyne tyzer.

Ondыj bolzo kandýjda çiup turgan neme: tyk bolzyn, tere, kendir, көвөң bolzo, fabriktyн ulustan çiugan nemeden etken nemezi saduga çaan baalu съгар. Ajdar da tavar—вөs, tere, cekpen uluska sadыр alarga uur bolър—çat.

Onъn kereginde kemde kizi tavardyn baazyn çeniltter aaјып шыннип ol kerekke boluzar ucurlu.

Onon өскө bisterdin sadu edip turar kooperativtarъвъс ondu sadu edip bilbes bolzo, emeze sadar dep ekelgen tavarъ turguza sadыбай, uzaak çadar bolzo, emeze sadudын tavarъn kicevej, yrep, artadыр turza, ondьj iş baza koomoj. Tavar uzaak sadыбаза, съсъм çandaar, ol съсъм tavardyn ystyne tyzer.

Ajdarda sadыр turgan tavardyn baazъ çaan bolzo, ol tavardъ sadыр alar ulustын тоjынпа съсъм çaan-dap tyzer.

Bistin kiceeribis sadu nemezinin baazyn çenilter dep. Onъn aaјып bildibis.

Bisterde fabrik zavod bar-ва?

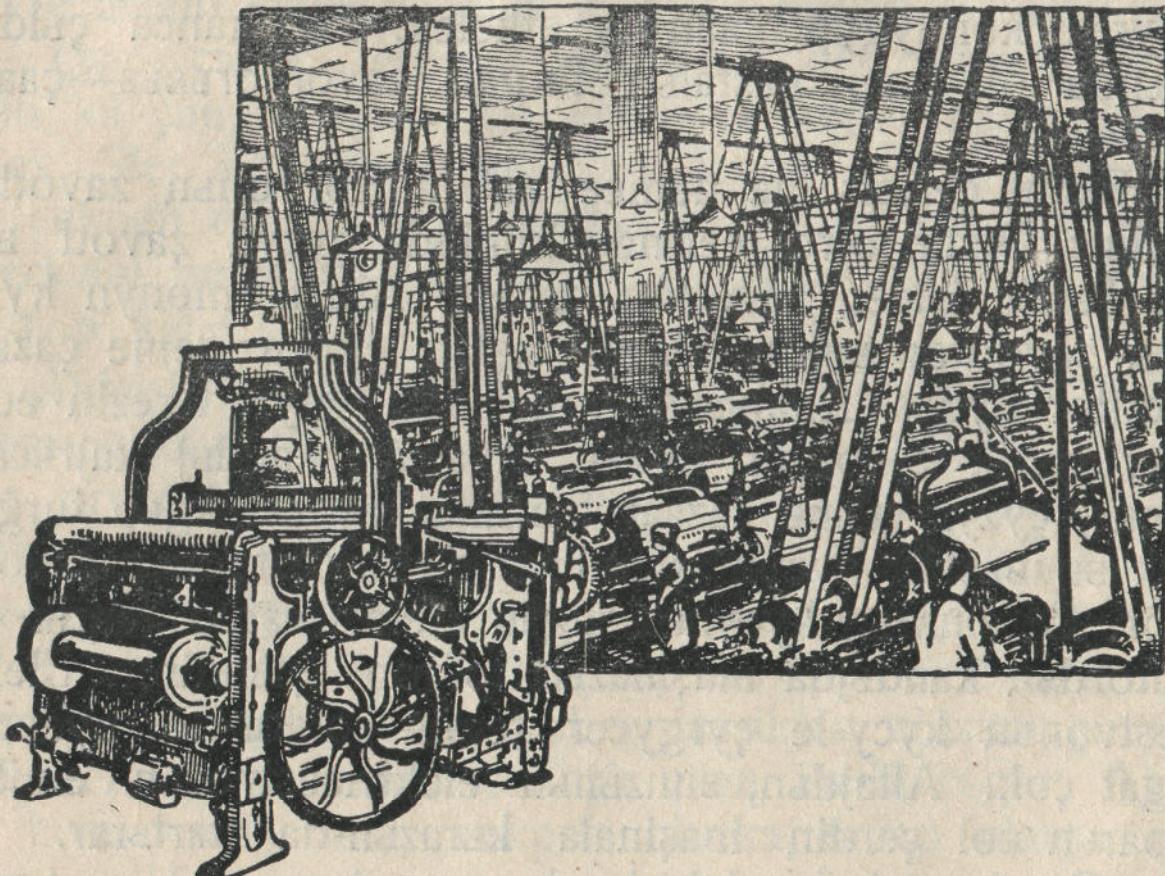
Ojrottың çerinde emdige çettire fabrik zavod çok волър-çat. Ondыj neme bar-da bolzo çань-çань баشتалър turu. Em turguza olordь bis fabrik dep ajdarga bolbos. Ujdyн sydynen sarçy eder zavodtor çань çань bydyp turu. Agaş kreleer zavod, tere eder zavod bar. Çe olor kөdyrezi kөndygyp, çaan iş etkelek. Bir kanca çылдың вазънда ol çань баشتалър turgan zavodtorъвьс—çaan-dap keler.

Bistin çeribis ne nemee вaj bolzo, опың zavodын ederibis. Bistin ojrot çerinde kijninde çyzyn zavod byder. Temir işteer zavodtor byder. Altып, мөнүн kyler işteer zavodtor bolor. Baalu taştan çyzyn neme çazaар zavodtor byder. Altajъвьстың мастьың tygyn, terezin edip işteer fabrik zavodtor byder. Agaştan kандыj kajгъсак, komus, çyzyn neme çazaар fabriktar byder. Аgър turgan өзек suuvьстың kycyn istendirer elektricestvoның zavodъ bolor. Ol suudың kycyneң algan elektricestvo fabrik-zavodtordың kандыjda maşinazың tolGOP istendirer. Elektricestvoның kycy-le çyrgyzer temir çoldor-do byderge magat çok. Altajdyң, suuzьпың elektricestvoзың emikle alpparyн сөл çerdin maşinala kыrazын-da tartыrar. Ol tuşta Ojrot çerinde elektricestvo çarыtpas ажыl çurt çok bolor. Ne-le nemeni maşына işteer. Ol мастьнадь tolGOP çyrgyzeri elektricestvo bolor.

Көвөп.

Turkestannың çerinde көвөпнин өлөні өзөт. Ol көвөнді, kъrada aş oskyrgen сылап өskyrer. Көвөп вудyp, kelerde опың визъндагъ болсогында tyk-aajly kөвөпнин çиup аль, опь taarga согыр, koştop, fabrik-zavodko atandыrar. Fabrika көвөп çederde, ozo baştap tyk sogor aajly, көвөнді taraj sogыр turar вşlygyne ekirer. Ondo мастьнalar kөвөнді sogыр, tarap turar. Onojo ederde көвөп arulanыр çымзак волър varar. Опың kijninde опь

uzada соjip salar, maşына işteer. Ol maşynaa turup kөbəndi sokturyp iştenip turgan kizi kołn syrekej севег-еvejce bolbos. Maşynadъ n tişterine kizinin koł kirip barar bolzo, koł çыпсыj bazыльр, yrelip kalar. Ol kөbəndi tarada sogup turgan maşyna-da turyp iştenip turgan ulustын ortozьnda maşynaga kołn yze tartыrarъ kөp bolot.

Arulap, tarada sogyp salgan kөbəndi, onon arъ, ucuk edip ijrer belykke kijdirer. Ol bolykte çaan maşyna bar. Ol maşynadъn icine kijdire kөbəndi salar. Onon kөbөn ucuk bołp ijrilip сыгар. Ol ucuk ajlandыra turgan kanca mun ijkktarge tyrylip, kattalъp turar. Çаңь ismekci 100 ijkkit kөryp turar. Bir ijiktin ucugъ yzyle berer bolzo onъ kapşygajla ulaj bulap çyrer.

Onon ijirip salgan kөbөn ucuktan вөs sogor çeri baza өskө. Ondo вөs sogyp çatkan maşynalardъn tabыzь syrekej çaan bołp ondo iştenip turgan ulus војь вајьлып упун үгуп albastar.

Maşina вөstі kapşygaj sogyp turar, onъn ucun, вөs sogor fabriktyн maşynalarъ sogyp, сыгаръp turgan вөs, аајъ çok kөp bolot.

Sogър salgan вөсти çunar вөlykke kijdirer, emeze buduktaar bolykke, emeze cokurlar paštalaar bolykke kirer.

Bөsti buduktaar вөlygyne turър iшteneri syreen кыjып. Ondo turgan kizi çyzyn budьktып çaman çedyla тъnar. Onon өskө ondo syrekej izy воър, izyzinen kizi otko kyjup turgandyj bolor.

Kizinin kolып, çyzyn buduk oյktaj çip, turar, ви-duk kizinin çyzyne сасыр turar.

Budup cokurlap salgan вөsti suuga sugър çиппир turar. Onon опъ kraxmaldu suuga sugup, ilyyrlen kurgadar. Опън kijninde вөs iшtelip bydyp bargань ol во-лор. Опъ вуктер salър, saduga съгарар. Ol вөs saduga bastra SSSR çurtъвьска tarkap turu.

Emdi iшmekciler eskidegizinen iшti kiceep eder boldь. Ozo 100 metr вөstin toozъna 12 metr вөzi yreler bolgon. Emdi deze 100 metrdып 6 metr вөzi yrelip turu. Ol nenin ucun ondyj deze. Emdi iшmekci ulus albataa вөsti çetkil ederge kicep turgань ol. Onon өskө iшmekciler вөstin vaazъ çenilterin kicep iшtenip turgань ol.

Tykten cekpen etkeni.

Bаşkъda ulus kep-tonдь sadър albas bolgon. Kij-gen kevin, воъпън kolыла eder edi. Çaskъda kojdyn tygyn kajsыlap ala-la, emegender ol tykti ijirip ucuk edele cekpen edip sogър alar bolgon. Çe bir tonдьн cekpen edip alarga, воъпън kolыla iшtenip turgan uluska surekej—kyc boldь.

Cekpen eder fabrik.

Kijninde kөвөңпөң вөs eder fabrikalar byderde, tykten cekpen eder fabrikalar baза bytti. Bastra SSSR cekpen вөs eder fabrika atandыгър turu. Ol fabrikta ozobastap tykti çымзадър, çакшызън kөryp вөlyk вөlyk edip salar. Syreen çымзак tykten çука cekpen eder. Ol cekpen kolgo tudarga çымзак bolor, kijске deze syreen вөкө bolor. Ondыj cekpennin baazъ-da çaan bolor. Katu tykten kalып cekpen sogor. Kalып cekpen saduga çenil

ваалу çyret. Nenin ucun deze,—калың сепкен кијерге ондың-ла вәкө emes. Bisterdin кызы севибисти кијиндирerge көр сепкен кerek, onon өскө չавынار չуркан көр керек болыр-çat. Опьң ucun bistin сепкен eder fabrikalaryvьstъ tam тұңдар kerek. Ol tușta секпени kандыjda kizi alyp, ton edip kijinerge съдаар. Fabriktarvьs тұңza, iști çакшъ etse секпеннинде баазь çenil bolor.

Surak: Вөс сепкен eder fabrikty kөrdiң-ве? Опьң icine kirip çyrdiң-ве? Çyrgen bolzoң ne kөргөнінді күисьндап бер? Көвөңнөң вөсти kanajda eder? Секпен вөс ișteer ismekcilerdiң izi çеçil-ве, oor-ва?

Olordь çаткан چадызь kандыj? Күисьндап бер. Опь bilvezeң biler ulustan surap ugър al?

Вөс сепкен eder fabrikta kандыj çerirnde turu?

Вөс,—сепкен eder fabrikty tekstilnyj fabrik dep ajdar. Olordьң turgan çeri: Moskva, Leningrad, Ivanovo-Voznesenskij, Kostromskoj, Tverskoj, Vladimirskij, Nizegorodskij gubernelerde bolor.

Çakylda: ol gyberlerdi kartadan kөryp, taap, kөrgyzip berer.

SSSR çurtvьsta.

Cekpen—вөсти kanca kirezi edip turganъ myn metr-le bodozo ви mundyj bolor.

1922/23 çыldarda	1926/27 çыlda ol iş kanca katap keptədi
Tykten секпен-вөс . 21.800 metr.	4 katap
Kudeliden-көвөңнөң . 99.300 metr.	2 katap

1926/27 çыlda—секпени kanca metr sogър съgargan?

1926/27 вөсти kanca metr sogup съgargan?

Olor ekydi bodop bicip alьgar.

Zavodko çyrgenim.

Men kicinek tuzunda adam-la kozo temir eder zavodko bardыvьs. Çedip oturagьvьsta kыrdың tөzinde suu çakalaj kөр چaan turalar turdy. Ol turalardың چaan turalar ak ceretegen turu.

Olordь koштоj тенерi çaar bijik съкан, ызып burku-radър turgan, syrekej çaan cooldor (turbalar) kөryndi. Adam suradъ: „Ol tydynu burkurap, съсыр turgan tur-palardъ kөryp turun ва“—dep?

- Kөrip turum—dep men ajttым.
- Ondo temir iштеп turgan zavod bolor—tedi.
- Temirdi kanajda eder?—tedim.

— Temirdinrudazънаңeder.
— Ruda—degen ne neme?—dep suradъм.
— Ol taş bolor, çapъs ol taška kolyj temir bar—tedi.
— Taştan temirdi kanaip ajгър alar?
— Ol ruda—degen taştы kazър alър ekelip izy pec-
keniң odына өrtөөр.

— Onoң ne bolor?
— Taş kyzър pararda temiri kaјыър alър tyzer.
— Onoң kajdar?

— Temir soop kadър kalar, ol temirden, nele ke-
rek bolzo, ondyj neme çazap edip alar—tedi.

Onojdo bis zavodko çettibis. Zavodтың agradaňын
icine kirdibis. Çerde çatkan czyzyn kebeldy temir aaj
çok kөp boldь. Olordың kazъзъ çalbak avraňы tegiri-
gine çaraјы, kazъзъ tulku çoon emik aajlu, kazъзъ tорт
kыrluu-da bar. Onoң өskө edip salgan cojdon, kazan
kөp çадыгъ. Zavodтың icine kirerde, syyreen çaan pec-
kede ot kyjyp turъ. Ol ot temirdin rudazън kaјыltar emtir.
Temir rudazън kaјыltarla izy suiuk temirdi kondыjla
kebeldep, urър salar emtir.

Baza bir kыр turazъnda „mеханический“ dep ajdar.
Ondo temirdi tartыр kanajdala keregin çapън, iштеп tu-
rar maşыnalar bar. Olor ajlanъzър, temir çonoi struk-
tarыla temirdi çоныр çazar turu.

Temir iштеп turgan ulustың izi syrekej uur iş emtir:
ištenip turgan kizi kapşygaj-da yrelip kalat. Онь ne ne-
meden biler deze, ol zavodтың ças ulustarъ tөртөн çapъka
çetpej boro baştu bololo edi kanъ astap sargagър, съdal
çok bolo beret dep bistin ulustar kiisىndazar bolgon.
Emdi kөrөrimde сып dep bododъм.

Enirde çандъвъс.

Ruda kazър iшtegeni.

Temir eder zavodton urak emeş Çyrman dep өzөktin
çakazъnda, kыrdың boorъnda, teren oronън tywyneң, te-
mirdinrudazън kazър съgarър turu. Ol ruda kazar oronъ

şaxta-dep ajdar. Ondo kəp ulus ištenip turu. Şaxtanyp tybyne tyzyp, rуданъ казър турар ви́р вёлык улус. Казър алган руданъ шахтаның кыръна съгарър тураръ ба́ска улус. Ол руданъ заводтың во́йна çетиргизип турган ви́ра ба́ска улус болгон.

Emdi Kuznetskij okrugta temirdinrudazъ çerde kəp tavylgan. Bastra çerdin ystynde temir rudazъна kuznetskij çerine çederi çok, dep yyrengen ulus bilip aldy. Онын kereginde emdi biston Kuznetskij altaj-dep çeribiste temir eder syrekej çaan Telbes-dep zavod çazap bydyrip turu. Ol zavodto temirden nede nemeni išteer. SSSR çerinde Kuznetskijdin zavodъ bastra zavodtardъ çener dep səs bar. Ol Kuznetskijdъn çerinde syrekej kəp taş kəmyr bar.

Ajdarda rudadan temir kastýrar състь ас bolup, Kuznetskij zavodъnda temirdin baazъ çenil bolor. Ondyj bolordo saduga onco zavodtordъ ol çenip turar. Çe temirdinrudazъ çanys Kuznetskij-de emes bastra Altaj çerinde kəp. Biston Ojrot çerinde-de temir rudazъ ви́ра onь em—tura yyrengen inzener ulus tanyp çyri.

Taş komyr kanajda bytken.

Ozogъда çerdin ystynde kalap cak boľp turgan. Ol kalap cak kanajda bolgon dežе? Ol tušta cer cajkalyp, cele tuular antarlyp turar. Emeze çerdin kыrtъзъ soop barala çarylp turza kezik cerler ore kədyrylyp, ol kədyrylgen cerlerdin kыгъ antarlyp tajgalar boľp bydyp turar bolgon. Ol tušta oškөn agas çerdin aldyна kəmylip kalar edi. Ajdarda ol kəmylgen, agastar cer aldyна çadala cirivej çada kəmyrlener. Çerdin kыrtъзыпън aldynda taş kəmyrden bytkeni andyj.

Ol emeze çaan өзөк suula agyр tyşken agastar ucunda vagър, ви́р çerde cogыlyp, ol sogыlgan kəp agas balkaska kəmylyp anda çada çada kəmyr boľp kalar bolgon. Emdi çerdin aldyна taş kəmyr boľp съсьр turganъ—bazъnda agas bolgon. Çerge çadala taş kəmyr boľp bytkeni ol.

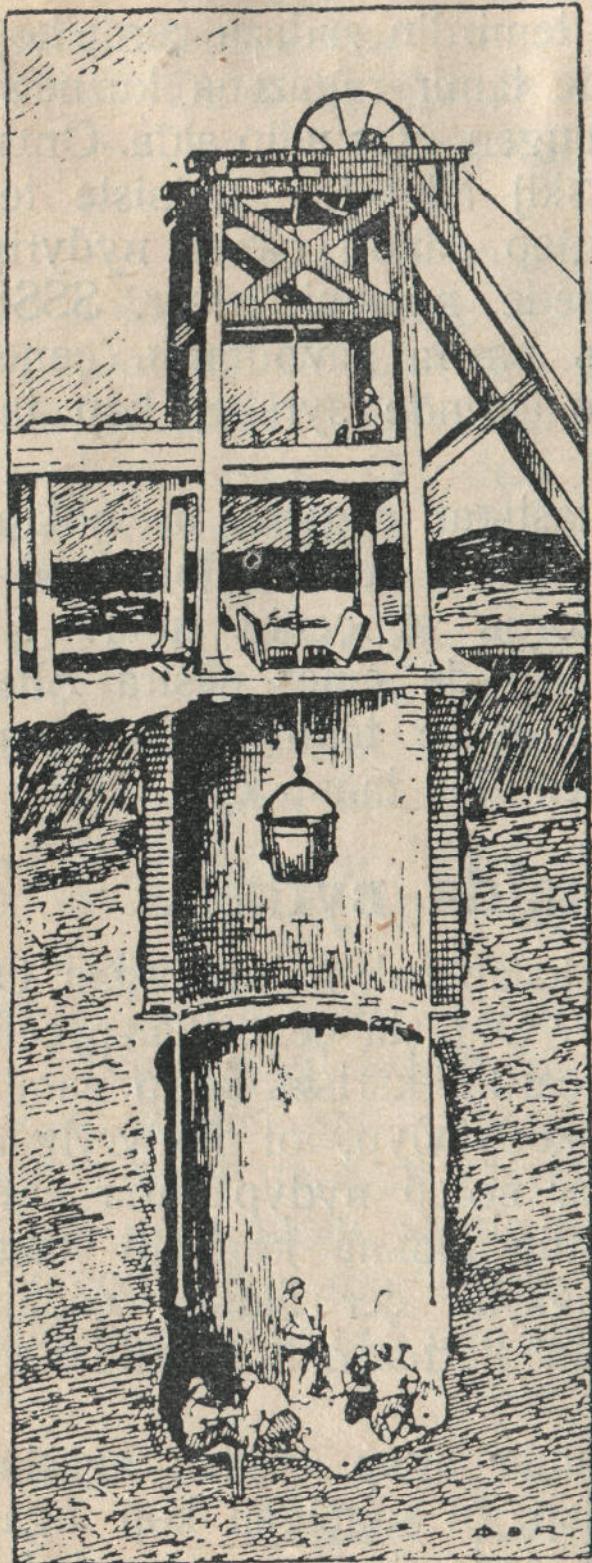
Taş kəmyr işmekcizi.

Çerdin aldaňda bytken taş kəmyr odun voľp-çat. Kandýj-da fabrik, temir çol, paraxodtordyň maşınalarын

kajnagan suudын виуринъын kycile tolgodp-çat. Ajdarda suudъ syrekej izy kajnadار odun-taş kəmyr voľp çat. Taş kəmyr syrekej kөр kerek voľp опъ kəmyr kazar şaxtalar edip işmekci ulus şaxtala çerdin aldaňna tyzyp ištenip turat. Kəmyr kazar şaxtадын icinde išteneri syrekej oor iş bolup-çat. İşmekci uluska ondo išteneri korkuştı-da bolot. Kaa-çaa kəmyr kazar şaxtanъын icine kenetiin suu kirip, şaxtanъ, ondo išteneri turgan ulustъ вазъp-ta salarъ bar. Emeze çerdin tyvynen koron kej съсьр, ulustъ tumalap salarъ bar. Emeze kenetiin şaxtanъын ici ot bolup kyje ве-ri-de bar. Опън ucun kəmyr ištener işmekcilerdin izi bir çapънаң uur bololo, bir çapънаң, syrekej korkuştı.

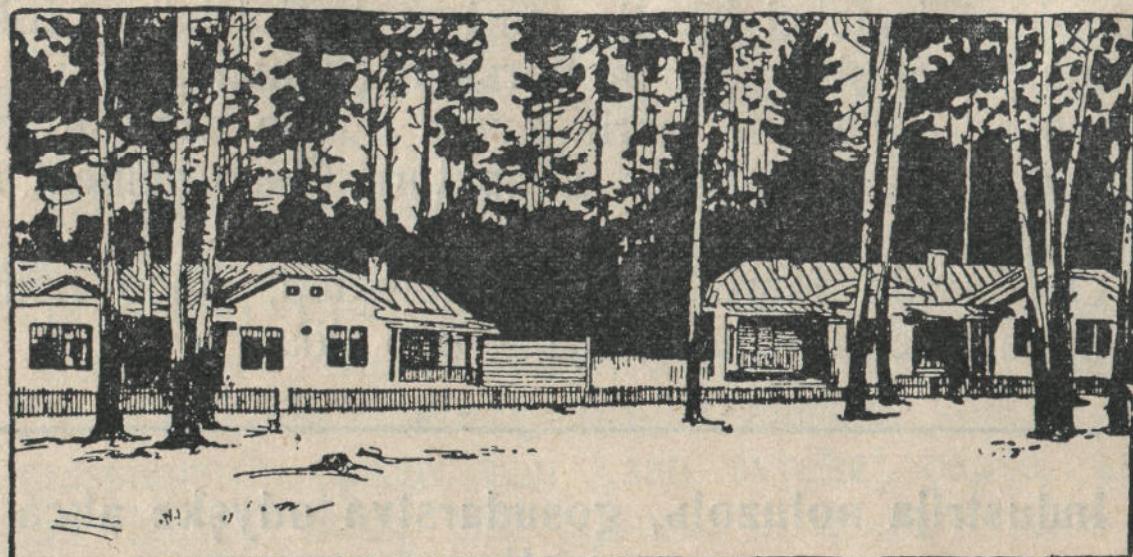
Kəmyr вагър çerdin aldaňda çatkanъын kanajdan tanъp, опъ şaxta etken dep suraza?

Ozo baştap yyrengen ulus опъ bedrep, tanъp çurer. Olor çerdi uzun өrmөлө өryp, аյп, bilip alъp, kanca krezik өmyr вагън çartap alъp, soondo şaxta edip kazar.

Kazъ şaxta teren bolor kazъзъ çaan teren emes. Teren emes degeni 50 metr teren degeni 200 — 300 metr bolor.

Çerdin aldynda komyrdi işmekciler kazър съгарала, kaskan çerinin ystynen balkaş, taş tyspezin-dep agaşa-

vektep turar. Çaan şaxtalardын icinde çerdin aldyн, kom-gъjlap kaskanъ, uraak bolor. Ol şaxtalardың uzadarъ çer aldynda 5 сакъгът azu kaskan şaxtalar bar.

Fabrik - zavodtordъ тъпъдар.

SSSR çurtъвьста sotsъalizm аајыпса çurtaar çol baştalды. Øtkөn çuu tuzьнда bistin bastra nemebis yrelgen. Fabrik, zavodtorъвьss iştevej toktop turup kalgan, kazъзъ odыlgan, baza kazъзън çuu keregine işteer etken. Øskө çurtar-la çulazър toktojlo, Sovet Başkarу baştagan işmekciler-le krestjan albatъ çurtъвьstagъ pomeşcik kapitalistar-la çuulazър, olordъ çendi. Kapitalistarda boluškan. Øskө-dө çurttardың burzujlarъ SSSR-dың, işmekci—krestjan ulustъ baştagan, Sovet Başkarudъ çok ederge sanap, bistin çeribistegi baj pomeşciktarga boluzър, bis-le çulaştılar. Ce ondyj da bolzo, çurtъвьста Sovet Başkarу baştagan işmekci—krestjan ulus ol kapitalistarga aldyr-baj, olordъ çenip, syrip saldъ. Kapitalistar baştagan çuudъ

işmekci-krestjan çenele kijinde odylgan—vuzylgan çurtvystь, fabrik-zavodtordь çazadьvьs. Çuu tuzьnda astap kalgan malьvystь ojto өskyrerin kicedibis. Em tura bistin cackan azъvystьn krazыпьn toozь ozogъzьnaq kөrtedi, malьvьs baza өsti. Em myнаq агъ sotsyalism çurt tudarga kicep turvьs. Kommunist partija bastagان Sovet baskaru işmekci krestjan çurtvystь Sotsializm çольна ви munajъp bastaar dep vojlorьnyn қишиңда ajttь.

Gorod çerlerinde fabrik zavod ederin тъпъдър саңdan syrekej қaan fabriktar çazap turь. Onco nemeni maşinala ișteer.

Ol onojdo fabrik zavodtь тъпъдър, onco nemeni maşyna-la ișteerin—„Industrija“—dep ajdar.

Industrija boluzolь, gosudarstva өdyşke akca bereli.

Maşyna çazaar, fabrik tudarъ.

Em tura bastra ulus onco nemeni maşyna-la ișteri astamdu bolgonyn çurt bildi. Maşyna-la ișteze çenil-de bolot. Maşyna kөp kol-kyc-le şyralap ișteer ulustyn ordynna tudыldь. Ajdar-da maşyna kandyda iştı çenil edele kapsьgaj ișteer boldь. Maşynala iștegen iş kollo iștegenen acu cekte boľp çat. Onъ kem-de bolzo vilip turu.

Onoq агъ bis açъktap kөrөr bolzovьs. Maşynadyn kөvyzin çazap turgan gran ol çanьnda boľp çat. Aş kezer өлөң savar вөs sogor maşynalar kөdyrezi granitsjanыn агъ çanьnaq kelgilep turu. Emdi tura bistin eski fabrik-zavodvьstьn iştener maşynalarь yrelip iștevej tok-top turagъna çedip oturъ. Ajdarda bis ol eski yrelip braatkan maşynalarьvьstь salьp ordynna çanь maşyna turguskadьj boldьs.

Onon өскө em tura çurtıvvystyп fabriktaryn тъңдьр turarывьста, biske tam çaan tam çakşы маşынalar kerek. Olordь војьвьстып çurtıvvysta çazap alar çeribis çok. Ajdarda bister маşынань gran ol çanьнац sadыр algadыj волър çat. Gran ol çanьнда biske маşынань tegin berip çatkan kizi çok. Bis onь altып berip tolър alar. Bisterde көр altып baza çok onьп ordына aş, et, tyk andыj, пемеле bargedij bolot. Çe ondyj пeme војьвьскада керек bolot.

Ajdarda Soviet-башкару çurtıvvystyп kapitalistardып коънаң ајгър alarga kicendi. Çyrtıvvystyп машына eder fabriktar тудыр ondo kerek машыналардь çazap tarkadar dep kiceep turu onь industrializatsija dep ajdar. Bisterge em çaңыз el çongo kerekty oogos машына kerek emes. Ol машыналардь çazaar tam çaan syrekej çepsel etken машына kerek волър çat. Ajdarda машынань baza машына çazaar turu. Ondыj kerekти emdi bis kiceep edip turıvvys dep виbicikte ajtкань.

Industrija ederine bolzalь.

Bastrı nemeni машынала iштеп, fabrik, zavodtordы тъңтса industrija başталгань ol bolor.

Ajdarda gorod çerlerinde industrija bolzo, mal aş iштеген krestjan albatыпьп izin baza industrija eder dep çөptөгөн. Mal aş iштеген iшti ви мунайър industrija eder. Кырань eskidegi aaýпса at-la tartpaj, traktor-la tar-tar. Aşty baza машынала kezer, sogor. Ajdarda ol trak-torlardь deremne çerindegi krestjan ulus өмөлік, emeze artel волър birikken uluska berer. Traktor la кырань iштеze, syrekej çenil bolo-lo, traktor çerdi attan ajdarь çok көр syrer.

Ol kererkti bydrer, emdi Soviet Başkaru kiceenip, turь. Çe zavod fabriktu çerde baza кыра iштеп turgan çerde industriянь onojo eder. Bistin Ojortып çerinde кыра salar çeribis as, fabrik zavod biste çok industriянь kanajta eder? dep suraza, Oblast ви мунайър ajttы. Bistin Ojrot oblastып çeri mal azraar çer. Çe maльвьста em

tura astam as. Опъ astamdu ederin kiceer. As sytty ujlarъвъстъ көр sytty ederin kiceer. Којъвъстън tygyn saduga balu berer tyk ederin kiceer. Olordъ kajda ederin oncozъпън yyredyy bar. Ol yyredydiň aaýnpca iştenzebis, maľvъs astamdu bolor. En baştap uj maľvъстъ kiceer kerek. Опъ çaanadăp, sytty edip, опън sydyn maşыnala işteer turъ. Maşыna-la syt iştegeni astamdu bolor. Ol işti tutatpaj, turguza kiceer bolzovъs, Ojrot çerinde industrija etkenibis ol bolor.

İşmekci ulustъ SSSR kanaýp korulap turu.

Eskide işmekci kizini baj pomeşcik, kapitalistar kizee bodobogon. Olor albatъп eki belyk edip: kara sœök ak sœök-dep eki çara bodogon. Kara sœök ulus işmekci, ak sœök-bajlar bijler bolgon. Kara sœöktөr kъjn iş etken olordъп kalan çuugan, olorgo kilevegen. Ak sœök ulus kara sœökti ijten çaman kөrgөn. İş iştep çөөзө таваъ kara sœök ulus bolgon, belen çөөзө çuur: taap belen kursak cijir, ak sœöktөr bolgon. Baj pameşcik kapitaldu, kizi kuldانъп turgandar, kaan tuzunda kol kycile çatkan-dardъ albalap turgandar.

Emdi sovet başkaru ol albatъ kanъп ickenderdi kizinin kanъп icip, kycin çibezinder dep olordъ uradъ saldъ. Emdi sovettin ajtkanъnda iştengen kizi kursak cijir iştenbes ulus sovettin çapъnda kursak çibes-dep ajtkan. Onъп kereginde SSSR çyrtъвъста işmekci ulus onco nemenin eezi boldъ. Olordъп çapъs su-kadъk çyreibin kiceep turu. Sovet Başkaru zakonъnda işmekciler-le krestjandar onco nemenin eezi boldъ.

Profsojuz.

— Profsojuz bolgon—bistin içmekci, krestjan başkarulu çyrtъвъsta—kommunizmъпън şkolъ bolor-dep nөkөr Lenin ajtkan. Em tura profsojuztar çyrtъвъstagъ nеле işke kirizip boluzъп turъ.

Urelgen çyrtvyystъ çarandыrar işke boluzup turъ. Iştenip turgan izibis tyrgen kapsъgajlazъn, dep kiceep turu. Albatъ çondъ yyredy keregine baştap boluzъp turu. Sovet başkaruga bir kanca mun ceryy verip turdъ.

Emdi turguza bistin çurtvyysta iştener ulusta profsojuzka clen emes kizi tavylbasta bolor.

Bistin Ojrot oblasta profsojuztar baza bar. Agaş çer iştener ulustъn profsojuzъ bar.

Sovettin izine turgan, yyredy keregine turgan kizile mal emdeer emcilerdъn sojuztarъ bar. Onon-do əskө profsojuztar bar-la.

Başkъda kaan tuzunda profsojuz tudulu bolgon. Bistin çyrtta onын baştalgalы 1917 çыldan beri boldъ.

1917 çыldын tal ortozыnda profsojuztъn clenderinin toozъ 700 mun bolgon. 1920 çыlda 5 milion boldъ. 1926 çыlda $9\frac{1}{2}$ milion boldъ. Emdi iştener ulus kөdre profsojuzta clen bolup turu.

АН КУÇТЬ СЕБЕРЛЕП АНДАЗА, ОЈ- РОТТЬН ҪӨӨЗИ ҪААНДАР ТЬҢЬР.

Kanajda andaar kerek.

Аппың тереzi, алвательпәң bir ҫөөзөzi. Bistin Ojrot
çеринде andap çyryp, kursagъп azranar ulus көр. Ajdar-
да аңсыз ulus тъпајыр ҫyrer kerek:

Bis çердин аңына kilevej, аај-ваş çok өлtyryp tur-
zavъs, altajьvьstъп аңь tөgөnir barar. An, bisterdin
tartыр salgan kыravьska tynej, kавырьp turgan malьvьska
tynej. Онь kiceep северлеveske bolbos. Andь kanajda
северлеer deze? Онь тънаjda andaar. Nele andь аај-
ваş çok өлtyrbes. Andь adar өөji, ҫаңs tygi çetse, kys-
kyde bolor. Kysten өskө өөjinde andaarga bolbos. An-
daza da, çurt sovette ҫөр вудыrip andaar. Ol kандыj
ҫөр bolor deze? Bu тъндьj ҫөр eder. Bistin çurt so-
vette, andaar eki, tajga bar. Оньп ekilezin turguza anda-
bas, bir tajgazъп andaar, baza bir tajgazъпың аңып yрен-
ge artьzar. Onon өskө oblastып icinde, bir kандыj ҫер-
лерди bajlap alala, онь kacanda andabas edip salar kerek.
Ol çerde an амьr өзүp kөptөzin. Ol kөptөgen аппың
tarkap өskө ҫerge съканып andaar edip bekter kojor.
Ol andabas edip bekter bajlap kojgon ҫерлерди „zapо-
vednik“—dep-ajdar. Andь bektegeni—dep ajtkanda ke-
lizer. Ondьj bekty ҫер bistin oblasta Sътыltьда bar.
Аңсыз kizi andap barar өji çetkende azьk—tylyk alar
çeeri çok bolot. Ok, taarъ alarga akcazъ baza çok bolot.
Ondьj bolordo, ozogъ tuzънда аңсыз, baj-koçojytman
andaar өjinde kerek nemezin alar bolgon. Andap kele-
gen, аңсыз tapkan аңыптың terezin koçojytga kicinek

ваалу ас берип салар болгон. Аңсыга bergen ok, тағынъп ваазъп ҹaan eder болгон. Оньп исун аңсулус, andъ kancada өлтүрзэ, astamъп bajla коçoјымдар алаr болгон. Emdi andъj emes. Sovet Başkaru çoktu-коју аңсылара kilep, olordъп tapkan аңпъп terezinin astamъп bajlar ҹivezin-dep-turuzъp turъ. Оньп исун аңсылардып Sojuz — kooperativъп ederin kiceep turъ. Аңсылар artel, kooperativ волър birikse, andaar tušta ok, tarъ алаr ҹеeri belen bolor. Andap ҹурып tapkan an terezin kooperativ azъra sadar bolzo, astamdu bolor. Kooperativ, sojuz аңсыдан algan an terezin ickeri sadala, astam alza ol astamдъ kijninde аңсылара berer-dep-, kiceep turъ. Sojuz bolgon ulus nege-de съдаар. Коçoјымга-da mekeletpes.

**Аңсылар! andaar, sojus волър вирkleger.
Andaar ej өtsө, ҹанъста an өлtyrvbeger!**

An azraar.

Bistin Ojrot oblasta mal-aş izinen başka, an azraar iş bar. Ozo kaan başkaruzъ tuzunda andъ вај ulus azraar болгон. Nenin исун deze? Аньп azralыnda ҹaan astam bar. Coon сыгыппып myzi 12 kg. 16 kilogramga

çedet. Bir kilogramm myystin vaazъ 20 s. 25 salkovojo
çedet. Apnyq myyzin kem saadър alat deze? Kьdat ulus
sadър alat. Ajdarda an azraarъ astamdu—boльр çat.
Oпын icun, ozo bajlar an astamduun bilgen.

Emdi Sovet başkaruu ol kerekти kiceep turъ. Oпь
kanajda kiceep turъ deze? Şebalin ajmagыnda, Şebalin-
dep-deremnede apnyq nөkөrligi-dep-tovarichestvozъ bar.
Ol nөkөrlikte çoktu ulustъ biriktirip, uzaak sakyltalу
kredit akca berip turъ. Çapъs kizee ne вегвеj turъ deze?

Çoktu çapъs
kizi an azraar
kyc. Bis bilip
çadъвъs. Ozo
bajlar çapъstap
andъ azragan-
da bolzo, olor
izin војь ишт-
bes, çoktu
ulustъ çenil
çaldap иштедер
bolgon. Annan
astam çok,
съгальту bol-
zo, bajlar an
azrabas edi.
Çoktu - соju
birigip, an
azraar; nөkөr-
lik bolър, vi-
rigip an az-
raarъn kiceger!

Agaştan tabylar astamdar.

Altajda məş agaş kəp. Çe ondýjda bolzo, ońń vís severlep turganlıvıs çok. Çyldıq məştiń otko kyjip, təgenip turganlı syreen. Ońń ucun çyl-zaýn çaan tajgalıdına məş agazъ astap turъ. Məş agaş čeri čurtıvısta yrgylçi çeezə vońńr çat.

Ońń ucun ońń severlebegence bolbos. Məş agaştı kuzuk byder. Ońń kuzıkcı ulus, çiup iștep alır, sadır, akcazıń alat. Ol akça aýl-čurtka bońś vońńr çat. Ojrot oblastıq icinde çyl toozına bir kanca muń tonna kuzuk iștep aladıvıs. Onon algan akça kuzıkcılargı baza çaan bońś vońńr çat.

Ajdarda məş agaş syrekej astamdu agaş vońńr çat. Ońń korulabaganca bolbos. Çanlıs məş agaş çeezə emes, onondo əskə agaş bistin çezebis. Kandıjda agaştı butken kat biske belen kursak bolot. Emeze kattı teerip alır sadırpta ijedibis. Kat sadır alar čer kəp. Onon aý agaştıq çanlıs kat, kuzıçlı baalu emes; agaş vojı-da çaan baalu. Agaştan nenide bolzo, çazap alar. Ońń ucun agaş baza, saduga çyret. Altajıvıstıq agazъ bistin çezebis. Ońń severleer aýn biler kerek. Ońń kereginde agaştı čerde aaj-baş çok ot salarga bolbos. Əskən agaş otko kyjbezin-dep,—çanlıs kizi kiceep cıdabas. Ońń čurt-la, bastra ajmaktarla korulaar. Agazıvıs otko kyjerde, ondo çyrgen an, kuzıvıs otko kyjip kığılyr kalat. Çe vís, agaş bistin çezebis, ońń severleer—dep, küssündadık. Emdi ol agaştan kanajda astam alar çolın kiisçındap kereönü:

— Agaştan çyzyn-çyyr neme cazaar, tura tudar, kazagan cazaar, ambar çazap alar. Onon başka ook-teek neme çazap alar. Us kizi nede nemeni çazap alar. Ol çazap algan nemezin sadır akcazıń alar. Çe agaştı kandıjda iştı artel vońńr işteze artıkk. Kuzzıktaza baza ondýj. Agaştıq soyırga-tozınaq təgət, sanlıs agızar bolzo, çanlıs iştejen artel bolgonı artıkk. Ol ne ucun andýj dezer? Çanlıs kizi nenide işteze uzaak işteer. Ońń onco

nemezi belen bolbos. İştep algan nemezin uraak saduga съгарър bolbos. Artel deze negede съдаар. Olor iştı biriktirip алър, kapşygaj iştep turar. Çazap algan nemezin kandyj-da uraak çerge appaρър sadarga kyci çeder.

Agaşť otton северле!

Agaşť tegin çerge yreve—ol çeeze.

Agaştan tabar astamdy, artelボльр iştep tap.

Çaңьс kizi negede съдабас, көр kizi nenide bolzo, astamu bydyrer!

Altajъvъsta agaş astaza, yzy kyjgek көр bolor. Өzөгівістің suu astap kurgap kalar.

Agazъ çok Altaj, kynge kyjip ar өлөнинін yren tazыль yrelip eş neme өспөс боло berer!

SOVET BAŞKARUDЬ ТЪНЬДАР KEREK OL İŞMEKİCİ LE KRESTIJAN ULUSTЬN BAŞKARUZЬ.

İşmekciler baştap çat.

1917 çыlda ylyrgen ajda işmeciler komunst parti-jaga baştadър nurgылaj krest-jandъ eeciqip alър Sovet Başkaru turgыстъ. Emdi işmekci-le aktu kyci-le çatkan krest-jandar ozопын başkaғыр çat. Soviet-ti kolkycile çatkandar tudър çat. Çer ystine sokçaңыз baştarkъ bytken Sovet Başkaru işmekci-ploretardып Gosudarstvozъ boльр çat. Burzuj başkarudып ordына işmekciler çанъ Başkaru tutть. Ol Başkaru-işmekcilerdin tavъ-la turgan pioletar gosudarstvo boльr çat.

Sovetterde işmekci војьпъп şyyltezi le krestjandъ başkaru keregine baştap çat.

İşmekci ulusta çөөгөн—çөөзө çok. Olor gorodto çanъыз çerde cuk çадър çat. Olor çaan fabrik, zavodto ištenip çat. Опьп исып olor nele nemeniň aaјып bilip reволжutsija kereginde syreen turъzър çat.

. İşmeci gorodko çадърbicik bilikke nele kerekke syreen taskap çat. İşmekci çok bolzo, gorodтып baza deremne-çurtyн da izi een tura kalar, gorod işmekciniň koљında boльr çat. İşmekciniň etpes, bilbes nemezi çok. Temir çoldъ, paroxodtъ, вөсти, nele nemeni işmekci edip çat. İşmekci çaan-çaan turalar, fabrik zavodtor edip çat. İşmekci andыj syreen us bolzodo, өскө aktu kol-kycile çatkandalar baştaаръ çoldu, işmekci batrak, şoktuğ, orto çatkandъ baştap alala, syreen çaan kerek edip çat,

Kandyj kerek deze?

İşmekci komunist partijaga baştadъr keen çakçы
çyrim, komun çyrim bydyrerge kol kycil-le çatkandardъ
baştap çat.

İşmekci-le krestjannың birikkeni kacanda çenditbes.

İşmekci-le krestjan birele Sovet başkaru tutkan. Olor birikpegen bolzo Sovet Başkaru, proletar gosudarstvo çok bolor edi. Olor çertoçip birikpegen bolzo, pomeşcik, burzujdъ çenip bolbos edi. Çanъs ismekci, krestjan bolşpagan bolzo, kapitalist başkarudъ antarъp bolbos edi.

İşmekcizi çok krestjandar pomeşciki çuulap antarъp bolbos edi. Mъпън aldъndagъ ozogъ çuulardъ kөrgөzin, bolbozъ çart boľp çat.

Çe Sovet Başkarudъ тъңdar keregindegi tartış emdi de исъна çedip toktobogon. Emdigi tartıştyň aajyçolsъ başka boľp çat.

Mъпаң ozo işmekci le krest-jan kolcak, Denikin-la çuulazarga biriken.

Emdi birikkeni vojlyňq oronnyq mal, azъп, izitozъп тъңdarga boľp çat. Baza gorod-lo deremnenin ortozъп çiuktaştyrarga boľp çat. Voj-vojna kerekty neme alъzargana boľp çat.

Baza baj kulak-la koçojymdarla tartbzarga boľp çat.

Bu toolop ajtkan kerekterden ulam, тъңajta ajdar kerek:

İşmekci-le krest-jannың birikkeni kacanda buzylbas, yrelbes.

Nenin исъп deze.

İşmekci kapitalistka kul bolorgo kacanda saňańvas.

Krest-jan deze nomeşcik-ka kul bolorgo kacanda sananbas. Ольq исъп olor ekydin birikkeni kacanda buzylp çendirbes.

Sovetke clen tudar, војьда.

Sovettin keregine turar ulus ви тъндыј: ішмекcile krestijan ulustын, er, emegen kizizi tynej turar. Sluzbaga turgan, yyrengen ulus bolzыn, olor baza tudar ucurlu. Sovetke turar ulustь orus, kazak, altaj, — dep-taldabas. Çаңьс ol sovettin izine kiceenzek bololo, ішмекci krestijannың keregine turuškadыj bolzыn. Ondыj kizini sovet izine tudar. Sovetke tudattan ulus, өскөн ҹазь 18 ҹастан өре bolor.

— Sovettin clenine kem çarabas? Emeze sovettin ҹиңиңа ҹырип, киисып ajdar kemnin ucurъ çok? deze. Ondыj suraktың karu sөzi ви тъндыј:

1. Astam ҹип, sadu edip, ulus kuldانър, kolъ, kyci le iş etpes, sovetke karşı turър, çaman sanap, сартък edip turgan ulustar, sovettin clenine turarga çarabas. Olor ҹуunga ҹүрбес, киисып ajtpas. Olordын, ҹынъ çerge киисыңданар yni-de çok bolor.

Onon өскө, ozogъ baj fabrikanttar, pomeşcik bolgondor, çajzaң, виј bolgondor, авъс, kam, çarльк коçoјьт, akca-la sadъзър, akсаңың protsent doxодыла çatkandar la, sovetke karşı kerek edip çyrele, çargaa kirip, pravazън ҹылъjtандар-olor oncozъ sovetke ҹырип sөs ajdar yn-pravazъда çok bolor.

2. Kerek etpegende bolzo, војь ҹүylgek ooru kizide baza pravo-yn çok bolor. Опъзъ çart таңылу, doktordonbiciktu bolzo, yn çok bolor.

3. Baza nele yn çoktor iudър bolpos.

4. Baza kандыј bir çamanı kълк kereginde çargыга yn çok, pravo çok etirgen kizi baza ҹуunga ҹүрвејтен, sөs ajtpajtan çанду.

Emegender Sovetterde.

Ozo emegen ulus kul bolgon. Ҫuunga ҹүрвејтен. Emdi Sovet emegenderdi kizige tynej prabalu etti. Emdi emegender Sovetterde clen воър отъгър. Ҫuunga

kelip çat. Emdi emegender çurt Sovette ištep çanъ çу-
rim bydyrip çat. Emdi emegen ulus nede kerekke turър
çat. Omeliktin izin kozo başkargър çat. Emegen ulus
isti karъп er ulustan възу eder.

Emegen ulus çuunga keleri çыldың sajn тъпајта
көптөр çat:

1923 çыlda eki-le 2% protsent bolgon.

1925 " " 9% " "

1927 " " 12% " "

1929 " " 19% " "

1930 çыlda karъп çuunga emegen ulustan көр ke-
ler boldь.

Çakyta:

Serdin çerde Çurt-Sovettin clenderin tudarga boldъва.

Emegen ulustь çuunga kelerin sestөр çyr.

Çurt Sovettin izi.

Çurt Sovettin çerinde nele kerektil ol çurttyň sovedi baştarap başkarar ucurlu. Onын kereginde çurt sovet војьпъң çurttyň өnzyderin kiceer. Çurt Sovettin turguza kiceer izi vi тындъj: Albatъп kir balkastan ajrъp, aru cyrerine yyredip, kam, avystyп mekezinен ajrъy. Mal-aştyп kөptөdip, ajyl çurtty өnzydip kiceer. Arakъ koron çok edip, kiceer. Baza albatъп iştegen izi, azragan maľ astamdu ederin kiceer. Mal azraarga ondu өlөndy çer kerek. Ajdarda çerdi kezip, uluska ylep berer-dep-kiceer. Өлөп съкpas çerden өлөп өskyrerin kiceer. Kыrapъ astamdu ederin kiceer.

Onon өskө çurt Sovettin icinde şkol turgyzъp, kicineek baldardъ yyrederin kiceer. Albatъ—çoppyп ortozъnda sraj bicik bilbes ulustъ yyrederin kiceep, bicik kъsъrar turalar tudъp, ulus gazet aldyrtъp kъsъraяп kiceer.

Çon ortozъnda çaman, çugъş ooru çok bolzyn-dep,—ooru ulustъ emdeer bolnitsa tudarып kiceer.

Emegen ulustar bala съgararda çadar tura bisterde emdigee çettire çok boľp çat. Bistin çerde emegen ulustar bala съgargan војьпса, ças edile ooгъp, өlyp-te turarъ kөp boľp çat.

Ajdarda çurt sovet andъj өlym съдм çok bolzyn—dep,—anaј tura tudъp alarga kiceer.

Onon өskө çurt Sovettin baştarap işteeri kooperatsija keregi, artel, KKV. Kommuna ederi bolor. Өskөde çongo tuzalu, kerekty nemeni işteer.

Çurt Sovet albatъп өmөlikke kirerine baştaar.

Baza Sovet Başkarudъп zakopып kогыр. Çurttyп icinde амыр bolorып kiceer.

Çurt Sovet-ti çon ulustъп çuipъnda tudar.

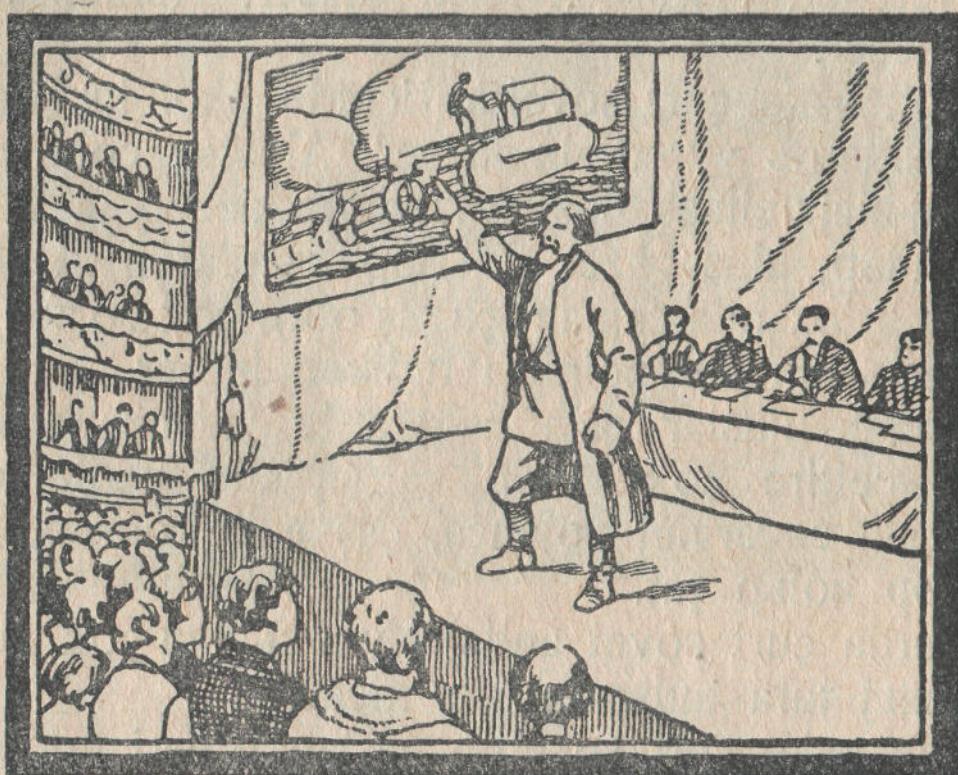
Çurt Sovettin clenderi ederin izin sektsija-la ylezip alar.

Çurt Sovettin тындъj sektsijalarъ bar: mal-aştyп, bicik-biliktiп, çatkan çurimnin, iş-toştyп, onondo өskө sektsijalar bar.

Bistin oronъs kanajta başkarъпър çat.

Bistin Sovet Başkarudъ çon ulus tudър çat.

Gorod çerinde gorod Sovet tudър çat. Deremne-çurt çerde deze çurt — Sovet tudър çat. Ajmакtyн çиипънда Ajmакtyн izin başkarar komitedin tudър çat. Ajmакtyн çиипъна barar ulustъ çurt Sovetin clenderi војьпъп ototzynan tudar. Ajmaktardып çиипъ областка, ol emeze okrukka çuunga barar ulustъ tudar. Oblastып çиипънда, ol emeze okruk çиипънда krajevoj çuunga barar ulustъ tudar. Bistin krajevoj çuun Novo-Sibirskijda воър çat.

Oblastып çиипънда, baza krajevoj çuunda bastra Sovetterdin çиипъна barar ulustъ tudar.

Bastral Sovetterdin çиипънда krestjan kiiscып aj-dъr cat.

Bastыra Rossejqin Sovetterinin çиипънда Bastыra Rossejdin kerek başkarar komitedin tudar. Оль bseros-sijskij tsentralnyj komitet dep ajdar.

Ol emeze BTSIK dep kъskarta ajdar.

BTSIK albatъпън komisarlarып taldap tudър çat. Ol btsik-tan çөр çok kerek başkarbas.

Albatyp komisarlarъ gosudarstvapъn nele keregin başkarъ çat. RSFSR.

Albatt komisarlarъп Sovedinin Predsedateli **Sulimov Danil Egorovic** boър çat.

Bastra SSSR-din Sovetterinin چиңىnda bastra Respublikalardын Sovetterinin kerek başkarar komitedi tudyalar. Onъ kъskartър TSIK depeajdar. Bu چuin 2 ىلда 1 katap bolor.

Baza SSSR-din nele keregin başkarar albatъ komisarlar tudat.

TSIK-tin Predsedateli Mixail Ivanovic Kalinin SSSR-din Albatъ komisalardын Sovedinin Predsedateli. Aleksej Ivanovic Rъkov.

Sakylta: 1. Çurt Sovetterdin cleni soър tudatъна
boъзър iшen. Bajga boъшкадыj kizini clenge tutpa.

2. Çurt-Sovettin zasedaniazъна çyrip çon keregine
boльш.

3. Çurt-Sovettin alvatъпъц mal-azъпъц, iş tozъпъц
planъп kөrөr zasedaniazъна çыр. Kerekти kanajta iшterine
boльш.

4. Çurt-Sovettin clenine tutkan ulustъп izln tөgin
съпъп açiktap tyzedip çыр.

SSSR - ge kirgen albatыlar.

SSSR-ge 7 Respublika kirgen. Olor oncozь birigip
algan.

1. RSFSR — Rossej sotsijal fedarat Sovet respublikazъ.
Çaan gorodъ — Moskva.

2. USSR — Ukrainskaja sotsijal Sovet respublikazъ.
Çaan gorodъ — Xarkov.

3. BSSR — Beloruskaja sotsijal Sovet respublikazъ.
Çaan gorodъ — Minsk.

4. ZSSR — Kavkas sotsijal fedarat Sovet respublikazъ.
çaan gorodъ — Tiflis.

5. Uzb. SSR — Uzbek sotsijal Sovet respublikazъ.
Çaan gorodъ — Samarkand.

6. Turk. SSR — Turkmen sotsijal Sovet respublikazъ.
Çaan gorodъ — Aşxabad.

7. Tad. SSR — Tadzik sotsijal Sovet respublikazъ.
Çaan gorodъ — Stalinabad (Djuşambe).

SSSR-ge çyzin ook albalыlar kirgen. Ol ook albatъ-
lardъп adaапъп alъp çat.

Ol SSSR-ge klrgen çеpty Sovet respublikalardъп
albatъзъпъп çatkau çeriniç toozъ;

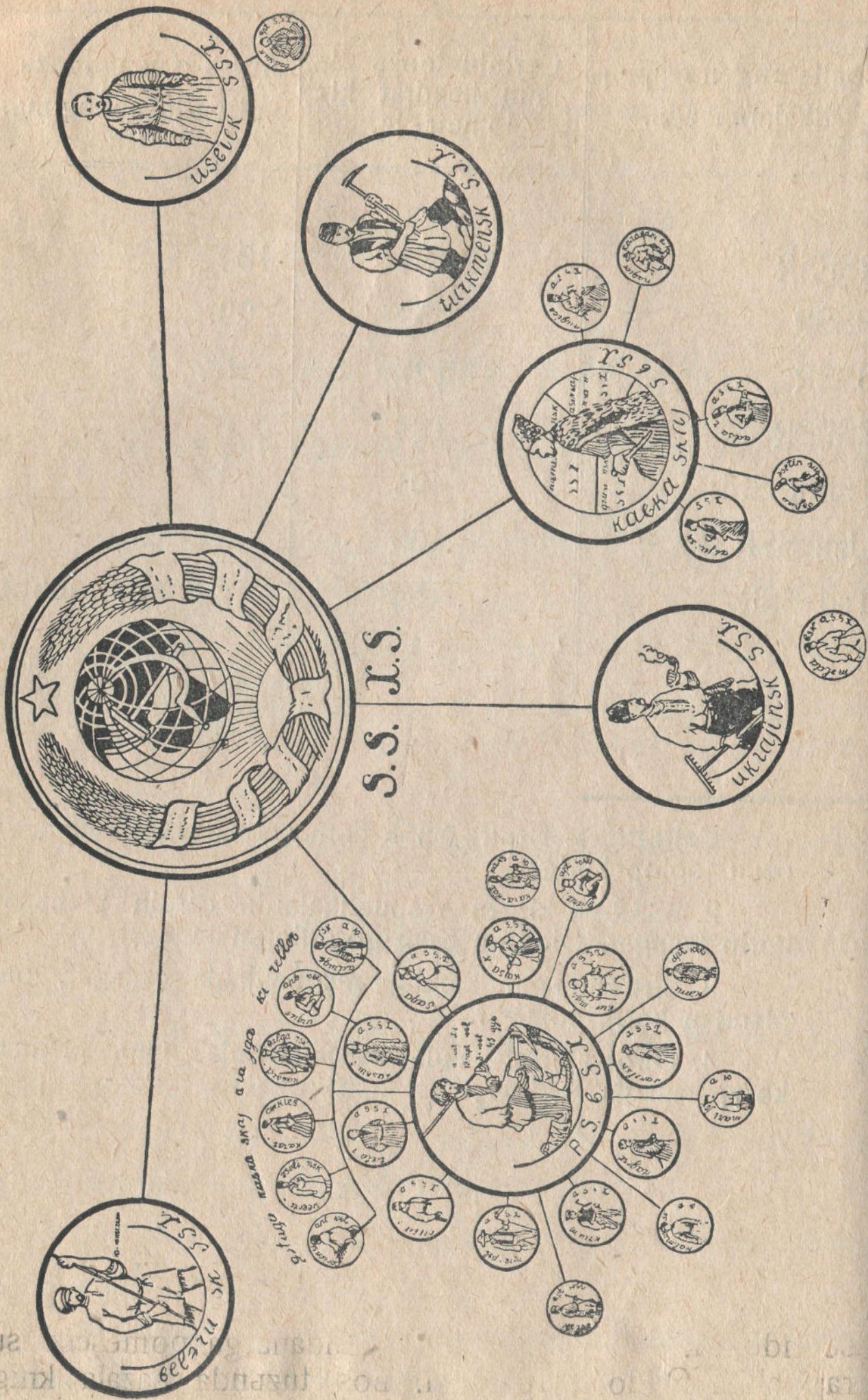
Çөбile kirgen respublikalarынъң адъ.	Çerinin toozъ віт тиң квадрат kilometr - la.	Albatъзъпъң toozъ milion-lo bodogonъ.
RSFSR	19:751	100
USSR	452	29
BSSR	127	5
ZSFSR	184	6
TURk SSR	491	1
Uzb SSR	186	5
Tad SSR	154	0,6 (600 mun).

Çақылта: 1. Bastra SSSR-дъң çerin, albatъзъпъң toozъп toolop kөriger.

2. SSSR-ge kirgen respublikalardъ çerdin planънаң kөrip тавъгар. Olordың çaan gorodtorып тавъгар.

3. Sler воյъгар kандыj respublikada çадъгар, оль плannан kөrip товъгар.

4. Ojrot Oblast kандыj respublikada? Оль плannан kөгүр тавъгар.

Bastralı sojuztyn Sovetter çiiplyp delegattarlı kem bolgon.

IV. Bastra sojuztyn Sovetterdin çiiplyp 1927 çylda aprel ajda bolgon. Ol çuunda 1.600 delegat çuulgan.

Olordyn partijny uluzb 73% (100 kizinin 73 kizizi).

Olordyn ady çołypny aajy:

İşmekciler	13%
Ozo işmekci bolgondor . . .	32%
Krestijan uktuzb	13%
Ozo krestijan bolgon	14%

Ol bastra delegattardyn 7% kizizi yj ulus bolgon.

Çakylta: 1600 delegat uluştyn 73% kizizi partijny bolordo partija kirvegen delegattardyn toozb kanca. Olor kanca % bolor.

Delegattardyn pretsentyp bilip turagъvysta, onoñ kөryp işmekcizi kanca kizi, krestijan delegat kanca kizi, Oly vodogor.

Emegen ulus çuunda 7% bolordo oloryn toozb kanca kizi.

Bastralı sojuztyn starostaz M. I. Kalinin.

Mixail Ivanovic Kalinin 1875 çylda pojavr ajdyň 7 kynynde eneden cıkkan. Olyñ cıkkan tөrol çeri Tverskoj guberde. Korcevskoj uezdty Verxnee Troitsa dep deremne çyrtta edi.

Mixail Ivanovic Kalininy ada enezi çoktu, krestijan ulus bolgon. M. I. kicnek çazýnan ištenip, ada enezine boluzbır çyrgen. 6 çastudan M. I. vojnyny kicnek karýndaştaryla sýjyndarыn saadadır istengen. 11 çaska çederde ada enezine çalañ izin ederge boluškan.

Mixail Ivanovic ozo zemstvanыn şkolında yyrengend. Ondo ol syrekej çakşy yyrindi. Knigant kыsýgъ, çara-dyb şyyp çyrdi. Ol zemstva şkoldy yurenip vozotkon soondo, M. I.-ty ada enezinen kuldanarga pomeşcik surap aldy. Ondo çyre M. I. boş tuzbında bazala kniga kыsýgъ çyrdi. Onojo kicenip knigant kыsýgъ çyrele

M. I. syreen sagıştu knigalar kysyrar boldy. Knigadan kysyrg alganaq aajlap bilerine çetti.

1889 çylda M. I. pomeşcikla kozo Peterburg-dep gorodko keldi. Ondo ol myltıktıq, patronын cazaar zavodko yyrencjk bolup turdy; oynıq kijininde tokar bolyp.

Putilovskij zavodko kirgen. Petrogradtta çyre M. I. eskidegizince kniganы kөр kysyrgyry cyrdi. Kniganы kajdan-la taap kysyrdy oo yzere gazet kysyrgyry turdy. Vojnyń iştep algan ebeş akcazynын kniga gazetke berer akcazyn wölyp alyp cyrdi. Onojo çyre M. I. revoljutsjanыn kereginde turuzar işke kozylgy. Kijninde udagan bolvoj kaapyn zandarm-politsijazna, arrestovatt ettirip tyrmee wöktötti. Kijninde Kavkaz cerine ssylka ajdattı.

M. I. Kavkaz cerine kelele revoljutsija turuzar kerekte taştabaj, tam istendi. Tiflis-dep gorodto ismekcilerdin mojnu zabostovkodı baştadı. Oynıq kereginde oynıvaza arrestovat edip tyrmee wöktöp salgan.

Kijninde M. I. Kavkaz cerinen Baltiskij talajdyn çakazında turgan. Revel dep gorodko ssylka atandırdı, onon arı Olonetskij guberge ijdi.

Sylkanыn өөjin өtkyrele M. I. ojto Petrogradka kelele revoljutsija keregin tam artık istendi. 1905 çylda bolgon revoljutsijanыn sonýnda M. I. Moskva-la Petrograd gorodtordын zavod fabrikalarında ismekci ulustын ortozında ismekci kizi bolyp, revoljutsija keregin tujukka istedi.

Kaandar çyylazar tuşta M. I. ismekcilerdi biriktirip olordын çuundarında kaandar ne ucun çuulazyp turu, olordын albatyn tonoor kыльбын ismekcilerge çart kuiscyn-dap turgan.

1919 çylda V. I. Leninyn ajtakalynda M. I. BSTSIK-tын predsedatelina tutkan.

1923 çыlda M. I-тъң predsedatelina tutkan onon beri M. I. bastra Sovetterdin vazъna turup iştenip turu.

Emdi Moskva-da M. I.-тъң ulusla kisىndazar komъdal ugar turarъna aaý çok kөp ulus kirgilep turar. Ol ulus çانь bytken SSSR-dың bastra çerinen bojlorъпп komъdalып ajdarga kelgilep turat, M. I. kisىndazar-dep ol ulus kynnin, ertennen kecijkke-dc yzylvejt.

Nөk Kalinin olordың oncozyla kisىndazър komъdalып ugup olorgo boluzър turъ.

Surak. Mixail Ivanovиçтъң съккан çeri kaída? ne-dep çerde? Опъң ada enezi kem bolgon? Ol kanaída çyre yyrendi? Revoliutsija keregine ol kandy gorottordo istendi. Emdi Oktjabrьdьң kijnde ol kandyj kerekke turup neni başkarър turъ?

Çakyta: Ol suraktardың karuzъпса Mixail Ivanoviçтъң çyrymin kъskarta bicip salъgar.

Stalin.

Stalin Iosif Bisarionovic krest-jan kizinin uulъ. Съккан çeri Tiflis okrugъnda. Съккан kyni 1879 çыlda dekabrdың 2 kyninde. 13 çasttuda yyrenerge seminarjaga kirgen. Çe ismekcilerdi kaan başkaruzъп antararga symelep çyrerde, Stalindь semeanrijadan syrip salgan.

Politsija 1901 çыldan ala 1917 çылga çetire Stalin 10 katap arrestovat edip tyrmee, katorgoo çargыlap turgandar.

1913 çыldan 1917 çыlga çetire nөkөr Stalin katorga da bolgon. Ulyrgenin reboljutsijazъ tuzъnda nөkөr Stalin Leningradta tyjmegen ceryydi, ismekcilerdi başapturgen.

1919 çылдан ала 1920 çылга çetire нөкөр Stalin işmekci-le krest-jappып inspektejazьпьп (rki) komisarъ bolgon.

1920 çылдан ала 1923 çылga çetire nokөr Stalin Reboljutsion Çuu Sovedinin cleni bolgon.

Çuu keregindegi çetirgenボльшевик иссын кызы ма-
апыпьп ordenьп algan.

1922 ала нөкөр Stalin BKP (b) төс komitedinin çaan sekretariボльшевик çat.

1925 çылдан ала Kominternьп prizidiumazьnda clen
ボльшевик turъp çat.

Nөkөr Stalin partijapып karu vaçsyzъ волър çat.

Sovet Başkaruudып zakonъ la çargъзъ. Sovettin zakondorъ.

Sovet Başkaru өшtylerin çеңele, çuu tuzunda одъ-
льр, yrelgen fabrik zavodtorъвьстъ kattap tudър turu.
Onojo bis mal, azъвьстъ kөdyreribiste, Sovettin өшtyleri
şoktop, ol bastra albataa kerekty fabrik-zavodъ sovet
başkaru bydyriп bolbozып-dep-өшtyler tujuka сартьк edip
turadыlar. Şokсыларъ toktodor-dep—Sovet başkaru çyzyn-
çyrr zakon turgъзър turъ. Ol сыgargan zakondor, biste-
rdi amыр çurtaarъна baştaar!

Kaапып zakondorъ pomeşcik—kapitalistarga волъstu
bolgon. Olor kaappып zakonъla çoktu, batrak, krestijan
ulustъ kuldапър turgandar. Sovettin zakondorъ kol ky-
cile iştener uluska волъstu.

Ozo bastra çer kaan-la pomeşciktardып kolъnda
bolgon. Emdigi zakonъп aaýnca SSSR-dып bastra çeeri
ismekcile krestijannып kolъnda волър çat. Emdi çer kere-
ginde сыgargan zakondor, krestijan ulustъ bajla kulak-
tardып асавыпац korulap turъ.

Sovettin zakonъ emegen uluska волъstu. Zakon
aaýnca emegen ulus eskidegicilep kul emes. Em zakon
la emegen ulus er uluska tynej pravalu boldь. Emdi
ulustъп аялду волър çurtaar kereginde сыgargan zakon

aemegen ulustъ baza korulap turъ. Ol zakon baldargadボльшту вольр-чат.

Іш іштей керегінде съгargan zakondor iшmekci, ватрак, çoktu uluska вольшту. Ol zakondь toovoj yrep турарлардь turguza çargaa berer.

Albatynъ ортоzънда сартък ulustar bar. Ondъj çaman kizi çurt sovette, kooperativta тавылар, emeze ondъj çan buzacылардь, иирсълардь, баstra çaman kълнгандардь Sovet Başkaru војьпъз zakonyla toktodър turъ. Ol çamandардь toktotpogonco волбос. Çaman kълktardь zakon alдьна ajdar kerek. Onъп исун kemde kizi, Sovettin, uluska kerekty zakondорып bilbeske волбос.

Sovet Başkarudъп çargъzъ.

Çargъ eder çargъсыпъ, kemde kizi bilip çat. Çargъсыпъ вольр kaan tuzънда kem turar bolgon? Emdi sovet başkaru tuzънда çargъсыпъ edip kemdi tudar? Онь киисъп-даар turъ.

Kaappъп çargъzъ kapitalistarla pomeşcikterge вольшту bolgon, kol kycile çatkandarga къjnп şыralu bolgon. Kaappъп çargъсыпъ вольр вай, pomeşcik uktu ulustar turar bolgon. Çargъсыпъ вольр turar kizi kөр çөөзөly волор ucurlu bolgon. Kaan tuzunda eş nemezi çok kizi çargъсыпъ вольр kacanda turbas bolgon. Ol tuшta ook gorodtordo 6.000 salkovoj çөөзөly kizi çargъсыпъ вольр turar ucurlu bolgon. Çaan degen gorodto çargъсыпъ çөөзөzi 15.000 salkovojdon төмөн волбос bolgon. Oo çetpes akca-çөөзөly kizi çargъсыпъ вольр turarga çaravas bolgon. Ajdarda ondъj çargъсыпъ kacanda вай, kapitalistarga волъзаръ çart kөrynp turъ.

Emdi Sovet Başkarudъп çargъсыпъ ondъj emes. Sovettin çargъсыпъ вольр turarga kol kycile istener kizi çaraar. Sovet çurttында çargъсыпъ вольр turarga çөөзө kerek çok. Çанъs iшmekci krestijannъп keregine turuzar kizi kerek. Sovettin çargъсыпъ emegende kizi turar. Онь исун emegenderden emdi çargъ eder ulus baza

bar. Emdi emegender çargy ederde oo съгарылу kozо oturar çan bar.

Emegen ulustar çargыпъп аајп bilzin—dep—Sovet Başkaru kiceep turъ. Оньп исун olordь çargыпъп keregine aralaştyrъp turъ. Оо yzeri emdigi çargыда enci ylezer kerek kөрボлър çat. Ol emeze keregi baza kөрボлър çat.

Baza emegen өвөгөн kiziler kelişpej ajrylyzар, olordып ortozында baldar blaazър çargy bolor. Ondyj çargыпъп cike ederge emegen ulus syreen bolър çat. Ondyj çargыпъп çart tanър bydyrerge emegen ulus artъk. Оньп исун sovettin çargызъп yyredy — dep — ajdarga çарар. Kol kycile çatkandar, ol çargy keregine aralazър, zakondь bilzin—dep—turъ.

Surak: Eski zakon kemgeボーリークン?

Sovet zakonъ kemgeボーリークン turъ?

Çakyta: Ajыl çurtty korulaar, mal aشت kөdyrer zakondь biler kizideң surap ишър альгар!

Bilely ајылды korulaar исуръ.

Sovet başkaruđып zakonъnda emegen kizi-le er kizi tynej. Ajыldu bolър turar tušta, er kizi-le, emegen kizi çurt sөvettin, emeze ajmakta „Zaks“ dep вөlykte kirip bojlorыпъп ajыldu bolър turganып bicidip salar. Ol „zaks“ ta bicigen bicikte ajыldu bolup turgan ulus ekilezi çөpty bolor, çөвj çoktordь zaks bicibes ucurlu.

Bistin Ojrot çeribiste eskide kazъ bir ulus çazъ çetpegen balazъn kyyni çetpegen kizee kycle, arakъзъп icip berip salarъ-da bar bolgon. Onojo balazъn kycdeer ulustъ emdi Sovet zakonъ syreen buruga tudar ucurlu.

Ondyj kerektil „zakondo“ 229 statija dep аајь bar. Ol statijапъп ajdarъ ви: „Bojgo çetken balanъ, emeze ças emegen kizini, ada,—enezi, emeze төрөгөндөри, emeze opekun kizizi albadap kizee berze, ondyj ulus-тып buruzъ 5 çыл tирме oturar edip çargыlap salar. Sovertin zakondo 18 çашка çetpegen baldardь ajыldu ederi

çok. Ol zakondъ toovogon ulustъ syreen kattu burulaar. Ol zakondъ toovoj çazъ çetpegen baldarыn аյыldу etse, 8 çыл tyrmee oturguzar.

Aйыldu bolup turgan ulus eskide kaan zakonъnda er kizizinin adь — ugынса bicider bolgon. Emdi deze ondъj alьva çok, adь çолын eki baskada bicitse kem çok. Tuqejlep-te bicider, onda kammaa çok. Ol alьzър айыldu boльp tur-gan ulustъn kyynynde bolor kanajdala bicitse, olordъң тавь.

Emegen, өвөгөн айыldu boльp çurtagan ulus yzeri kelişpej, аյыrlazър-ta barar. Olordъ albala çurtadar zakon çok. Olordon biryzi „Zaks“-ka вагър bis çurtar bolvo-sъvъs, ажылзарга turubъs dep ugussa, zaks olordъ çaru bicip ajrъp salar. Ondъj ажылзър turgan ulus çer-le mal azып, ne bar çөөзөzin, bala barkazып ylezip alza, kem çok, olordъң çөpty ажыlgанып zaks çөptөр salar akta bicip salar. Ekydin biryzi çөptөвөj, çargaa berze, olordъ çargылаар zakon vaza bar.

Emegen kizi өвөгөni çokto icinde barlu boльp kalza, ol icindegى balanъ туqej „zaks“-ka вагър bicider. Оньп adazъ kem boльp çatkanып bicidip salar ucurlu.

Nenin ucuin ondъj deze? Ol соңында, balazып съ-gagър alza, опь azrap съдавај barza, ol balanъп adazъ vi тьндъj attu kizi dep çart bolзып dep uguzър, bici-dip salar. Bicitken kijninde bir ajga çettire balanъп adazъ men emes dep ol bicilgen kizi uguspaza, ol balanъп adazъ ol kizi bolor. Çөptyde emes bolzo ol kizi çыlga çettire bala menin emes dep uguspaza, zakon alдында adazъ ol bolor.

Emegen kizinin bala съгарар tuzundagъ balanъп kursagъla kijiminin, състьып adazъптоj тоjьна, çыл өткөнсө salar.

Emegen kizinin tujuka çurtagan ulustarъ kөр bolzo, balanъп adazъ tabыbas боло berze, ol tuшtada çargъ balanъп сып adazып, тапър ajdър verer. Оньп kijinde balala emegenin състьып ol kizinin тоjьнда bolor çaan өскөнсө azraar ucurlu. Balanъп adazъ bololo kursagъна

akça төлөвөj, mojnogon, kizini zakon 6 ajga çargylap salar, emeze 300 salkovoj straf salyp tөlөdip alar.

1) Çazъ çetpegen oogoş ulustъ аյыldу ederin sraj toktodor!

2) Kyyni çetpegen balanъ albala kizee bererin toktodor.

3) Kъs balanъң kańcъп çok eder.

Kol kycile çatkandardъ Sovet Başkaruu ooru çovoyъ çok bolzъп dep kiceep turъ.

Ajmaktың uluzъ su - kadъk çyrzin dep kiceeri.

Krestijan ulustъп iştejtten izi syrekej kyc uur iş vołъr-çat. Ondъj bolgondo uur išti çantaјп ištep, ulustъп kөр kyci съсър, ulus yrelip çat. Ajdarda ondъj uur išterdi edip, bydyrerge çanъs su - kadъk, kycty kizi съдаар. Съdalъ çok, ooru kizi, çurtъnda koomoj išmekci bolor. Съdal kyci çok kizi војьпъп vilezinde azъrap съdabas.

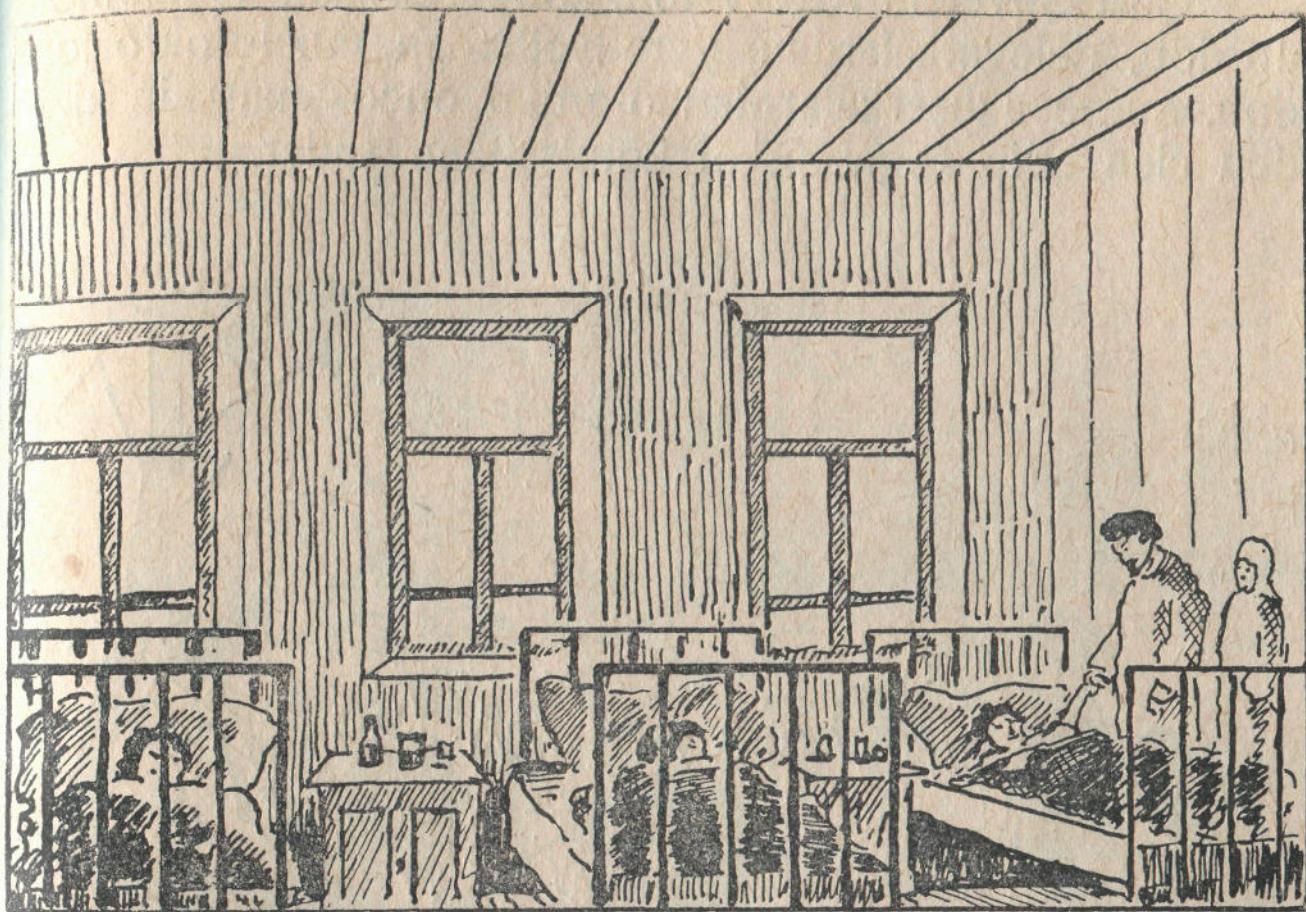
Kaan tuzъnda ajmaktarda ulus oorudan şyralap turattan. Ulustъп kөvuzinin turazъпъп ici çydek, poľ çok, peckezi çok bolgon. Ajdarda andъj turalardъп ici съktu, kirly bolgon. Ol tuşa ulusta ulustъп icер aş-kursagъ-da syrekej koomoj bolgon. Çanъs kөcө-lө caj icер, etti as çijtten bolgon. Onon өskө orus ulus kөvuzin kartosko çijtten bolgon.

Etti, sarçudъ, sytti çaan ulus kөrөrdөn, çiirden, oogoş baldar kөrvөjton. Sarçu, syti baldar çiveze balda-rga çaman ooru tabыlar. Olordъп ici çaan bolor, опып вазънда bala өлөр.

Icinde barlu yj kizi oor išti bala съgar өjine çetire iştejten bolgon. Keziginde çalanda өлөн aş ištep çyrele balazъп съгарып altan.

Ooru, çobol, өlym uluska syrekej tabarattan bolgon. Emdi-de bis oncozъп edip bydyrdibis dep maktanarga

BOLBOSЬВЬС. Sovet Başkarı ooru çok eder kereginde көр kicenip-çat. Goradto turgan bolnitsalarga krestijan ulus oorudan emdenejin degende, онь bolnitsaga salar.

Gorodtordың bolnitsalarынаң bolgoj onco derevnelerde ulustың ooruzын emdejten balnitsalar edip, тұдуп тұры, ol bolnitsalarda кандыj-la em bar. Çe ondьjda bolzo ol kerekti etkeni emdige as вальп-çat. Оньң исун ulus emdejten kerekti çakşы тъңдар деп Sovet başkaruzының bir çaan izi ol болып çat.

-
- Çakylta:**
1. Ooru tuzьнда bolnitsaga вагър emden, ondo қызын em bar, оогиың қазылар.
 2. Kam-çarlyкса варва, оlor mekelep, ajdardan өскө neme bilbes, alar воjlorь karaңуj.

Baldarga jasli, ploşcadka ederi.

Curt Sovet, uluzъ ooru չօվօլգօ aldýrbaş bolzъn dep kiceep iştener исүръ bar. Ol kerekte emegen ulus-la ki-cinek baldardы korulap, северлеer исъгъ bar. Ajdarda curt

sovettin ondъj keregin тъңдара, алвът-çon војь болуш-
база bolbos. Baldar-emegender северлеер komissija tudar.
Ol komissijga clen воър turar ulustъ ви тинајър съгарар:

Çurt Soveten, KKOV-ton, kooperativtan, komsomol-
dordon, delegatkalardan, yyredycilerden, emci-doktorlor-
don,emeze akuşerkalar-dan olordън oncozънаң bir kizi-
den clen edip съгарър, ol komissijанъ tudar.

Ol tudup algan komissija, kiceenip, emegender-le
baldardъ oorudan северлерин иster. Ol komissijанъ en
baştap kiceer izi ви mundъj emegender, bala съgararda
balnitsa da çadър съgarzъn dep, аյlda bala съgarar bolzo
kerekти bilbes kargan emegender bala съgarър turgan
emegenge boluzardan tam сартък koomoj eder онь
toktodor kerek. Онь kereginde ajmактың balnitsazъnda
emegenderdin bala съgarar, aldyнаң кър turguzar, ondo
akuşerka emci emegen istenzin.

Oo yzeri kicinek çаш baldar çaatajъп oorup turat,
çaatajъп olordъ kөryp turar aldyнаң emci kerek. Ol

baldardың oruzын çart таңыр, kanajda emdeerin ajdър berip turzын. Onon өскө çаш balanъ kanajda azъraaгын, kandыj kursak bererin ajdър berip turzын.

Ol komissija тұндыj kerek baştaар ucurlu: Çaj kүnynde, ulus kыга-pokos izin iштеп turarda, çаш baldarlu ulustarga сартк bolot. Ol tuста enezi çalanda iş iштеп çyryp kelgence bala artъzar tura kerek. Ondыj چерди „jasli“ dep ajdar.

Ol jasli turada baldar kөrөr ulus bolor. Emci akuşerka ondo turar. Ondыj kerekty jasli turanъ tudup alarga çutr ulus војь bolusса, kerek kapşыgaj byder. Koş-Agaşтың bastra ucrezqenijacarъ boluzup, jasli acarga akca neme berip turu.

Çaj kүnynde kicinek 3-7 қасту baldar ploşcadka-la jaslige қиulър ojnop turat. Ol baldardың eneleri, војьпъң çajgъ izin amыr iштеп çyret.

Surak: Fmegrnnder-le baldardъ oorudan̄ seberleer komissijапың lşteer izi ne bolor?

Slerdin çurt sovette ploşcadka jasli bar-ва?

Jasli çыl toozъна көptөр turgan.

Çakylda: 1921 çыldan, 1926 çылға çettire çыl toozъна kanca çaslidañ kozылър turgan? Оль бодор альгар.

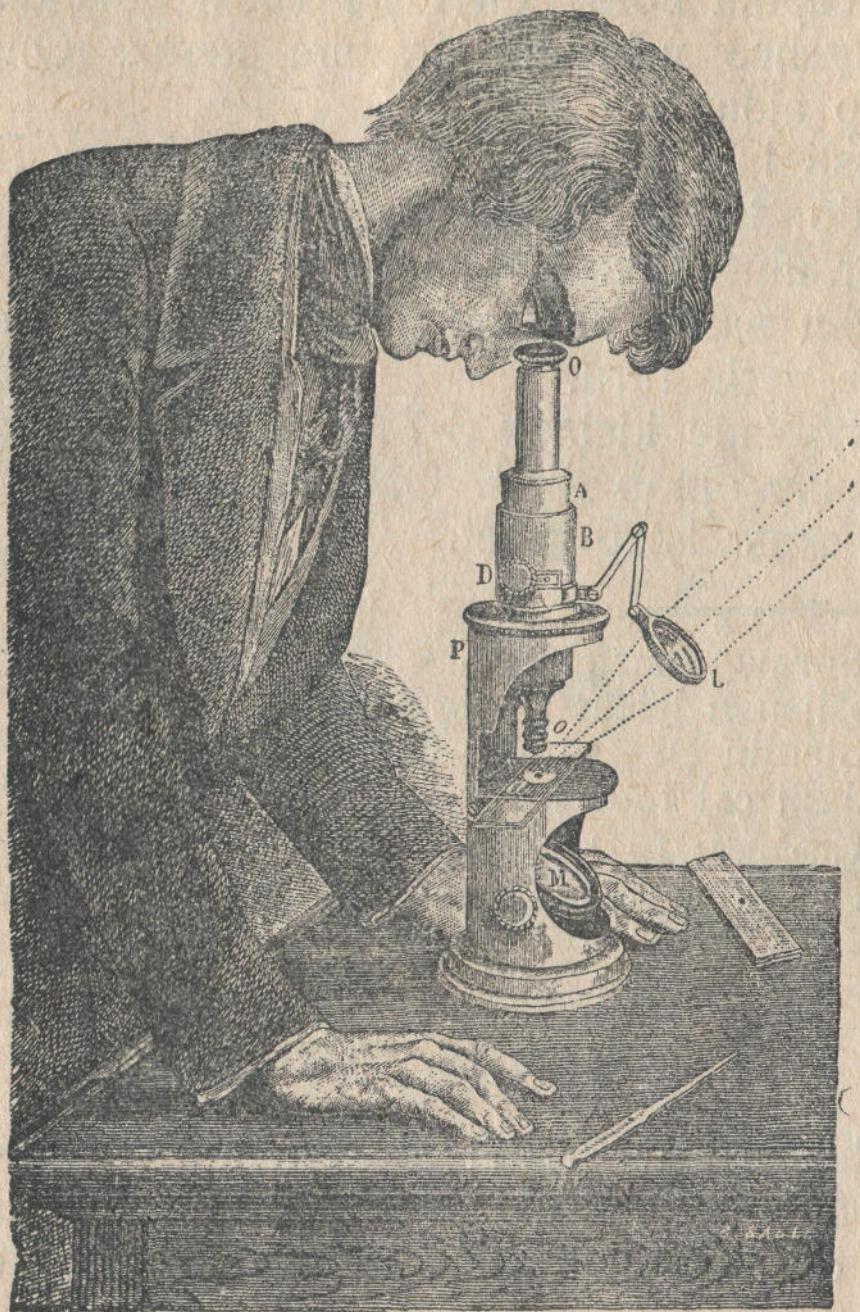
Çuguş ooru.

Albatъ syreen karanuj bolgon, опъң исун olor ooru çukpazын-dep bajlanbas. Con ortozында çuguş oorular çyret. Ol oorulardың syreen çamanъ „Sifilis“ dep çiugъş ooru bar.

Ol ooru kizige tabylza, kizini yrep salat, sifilis kizinin tumсызып ojor, kөzin ojor, вазъпъң meezine съksa kizi çyjyliп өлөр, өскө edine съksa yrgylçi balulap չыдър irip çyrer.

Sifilis çанъс kizinin војьп yreves: ondyj kizinin baldarъ enezinen съgarda sifilis oorulu bolor. Ol bala چаръка съgala su-kadъk ondu kizi kacanda bolbos.

Sifilis oorudъң çuguzаръ вelen: ondъj oorulu kizinen kursak icken ajagъnan kursak icsen, ooruzъ çugzър kalar, onyla ezendezip, kol tudussan, kolъндъ samъndap çunbas bolzon, ooruzъ tynej çugar. Опъла çанъс kanzadan таңкълор bolzon, ooruzъ baza çygar. Kudajga bydyp

turgan uluska sifilistin çugarga belen çoљ bar. Olor bastъrazъ kudaj okşonър turubъs dep kres okşonor „sifilis“ oorulu kizini eeci suuj kizi okşonor. Ooru kizinin celekej kreske çapşыпър kalar, eecji su-kadъk kizi ol kresti okşonor bolzo, sifilis ol celekejden çapşыnar.

Ulus kicinek baldardъ serekpee alparър turar. Ondo avъs pricastie dep baldarga kalbakla kъзыл arakъ

icirer. Ol kalbaktan sifilis oorulu kizi icerde онь eecij baldar icse, ooruzъ онь eecij icken kodyre baldarga çugar.

Onondo өске sifilis oorudың çugyzar соъ көр tabыlar. Оньц kereginde syrekej açыкташып, korulanvajnca bolbos. Emdi Sovet başkaru albatып su-kadъk çyrgzin dep, çugyzş ooruga tuttyrvazып dep kiceep turь.

Çuguş oorulardan kanajda korulanar? Edibisti, icer, cir kursagъвьсты, kijgen kep-tonьвьсты çurtagan çurtvьсты cek arulap turar kerek. Onojo aru cek çurtazavьs siflis turguza çаршыпър bolbos.

Çuguş oorular-la kanajp tartыzър turь (RSFSR icinde).

Sifilis oorula turyzar otrjattып toozъ 1913-1926:20

Çedyl oorudъ emdeer dispanser 1913 çыlda çok 1926-15.

Kestin kөзөгө ooruzla turuzar otrat 1913 çыл—25, 1926-50.

Bodolgo. 1925 çыlda janvar ajda 1-сы kyninde teremelerdegi balnitsalarda ooru ulus çadar orьndardың toozъ 52,246 bolgon. Ol orьndardы teң вөлип ijerde bolnitsa sajып 23 оғынан keldi 1926 çыlda janvardып 1-сы kyninde oorundardың toozъ 58,029 bolgon, bolnitsa zaјып 25 оғынан çetken. Bir çыldын turkipynka kanca bolnitsa kozыldы онь bodop alьgar.

Ada өвөкөниң çaңып taştagar.

Altaj ulus yyrengen emes. Ne-de nemenin аајып bilbes. Çer-teneri kanaјyr bytken оньц исигып bilbes.

Bulut, çaaš, çalхып, kyzыrt neden boљp turu оньц исигып bilbes. Ooru, çobol bolor bolzo, оньпъ nemeden boљp turganyп baza bilbes.

Karanuj altaj ulus ondyj nemelerdin аајына съкраj, војыпъц kej sagъзыла, kudaj bar, kermөs-bar dep bodo-

gon. Çaman captı̄k nemeler kermesten bolup turu dep bodogon, onco çakşy neme kudajdan dep bodogon.

Onıp kereginde kudaj-la kermesty turu, kursak ciir, tındu nemege tynej bodop turgan. Kudaj degeni kizee baza taǵıpır, aṣıpır turar, kermes bolzo baza andıj. Olor ekilezi kiziden kursak çuir ucurlu dep vydyp turu. Onıp ucun altaj ulus kudaj dep malın tajyr turar. Kermes dep baza mal tajyr turar.

Sler bodogor, kermes maldı̄ kiziden surap ciir-ve? Emeze vojla maldı̄ tudı̄p çip salar-va?

Men bodozom kermes kizidij kursaktu bolzo, cerystynde maldan mal artıspaj kodyre çip salar edi.

Kermes kizee kirip oorıdyp turza, kizi ugъ uzakka çetpej tygenip kalar edi. Kermestij acap neme kursaktu bolzo, tındu nemeni yze çivejnce toktop bolbos. Ajdar da ulustı̄n kudaj, kermes dep vydyp turganъ tögyn neme bołp-çat. Uyrengen ulus, ooru çaboldı̄n ne nemeden bołp turganъ çart bilip turъ. Cer teneri kanajda bytken, onco tınar tındu telekej-de kanańyr bytken onıp ucun yyrengen ulustı̄n kudaj, kermes dep ajtkan səs tögyn səs dep ajdyp turganъ cı̄n səskə bodolor.

Kudaj kermes-dep çanı̄s eş neme bilbes karanuj ulus bodoor. Olordı̄n çanı̄sta kizizi kermes-le kudaj-dı̄ kergen çok. Çanı̄s sagı̄zı̄-la bar dep ajdar. Ce ajdar ol bistin altaj ulus karanuj bololo, kermes, kudaj dep tögyn şyynip turgan emtir. Onon əskə ogo yzeri vojlorı̄na captı̄k çyzyn çan tudup algan. Kizi oogı̄y bolzo, kam alıp sakryt eder, emeze kermeskə dep mal tajar. Kizi ooruzı̄naq ulam əlip kalza, onp kermes çidi dep bodoor.

Çaman çut çyl bolzo, baza kermes, malga ooru tabylza baza kermes, sagı̄ş bolup kizi əlzə, baza kermes. Ajdarda kermeskə çarvı̄y neme kəp turъ. Ulus voj deze aýl çurtı̄n aajlap tudarı̄n bilbes. Onon əskə baza-la kudaj, kermes bar-dep, olorgo çaramzı̄p çyrerge aýl-çurtı̄n bajlap çyrer: enirde kizee neme berbes, əskə

ајылдың кизизи өзөктөгі оттоң канза **kyjdirein** deze, **kyjdirtpes**. Bir kizi trak çol - la варър çatsa toora kizi çолын kece bererde baza bajlanar. Emegen ulustan baza bajlanar. Emegen kizini въçар kizi dep опь çaman kөrөr. Ъյкtagan çылкыпь emegen kizi minip bolbos. Onondo өскө bajlu neme kөр tabyalar. Ajdarda ol bajlanar çan baza kudaj, kөrmөs bar-dep çandaar çанына kelizip çat.

Emdi ol опып oncozып taştap ooru çobol kanajyr воър turganып, onon kanajda argadanарып, виcikten kөrip yrenip alar. Уyредyden çer-teneri, kyzыrt, çalgып talaj, tenis, өскөн, çyrgen тұнда neme kanajyr bydip turganып yrenip bilip alar kerek. Ol tuşta kudaj, kөrmөstөn ajryalar Em tura karaңуj ulus ollo kөrmөs kudajdan korkyr, olordь cugultatpaska воър, onco nemezin bajlap turъ. Onojdo çurtaarъ syrekej koomoj воър-çat. Çe em vi виciktiң ucunda men slerden bir neme surajып, опып karuzып ajdъp beriger.

Arakъпың çetkeri.

Arakъlaar çanda bir syrekej çaan oruga түңеj bodoorkerek. Arakъ icip, опып koropъна kyjyp, çыl toozына kөр ulus olgylejt.

Bistin SSSR çyrtъvysta arakъдан өlyp turgan ulustъ cotop turza Frantsija çerinde arakъдан өlyp turgan ulustan 5 katan kөр. Saduga çyzyn çyyr өndy arakъ çuret. Altaj ulus sytten, астан arakъпь azъp alat. Kандыjda arakъlarda komoj koron bar. Arakъпы коропъ icken kizini arajdan yrep jat. Arakъпь ezirgence icip algan kizi, опып koropъна çendirip, sagъzъ çujylyp barat. Опып ucun ezirik kizi nenide bolzo kыlnar. Ezirik kizi ne-de nemeni aajlabas, kalçuurala sogъş, uruş-ta baştap turar. Ulus arakъlaarda soguş uruş baştalър, въсактаzър өltyryzyp te turat. Arakъдан съгыт tabylat. Kөр arakъlaar kizinin meezi, sagъzъ yrelip kalat. Опып kereginde arakъzaak kizi ne-de nemeni undъp salar. Onoң арь arakъ-

zaaktyn kylsy yreliп kalar. Ol syrekej асыпсаак bolo-lo kөs, bas tevej soguzarda. Kemdi-de bolzo kөs, bas tevej ajtkylaar.

Arakъzaak kizi is isteerge саrабас bolyp kalar. Ol is isteer-dep sananza-da сalkuurgyr, is ederge kyci cетpes. Ondyj arakъzaktyn izi kacanda вutpes bolor.

Onon агъ arakъzaktardын mee sagызь сүjylyp oоgър turar. Onon ulam сaantajып сүjylgeek bolo verer.

Сүjylgeek ulustып tal ortozъ arakъdan tavylyp tur-gapып doktorlor bilip salgan.

Arakъ kizini қаңыс çyjylgeek edi yreer emes. Onon-do өске kizini yreeri bar. Arakъпън koropъна tuttyр, kiziniң bastra edi ooгър turar. Опъп исун arakъzaak kizi edi kanь агър, tugenip, çyrer, вазъ-deze çantaјп ooгър çyrer. Arakъzaktып çyregi voorъ өкрөзи, вөөрөgi ooгър turar. Опъп kereginde съдаљ съсър ol tam koопојтър. Onon ulam өlyp kalar.

Arakъzaaktып bala-barkazъна oorузъ çeder. Опъп balazъ azъndra enezineң съдаљ çok, ooru sөөкty съгар, tili çok kulagъ ukrazъда bolor, emeze kicnekten tolgak oorulu bolor.

Arakъzaktып қаңыс војьпън edi-kanь yrelip, bala-barkazъна arakъ koropъ çeder emes. Опъп mal-azъ-da yrelip kalar. Çeri çurttyна војьпън қатапып çettirer. Arakъzak arakъ sadър alarga akcazъ çetpeze, akcانъ belen tabarga nenи-de uurdap sadър akcazъn icip çyret. Ajdarda arakъ kizini uirъ-da eder.

Arakъzaktып iштенbes kereginde mal-azъ yrelip-sасылър kalat. Опъп kereginde ol gosudarstva сарък kizi воър çat.

Ulus arakъ azър چyzyn-çyyr kursak-ka çaraar kulur, cikir yrep turъ. Қаңыс Tomtura okrugъна bir չылga arakъ azър 50.000 solkovojdyн azъ yreldi. Ol akcaa 15 kreezi traktor alar edi. Ol traktor-la iштеп kanca тиң ulustып kursagъn azraar edi.

Emdi arakъ icer қандъ toktodor. Arakъдан съгар, sogus uruشتъ çok ederge kiceer kerek. Опъп kereginde ulustып karaңуj çyrerin қарыдър, olordъ bicikke yyrederin kiceer kerek.

Опъп kereginde çurt sovedibistin icinde alvatъль yyreder kerektil kiceep, опъп kereginde bicik късыгъ turalar асър, yyredydi karaңуj uluska çynadър, olordъ yyreder kerek. Çurt sajn, kino, radio turgъzarып kiceer kerek. Уyredydiң aaјыпса өшty arakъпъ çenelik.

Surak: Arakъ kiziniң mezine tuzalu-ва? emeze kordonu-ва?

Kiziniq edi sœogyné kandýj?
Arakъ-la turuzar kerekти kiceer-be çok-pa?
Kiceer bolzo опъ kanajda kiceer?
Опъ çиun edip şyyziger.

Çer ystiniq tört kazъr ańь.

SSSR-di ajlandra kurcap çurtagan capitalist goosu-darstbolor bar. Olordын çaanadarъ тъндъj: Amerika, Anglija, Frantsija, Iaponija. Bu tört kazъr an воър oçat. Olor bastыra çer ystin опын albatъzъn yze tartъr, sadъr ijgedij. Ancadala SSSR-di yze tartъr cackadъj. Başa voъ-voъльп къзыл капын сасыр, өlymdu çu baştagadъj.

Anglija kөр kolonija vijlep çat. Ol kolonijalarда ne çoozø çok dep ajdar. Bastra çerdin исъ kuju man Anglijaga kerep-le temir, taş kөmir, neft, kaucuk, Ilkөвөн, aş, et, tyk, altын, onon-do өskө kөр nemeler ekelet.

Мыңып oncozъn olor kolonijalarынан сојър algan. Опын kolonijalarъ Indija, Avstralija, Afrikапын kөr saavaarъ, baza Amerika-da bar воър çat. Anglijapыn oceri bastra çer ystine çajыlgan.

Anglijapыn çuu syreen yregen. Anglijada iş eeder uluzъnda iş çok воър çat.

İşmekci-le krestijandarъ revoljutsija keregin тъцъодър çat. Kolonijalarъ Anglijadan başka сыгара тоjnogъlap çat. Ancadala Indijada syreen kөр albatъ тоjnор, çuu-lazъr çat.

SSSR—Anglijaga kaappып альтын төлөвөj çat. Başa bistin çerde turgan Anglijapыn fabrik, zavodын, saxtañzъn bis ajrъr alganъs.

Ystine Anglijapыn kolonijalarъ SSSR-dъ kol kyssi-le çatkandardын koruuzъ dep karu kөrip çat. Anglija сасыларын тъпаң bilip çat.

Опын исъn Anglija bisti çaman kөrip eştөр çatt.

Amerika baza çaan gosudarstvo. Çer ystindegi i altыппын tal ortozъ Amerika kolnda. Bastra çer ystindegi automobilderdin 80% Amerikada bydip çat. Bastra ocer-

din iștep algan nefttin 75% baza Amerikada. Baza сөj-din, bolottyn, taşkemirdin tal ortozyn Amerika berip çat. Çer ystinin bastra gosudarstboror Amerikaa alymdu boýr çat. Amerika kydatt kuldanyp, soýr chip çat. Baza Anglija — Iaponija-la kolonija kereginde syreen eerközip çat.

Çer ystinen soýr algan çezezin severleerge Anlijaga tynej kөp kerepter edip aldy.

Amerikanyn krestijanъ çoksrap çat. Amerika negr ulustы syreen katulap çat. Emdi Amerikada kөp fabriktъ, zabodtъ, tovar sadar ceri çok bololo, вөktөp salarda, 7 milion ismekci iş çok otura koldy.

Frantsija tal orto fabrik, zabodtu, talorto mal as izile çatkan gosudarstvo. Bolgon çuu opyp mal — azyn yregen, ce opyzyn ol eore kendirip aldy.

Çu tuznda ol Germanijanъ syreen baj taş kөmir-ly cerin въlaap alala, fabrik, zabodyn emes tъpьdьr aldy.

Çe andyj-da bolzo, kol kyci-le çatkandardы çyrimi koomoj boýr çat. Nele neme baalu boýr, ismekciler iş tapkylabaj çat. Ismekci-le krest jandar başkaruga eerkөp çat.

Frantsija bisten alym nekep çat. Bisti eoctөp, viske Pol-şa-la Rumъnijanъ, baza eeskө dө gosudarstvolndy çuulazarga kөkidip symelep çat.

Frantsija baza kөp kolonijalu.

Kolonijazъ baza tyjmer çat.

Iapon biston ajyldazvys. Kyn съsynda en çaan kapitalist gosudarstvo. Kyn съsynda opyp keregi Amerika la Anglijanъ keregi-le tabaçzъr çat. Opyp kereginde çu da сыgarga çat. Iapon Kydatt syreen soýr chip çat. Iaponny kerepteri syreen вөkө-do, kөp-tө. Ismekci le krest janyp çadzъ sýraj koomoj, ancadala kolonijalarda koomoj.

German baza çaan gosudarstvo. Ce ol çu tuznda çendirele, emdi çengen gosudarstvolarga kөp төlөmir

sałyп çat. Bastыра төлемір ішмекci-le krestjappып тоj-
пъна tyzip çat. Bu kalgancь қылда Germanija fabrik,
zabodып, mal-azып emeş тұңдýр keldi. Çe etken nem-
zin sadar çeri çok boлър çat. Çu bolgon soonda Ger-
manijапп kolonijalarып вълаap algandar. Emdi Germa-
nija kolonija alајп ep baza қаңы тартъзър çyri.

Germanija fabrik, zabodtu oron. Anca dala temirden
nemeni etkeni, қyzin-çyyr koron, em, видък, ваза вөс
to ediri syreen. Mal-aشتып izin syreen түп iштеп çat. Mal
azып yyredy-le iштеп çat. Çer iшteer маşынalarы da көр.

Germanijala bis sadu edip çадыс. Оскө gosudarst-
uolardon en ozo bis-le Cermanija çөр turgызър, сөс
kerek alъzar bolgon.

Къdat gosudarstvazъ қаан алватель syreen көр-to
bolzo, ce опь çerdin төрт kazы апь канса қылга съгара
çara tartkыlap tutkыlap turдь. Алвательн воjъ-voj-la sogъ-
штыгър коjдь. Kalgancьzъnda kъdattып generaldarып
SSSR-ge tabart-tъ. Ce bistin kъзы cery suraltazъп веги
ijerde bis-le çөptөzө berdi.

Kъdattып iшmekli, krest jandаръ komunist partijaga
baштадър, kъзы cery төzөjлө, generaldardы çuulap syrele,
Sovet Baшkaru төzөdi. Sovet Baшkaru iшmekcilerge fabrik
zavod berdi, krestjanga çer berdi. Generaldar kъзы се-
ryge cidap bolboj, teskerlep turъ. Kъзы cery deze. So-
vet Baшkarудып çerin kynnин sajып kenidip қaандадър
turъ.

Kъdat-tъп iшmekcizi le krestjandаръ oncozъ віr
boлър albadanar bolzo, bastra Kъdat Soviet Baшkaru bolor.

Ol tuzьнда çer ystinde Sovetterdi antarar nemе
kacanda тавылbas.

Kъdat syreen көр алвать.

Olorqъп алвательнпп toozъ bastra çerdin алвательнпп
cir keltegeji boлър çat.

Оронпъц адъ	Gosudarstvопъц воъ		Kolonijazъ	
	Çeri kvard- rat kilom.	Albatъzъ	Çeri kvard- rat kilom.	Albatъzъ
Anglija . . . : .	244 mun	45 milion	40000 mun	420 million
Frantsija	551	39	12052	59
Iapon	385	58	297	23
Amerika	7997	113	1845	13

Anglijапъц алвазъ.

Anglija воъпъц albalap algan „Indija“—der-koloniya çerinde saduga çyrer nemeni çыр, воъпъц çurtъna tarъtъp ekelet. Indijadan Anglijапъц çerine çettire talaj-la paraxodt-la çyger.

Indija-çerinen Anglijапъц воъпъц çerine varattan „Viktorija“—dep—attu paraxodtъn ystyne kөвөп ris, tyk, ondъj nemelerdi tazъp salъp turdъ. Indijапъц çeri syrekej izy çer. Опъц исун Indijапъц төрөл uluzъ izy kynge kyjgen kyren өndy edi, çyzynen teri agъpta turza, ol paraxodtko salar uur çykty kъrdan paraxodtъn ystyne arkazъna çyktenip ekeliq salgыlap industar istenip turdъ.

Pemaş-tep-indus çoktu kizi çaatajayp paroxodko koş çvktep iştener. Ol воъпъц aktu kolъпъп kycile çazъ-tuzъна аајъ çok kөр koş paraxodko salgan.

Çirme çыl ondъj oor iştii iştegeni tegin bolvodь. Ol em kyci съсър, koomojtъp, yyrelip kaldъ. Oo yzei Remaş kursakka çedinvej çaatajayp aştap çyrdi. Emdi Remaş ooru kizi boldъ. Çaatajayp vazъ оогър, kөksi, biline kan tyzyp, sъstap оогър çyrdi, ondъjda bolzo,

çiir kursak çok Remaş iştener-dep-paraxodko keldi. Ajyńda kursak ciir bala-bańkazъ-la kargan adazъ bar. Olorgo kursak bedrep tapańca baza bolbos. Ońń ucun Remaş ooruzъna salvaj iştener-dep-keldi.

Remaş iştenerip çyrele paraxodtyń ystyne bir kanca pud uur çykti beline çyktenip ekilip oturarda saagъ съкътъ, budъ tajkylala arkazъndagъ çyk antarъp cer temen tyze berdi, vojь turgan cerine bilinbes çыsyldъ, izy taştardыn ystyne çattъ.

Ol Viktorija-dep-paraxodto çyk tazъp turganъn kөryp baştap turar Anglican uktu Dzekson-dep-kizi Remaştyń çыsylyp kalgapын kөryp alala kapşygajla kam-sızъn tudunъp Remaştyń çatkan cerine çygyrip keldi.

— „Sen bazala ezirik çyryuze-dep-ajdala, Remaştyń kamcylađ. Kamcypyn ordъ Remaştyń kөksynde çoldopъp, kandalъp turdъ.

Bojь ooru sady cıkkан Remaş sokttıgъp çadala, çatkan cerinen тuryр bolbos kөmkөryle berdi.

— Ońń kөryp Dzogender-dep-baza ondo iştener indus kizi:

— „Ońń ne sogup turar? Ol ezirik emes, ol ooru kizi! — dep-kyjgyrdъ.

Ońń ugup Dzekson ajttъ:

— „Sen ijt, Dzogender tilindi kyska tut! — dep-kyjgyrala, Remaştyń tam sogoor—dep—końp kөdyrerde,

Dzogender Remaşť soktъrvaska воър, kalър tyzyp Dzeksonпъп төзи orto-въсакла сајър ijdi. Dzekson tur-ganla çerine չьгыла berdi.

Опъп өлгөн sөөgin Viktorija paraxodтып ystyne salala, Anglijanъп таанъзыла çavulap salдъ. Ajlandъra kaarul-cery turgustъ. Kulindustып koъпан anglican өлгөн-dep. Anglijanъп burzujlarъна ugulдъ.

Опъ ugup, olor tam асындъ.

— Bu kuldar ne tyjmedi?—deşti.

— Kөкө-tyşte kizi өltyrer tanmalar-deşti.

— Bu kerek tegin emes, olordъ bolşeviktar baştap turgan bolvoj!—o deşti.

— Bulardъ kezedip yyreder kerek!—deşti.

— Kara kuldardъ çalkъдар. Olordъn çurtuna cery atandъrar!—deşti.

— Temenely emikle olordъ ajlandъra kurcap а ыр,

ijtterdin çанъста kizizin artъspaj kыгър өltyrer!—deşti.

— Onjdo kurcap kөdyrezin өltyrer!—deşti.

Anglijanъп burzujlarъ кыждыгъзър ooштоғыпъп коовъсь corkurazър turдъ.

Bir евеş өткөн соңында kuldar çatkan kara gorodть ajlandъra karuul turдъ. Gorodтьп icinde nede ugulbas boldъ. Kөdyre ulus өлгөн aajlu тым turдъ.

Kurcadър salgan industar, arga çokto kacar-dep.— Çerge çадър алър еңмектеп agastardъ aralap չьър otturdъ. Olordъn biryzi—ajttъ:

— Karulсъктар çok turъ?—dedi.

Ekincizi—Dzogendra kajda? dep suradъ.

— Bisle kozo!—dep-biryzi ajttъ.

— Tajga çerlerge çeder bolzovъs, kajdar—dep-baza biryzi suradъ.

— Onon аръ Leninnen çurtына çede berer edibis!— dep-olor yzeri kuiçындашъ. Onon аръ baza tam yn ugulbas boldъ.

Kara gorodtogs čatkan artkan industardъ oncozъn, anglicandar mal aajlu čiup alъr, čaan cedenge kijdire ajdap alъr, ajlandъra cery turgustъ.

Korkugan baldar ij lazъr-vagъgъr turguladъ.

Oo tura abralu bijler keldi. Abradan bijler tyzele-
өвөгөнди ekeleer!—dep-ajtъ.

Dzogendrdың adazъn bijdin aldъna ajdap keldi.

— „Өвөгөн uulъn kajda? Опь bistin kolъvъska
ver! Berbes bolzon, bas tragarga koomoj bolor. Dzogen-
dranъ nökөrlөrile biske, tabъstъrvaganca, slerdi vi čer-
den vozotrozъvъs“!—d edi.

— „Sajъt! uulum пъц kajda barganъn bilbezim“!—
dep-өвөгон ajtъ.

— „Mekeleve!“—dep-vij kъjgyrdь.

Өвөгөн sъnъn tys tudъr alala, ajtъ:

— ! meniç čańs ajdarъm vi: bistin estyleri-
bis—anglican ulus. Sler anglicandar bisterdi şyraladъr
turъgar. Ne bar nemevisti čiup, tartъr alъr varaqъgar.
Bister aştap çyryvis! Sler bisti kuldانър çyreziger. Опън
ucun bis indus ulus slerdi čaman kөryp turadъvъs“!
tedi.

— „Bu tınpoo oozyr vөktөgөr“—dep—Sajъt—vij
kъjgyrdь.

Өвөгөndi čedinip kederi alpardыlar. Ol cedendegi
vөkty indus ulus ollo tušta kozon saldy:

— „Oskөn tөrөl čeribis Indija.

— Seni maktab turъvъs“!—dep.

— Myltъk! Çańs patron artъspaj atkladar!!!—dep—

Sajъt vij kъjgyrdь. Ol-lo tuška pulemet myltъktyн
yny çiçiraj berdi. Ystynen aeroplandu ucup kelip vom-
bolor састь.

Okton өlyp, baaladъr turgan industar, ol tabъstъn
ortozъna kozondop turdy:

— „Oskөn tөrөl čerim Indija—Seni maktab turъ-
vъs“!—dep—olgөnce kozondop turgyladъ.

Ol kynde čańs anglican kizinin өөсүн alъr, angli-
candar ol çurtъ çok ede өltyrgylep saldy.

Surak: Anglican ulus kolonijalarында çurttu albartylardы amыrlap turыva?

Kolonijalarda anglicandar neniñ kycile koльnda tudup turular?

Kolonija uluzъпъң kursagy kandyj. Olor ne ucun çaatajып астап, torolop turar?

Kьdattың çer ișteer krestijan uluzъ kul kizee tynej.

Kьdat çurttynda çer iștemkejlerinin çadъzъ koomoj. Olordын çadър-çurttaganында çargыk kyn çok voър çat. 300 milion toolu kьdat ulus çer istep turu. Olordыn bastrazъна çer çedispezinе, kursakka çedinvej, şyralap turu. Kьdat çurttynda 5, 6 bile kizee 1 kыра cer çedet. Çerdin kөр savaazъ pomeşcik, kulak koльnda voър çat.

Kьdattың çoktularында çылкъ çok. Оньц ucun olor kъradы agaş salda-la, vojlorъ çeginip, tartar. Enirde kъrada istep toktodolo, kьdat, saldazъп çyktenip, turazъна çanar.

Çerdin çedişpes kereginde kьdattың çoktularъ, pomeşciktarynan çer alър, istep turat. Ol algan çeriniñ ucun, ol çerde ne neme bytse, оньц tal ortozъп pomeşcikkа beret.

Onon өskө ulustып ystyne çaan kalan, kөр çuuş tyzet. Онь çuup alър urep turarъ kьdattың pomescikterden tutkan başkarun voър çat. Onon ulam kьdat albatъ çыlzaјып çoksurap turu. Onon өskө Kьdat çurttyн Evropada çurttu kapitalist kaandar başkyda alътma tyzyre-le, ol alът kereginde kьdattъ emdigee çettire tybekke tyzyryp tury. Kapitalistar, kьdatla etken dogovor aaýpsa, emdi, kьdattып nele nemezin çenil baa-la çuup, vojlorъп tovarып olorgo çaan baa-lu sadър turu. Kьdat emdigee çettire olordon өskө çerden neme sadър alър bolbos, vojlyп ne bar nemezin tuura çerge satpas. Onon өskө kapitalistar kьdat çerine „Opium“ akelip, sadър turadыlar. „Opium“ korondu neme. Онь tankъ ordына тартыр, çыl zajып bir kanca çys mun kьdat өlgylejt.

Onon өскө, къдат чурттында, астан астап çы toozьна 10 milion kizi azъга өлгilejt.

Къдаттын чурттында еки چузун çадъş çурым вар: Ak bydysty Evropapъn uluzъ-la, kyren bydysty kъdat. Ak bytken Evrapapъn uluzъ kъdattыn капын icip, вајр çyrediler kъdat albatъ војь аш kursaktan torolop, өлгүlep turat. Europa-çurttulardын kolъnda „Şanxaj“ dep gorodto zavod-fabrikte 200.000 kъdat iş tenip turu. Ol ulustын көвүзи emegender-le baldar вољр çat. Serenke eder fabriktarda 6 çаштан өгө baldar iştenip turu. Ol iştenip turgan emeender-le baldardъ çoktu, астап çyrgen kъdattardan sadър алър Evropeester istedip turu.

Къdat чуртты 75 çыldan beri Evropapъn kapitalistarynyн kattu şyrazында turu. Çanъs vi çuuksa kъdat ulus ol şyradъ kөdyryp bolbosko çedip, onon ajylarga, çyrttynda revolytsija edip turu.

Къdat ismekciler tujuk kynde 14 cas iş iştep turat. Krestijan ulus pomesciktarga tyni tyzy-le iştenet. Onыn kereginde kъdat albatъ revolytsija edip turu. Къdattыn çurttyndagъ revolytsija, kapitalistarga syreen korkuslu вољр turu. Къdat revolytsijанда edettenin јem tura SSSR-den kөryp yyrenip turu.

Къdat војьлып burzujlarъla, өскө çurttardын kapitalistarып antaňr, сасыр ijerge kyci çetse, çanъs ondo ol albadan ajylar. Onъ kъdattыn ismekcileri-le çoktularъ çart bilip, cerune Sovet başkaru tudър çat.

Surak: Қыдаттың әр iшемкىjleri-le çoktularыпьң җадызы kандыj? Kapitalisttar kemniñ kycin kөр çip turu? Қыдаттың işmekcileri kapitalisttardan ajtylar evin bedrep kanajyr soguzъp turu?

Çakylta: Bu statianъ ваза kattap қысыгър ala-la suraktardың karuun vijsip alýgar.

K u i s ь n.

Кыдаттың krestijan-әr ișteer ulustың җадызып аајып kиисындаајып.

Can-si dep kargan өвөгон koльна cas ajak тудунпир algan, kыdat çurtтың icinde suranъp çyrdi. Қыdatтар өвөгөnnин ajaғыпьң icine ook akcalar salgыlap turdy. Қыdat ulus, ortozънаң çoktu kizi tilenip-suranъp çyrze, oo neme verbeske bolbos. Olordo ondъj çan bar.

Опъп kereginde Can-Si birde turadañ kuru сыкpas, çyrdi. Қыdat, воjь aştapta otturza, kargan өвөгөn suranъp turazъna kirze, опъ kuru сыгарbas, bar nemezin berer.

Can-Si, eki çы çiçипъp çyryp, şkol tudarga çeder akca çu ip aldy. Ol albatъ-çопъна tuzalu syrekej çakşy kerek etti.

* *

*

Ol tuşta anglican uktu, burzujlardың turguskan, Mister Loris-dep kizi, ol çerde politsijапын inspektorъ bolgon. Ol mister Loris bir kyn turazъnda kыjып җадыр alъp, taankыlap җadarda, oo suraktu kөр kыdat ulus keldi. Kelgen ulus, turaga kirerge korkыр, тышкагъ ezik aldynda, Mister Lorisтың сыгарып sakъp turdy.

Mister Loris olor çaar kөryp-te salbas kыjып çattы.

Ulus-la kozo kelgen, Can-Si çerge kөңkөre җадыр alyp, mөrgyp ajttы:

— „Kөerkijim! Çaan Saýdым, bisti burulabagar! Slerge bis çaan suraktu kelgen edebis!“—tedi.

— Упсыкра!!! Kara cocko!!! Kandyj kиисыn ajdarыn?!— dep Loris kыjыrdы.

— Saýdым, slerge вaş bolzыn! Çaman etken bolzom, опымдъ taştagar!?!—dep Can-Si mөrgyp ajttы.

— Упсыра! Ijt-dep Loris ajttъ.

Can-Si опъ иғыр, вір евеş turala, ajttъ:

— Bis kъdat ulus војьвьстың چерібіste șkol tudar-
ga turubъs. Опъ sler қөртөр berzin dep keldibis—dep ajttъ.

— Kъdat șkol tutсын dep slerdi kem аյвыlap turu?
Ondыj қөpti slerge kem berer? Men ondыj қөр slerge
verbesim!—dep Loris ajttъ.

Can-Si baza mөrgyp suraarda, Loris-çok! ағъ
gar—dep кыjырdb.

Ol tuşka çuulgan kъdat ulus arga çokton ojto çандъ.

* * *

Ol kyn enirde Can-Si baza keldi چerge kөnkөre
çадыр алър Loris-ka mөrgyp suradъ. Loris өвөөndi
kөryp ajttъ.

Can-Si, turup, mee çuuk kel! tedi Can-Si turup
Loris-ka çuuktap kele-le ulustan çuipъr algan akcazъ-
nañ 40 лаң akca алър Loris-ka tujukka berdi Loris ak-
сапъ ala-la ajttъ:

— Kem çok, șkoldъ tudъgar, çапъs șkol چазап tur-
gan ulus tan erten tabъş съгарваj, ijkudagъ uluska аты-
berip turzъn!—tedi.

Опън соңында șkoldъ tudър, baştадъ. Șkol bytke-
lekte Can-Sidni çuip algan akcazъ төгөnorine چеде—
berdi. Anglicannың acap ijitterin sъjlap çyre-le șkol eder
akcazъ چедиšpes boldъ. Ce ondьjda bolzo, kъdat ulus
șkoльна болъшть. Șkol bytti. Șkol acar kyn çuuktap kelдi
șkoldың bajramын bajramdaar dep ajlandra çurt belen-
dendi. Kъs baldar kijim kөktөnyp belendendi, emegen-
der eski kijimderin çuipъr, çamasыlap, belendendi. Kic-
nek baldar șkoldың acarын saktap, oo yyrener dezip,
çyrdi. Șkoldъ acar kyn çetti. Bajramga ulus çuuldb.
Baldar syyndi. Bajram kyn erten 9 casta չkəldың çапъ-
na ulus kөр çuuldb. Șkol belen, چарандыгър çuigъktap
salgan turu. Șkoльдың eçigi acыldъ, icinen віr caş er
kizi съктъ. Опъ kөryr ulus ajdьшть. „Bu yyredyci wo-
lor!—deشتi.

— Akъraar, киисын ugaar!—der ol kizi ajttъ.

Ol onojo ajdarъ-la kenettin:— „Itter! slerdi воо çuulzъn dep kem ajttъ“—dep къждъ ugylдъ. Ulus  aar ak-boro at mingen anglican, Loris ulustъn ortozъna mantadъp kirdi „Kara cockolor! ijitter, slerdi kem воо çuulzъn dep, kem ajvyladъ“?—dep къjgъranca kirdi. Onoң ағь:— Can-le, turguza tarkan çangъlagar— dep къждъгър turдъ.

Oo karuun yyredyci sөs ajttъ:

— Bis ne ucun tarkajtапъвъs, bis  aman edip tur-gan emes!—dep онь ukkan Loris  yzi karala bergen ajttъ:
— „ opty tarkavas bolzogor, men slerdi alvalap syrerim“!—tedi.

— Bis tarkabassъvъs—dep ulustъn ortozънаң kizi къждърдъ. Онь eecij:—Tarkavas, tarkavas!—dep къждъгъшъ.
Loris ne de dep къждъгър ijerde,  koldъn sыгъ çapънаң тылъкту көр politsijapъn uluzъ съктъ, olordъ eecij көр saldat ceery keryndi.

Politsija ulustъ rezina катсы-la kөs ваş тевеј sokтъ. Ulus асъна-la: Tut! tut sogor! онь dep къждъгъшъ. Онь ukkan politsija  koldъn sыртъна вагър  азъндъ.

Loris ne-de dep baza къждъгъра saldat-ceery ulus-tъn ortozъ  aar тылък atkыladъ. Bajramga  uulgan ulus-kасыр  ygыргledi. Мылъктын oktoръ ulustъ  yrkalan va-alap,  ltyryp turдъ.

Baza anca тыпса bolgolokto  koldъn çapънда çapъsta kizi artpadъ, kodyre kaca berdi,  erde ottыrgan kъs balapъn  lgөn sөөgy  attъ, oo kөштоj Can-Si  lgөn  attъ.

* * *

Tyn kirerde kъdat ulus  uulglap alдъ. Loristъn  at-kan turazъ  aar bardъ. Braadarda koldorъna agaş tudun-gan, ol aştаръпън вазъна ot kyjdyrgen, bratkan  olyn  arыткъштап bargыladъ. Onco ulustъn oldыnan, emegen kizi, ваядъ  lgөn kъzьсактъ kojyndanъp algan bardъ. Loristъn turazъna  ettiler.  ede-le:

— Kөrmөs! tur! dep къждъгъшъ. Онь turazъn otla  rtөdi, kөzөnөktөrin taş-la adъp oottъ. Ujkudagъ Loris turala тьшкаръ съга  ygыrdi, kolъna eki kol тылък tu-dungan, ne-de kөrvөj kөs, ваş тевеј attъ. Atkan оғъ

nege-de tijbedi. Ulus kedertin Loristъ taş-la sokъ. Ba-jagъ emegen kizi өlgөn balazъп өрө kodyryp:— „Bu, meniң balamъп ordына sen өlөrin!“—dep кыjдыгър turдь. Ol tuшta ulustъп ortozъпан çаш uul çygyp съдър Loristъ çьda-la өtkyre sajdy.

Къdattar politsianъ өrtөj-le, Loristъ өltyre-le çандъ.

Къdattar ol kyn çанъс politsijapъп bijin Loristъ өltyrgen emes, ol tura өrtөp turgan tuшta politsijapъп kөp kizizin өltyrgen, kъdatta ulus өlgyledi.

Ertengi kyn politsijapъп turgan çеринде ulustъп өlgөn seөgy kөp çattъ. Enirden ertengee çettire ot ol ortodo çatkan politsijapъп turalarып boş өrtөp saldъ.

Surak: Skol tudar akсанъ Can-Si kemneң çиидъ? Can-Si Loristanъ skol tudar çөpti kanajda aldy. Skoldъ acar dep bajram eder-de ne boldъ Anglijapъп alvazъпа каршу kъdat nenи etti?

Çakyta: Bu bicigendi kattap kъсьгър sagъzьgarga ajlap alaar!

Kъdat çurttында çer iшtemkejlerdin turuzъ.

Өrөкө айыл	Ajыl toozъna çerdin çedizeri	Milion-lo toolo- zo bile-аjыldып toozъ.	Bastrа çeri kanca milion „mu“ bolor.
Sraj-çoktu ajyldar	1 „mu“-dan 20 mu ga çettire çerly	24 million ajыl	Olordып çeri 224 mil. mu
Çoktular . . .	20 mu—40 mu	12 „ „	350 „ „
Orto çatkandar	40 mu—75 mu	8 „ „	885 „ „
Baj çatkandar .	75 mu—өrө	5 „ „	550 „ „

„Mu“—degeni bistin 150 төрвөлчин (квадратный) kulas çer kelizer.

Çakyta: Kъdat bastrazъ 450 milion kizi. Olordып çer iшteer krestijan uluzъ 80%. Olordып toozъ kanca kizi?

Alva - olçooodogъ ulustar mojnopr turu.

Kapitalistar başkarulu çurttardып ваяларь, там çaan ваялар алайып деп, işmekci-krestijandы kuldanyp turu. Olor kicinek, садь çok çurttardы olçoolop, uluzып түвекке tyzyrip turular. Kycile вазър algan čerlerdi kapitalistar „kolonija“ dep ajdar. Anglijanып kapitalistarъ İndija-da çurttu, indus dep alvatъпь, Egipet čerinde. Egipet dep alvatъпь, Afrikala Azijanып čerinde negr-dep, kara alvatъпь вазър, kuldanyp turu. Japonijanып ваяларь Koreja dep çurttъ kuldanyp turu, Francijanып ваяларь arab-la negr dep alvatъlardы kuldanyp turular.

Kapitalistar, çuulap algan kolonija čerlerdin ulustaryna çarък kyn kergyspej turular. Olordып bar nemezin onoj baa-la çiuup alparat. Aпып kereginde ol alvatъlar iшti aaјь çok kөр iшtezede, çadъзъ koomoj bolot.

Kapitalistardып kolonijalardында çatkan çurttъ kezedip—şýralыdър turarъ syreen. Kapitalistarga karşı, bir ebeş toora sөs ajtkanda kattu burulap-ta turar, сывьктарта turadылар. Ondo zakon çok,—kapitalistardып тавъ. Zakon çok kereginde Alzir dep čerde bir çargысь, bir komunist kizidi arrestovat etken. Onып etken buruzъ çok-to bolzo, ol kommunist partijanып cleni bolup çat, onып kereginde onь tyrmee sukrajсь bolbos dep çargызып etken. Kolonijalarda çurttu ulustъ sogorъ syreen-еş keregi çok neme ucun olordы katorgaa ijip turar. Syreen izy čerlerde, burulatkan kizini icer, suu вегвеj, къjnap turu. Ol burulu kizige yc kynge съгара suu ber, bes, onon suu akeler, ol burulatkan kizi suu icejin deze, ol-suudъ ystyne urup ijer. Anojo elektep turarlar. Ol kolonijalarda işmekci krestijannañ bir ebeş kicnek buru tapsa, kapitalistar өлtyrer dep çargыlap salarылар. Ol kolonijalarda çurttu uluska çargы eder zakопъ başka, kapitalistardып воjlorьпып çurtагыпъп zakопъ baza başka. Ol kolonijadagъ zakondordo тьндъj statilar bar: „kem kizi kanca kъra aş salgan, onып çartып ajtpaza, onь çargaa berer“. Onon аръ „kem kizinin ajlyна çiuльр, bajram

bolzo, 25 kiziden өрө кизи қуулғылаза, ееzin база қаргаа берер“. „Ак сөөкты улус алвага турган кара сөөкты улустан қанајыр, қанајыр болуș suraza, оо болушпаган кизини түрмee bekteer. „Kolonijanың uluzъ өске құртту гosударstvalar қерine-вағас ceryynin ofiserleri ondogъ құрттын emegenderi-le къс баалдарын blap-ta alar. Alardын тавь“ „Kolonija құрту ulustardын tili-le gazet съгарвас“. Gazet късырагь ol kolonijalarda база burulu. Kapitalistar olçoolop turgan қериниң ulustarында ne-de neme çok, bolor. Olor kандыда қөөзөнин eezi bolorgo burulu. Kolonijanың uluzъпъң қерин kapitalistar blap, ajrъp alar, kijinde ol ulustъ albadap, kursakka çetpes қал вегір, istedip turarlar. Işmekci ulustъ ooru қобoldon, севереle-renen bolgoj kolonijada ondyj nemeni tort bilbes. Indijada, Anglijanың kolonijazънда, вөs eder fabrikalarda işmekciler kynynde 14 cas iştener. Ol қerde işmekciler mojnoor zakon çok, mojnoor bolzo, atkыlap воs өltyrgulep salar. Amerikada kolonijadagь, ulustъ aaj вазъ çok sogъp қat.

Amerikanың albazьndagь negr dep ulustarы bir eveş mojnoor bolzo, olordъ sogъp turar. Ondyj mojnogon negr ulustъ sogordon bolgoj tuş bolgon agaşтың vidadына ilip вииjla өltyrgylep turar. Emeze қaan ot salыр alala, negrdъ tyryge өrtөp ijeri-de bar.

* * *

Kapitalistar воjlorының kolondagь olçoolop turgan ook albatыпь onojdo ʂıraladыр turu. Kapitalistar ol қаман кылкташыла воj-воjlorына өлөрдө қадар orolorын kozъp turu. Albaada turgan ook құrtarda, воjlorының albazьп cacar dep, albatъ ortozънда syme тавыль тру. Revolytsija keregine turuzar kolonijalarda ulus көртөр turu. Udasas kolonija dep kapitalistardың albazьнда turgan құrtarda „Революция“ keregi тъпър, albadь cacar bolor.

Surak: Kapitalistar ook құrttardы ne icun alba olço-odo tudыр turu? Albaa turgan ook ulustъп қадызы kандыj? Ondyj өске құrtardan bis ne neme sadыр альп turubыs?

Biske қуук қаткан гosudarstvanlar.

Kyn badъzъnea biske қуук қаткан gosurstvolar тъндъj:

Finljandija, Estonija, Latvija, Polşa, Rumъnija.

Polşa bisti syreen өштөр қат. Bisle ңulazarga چер-сенip қат. Temir çol қазап қат. Ol Anglija-la Frantsija-пъq сөзиue kirip anaјър кылъпър қат, Polşada başkaru generaldar, pomešik kolъnda. Ol işmekci, krest-jandъ korkъstu кыјнар қат. Ancadala bistin Belorus ulustъ ҹа-ман korip қат.

Rumъnija baza andъj. İşmekci krest-jan baza koo-
moj ҹадър қат. 1919 ҹыlda ol Bessaravijapъ ҹуулар al-
gan. Em Bessaravija onon ajыylarga albadanър қат.

Estonijapъ, Latvijapъ, Finlandijapъ biske tabararga
Anglija-la Frantsija kөkidip ҹепsel berip қат.

Bistin kyn съдъзъндагъ аյлаштаръс тъндъj.

Turk, Pers, Afgan, Moqol, Kъdat. Moqol къдаттан
ajылала војьпън Revoljutsion Başkaru tutkan. Bajlardъ,
namalardъ yn çok etken. Albatъzъ mal-la қаткан. Çeri
вај.

Turtsija, Persija, Afganistan Anglijanъп kolъnda
воър қат. Ce Anglijanъп ajыylarga kiceenip ҹадълар.
SSSR olorgo воъзър turganъп bilip ҹадълар. Olor
SSSR-di syyp ҹадълар. Olor bis-le ҹоpty воър dogovor
bicik etkiledi.

Emdi SSSR-di nele albatъ syreen çакшъ karu kө-
rip қат. SSSR kol kyci-le ҹatkandardъп argazъ dep во-
dop қат.

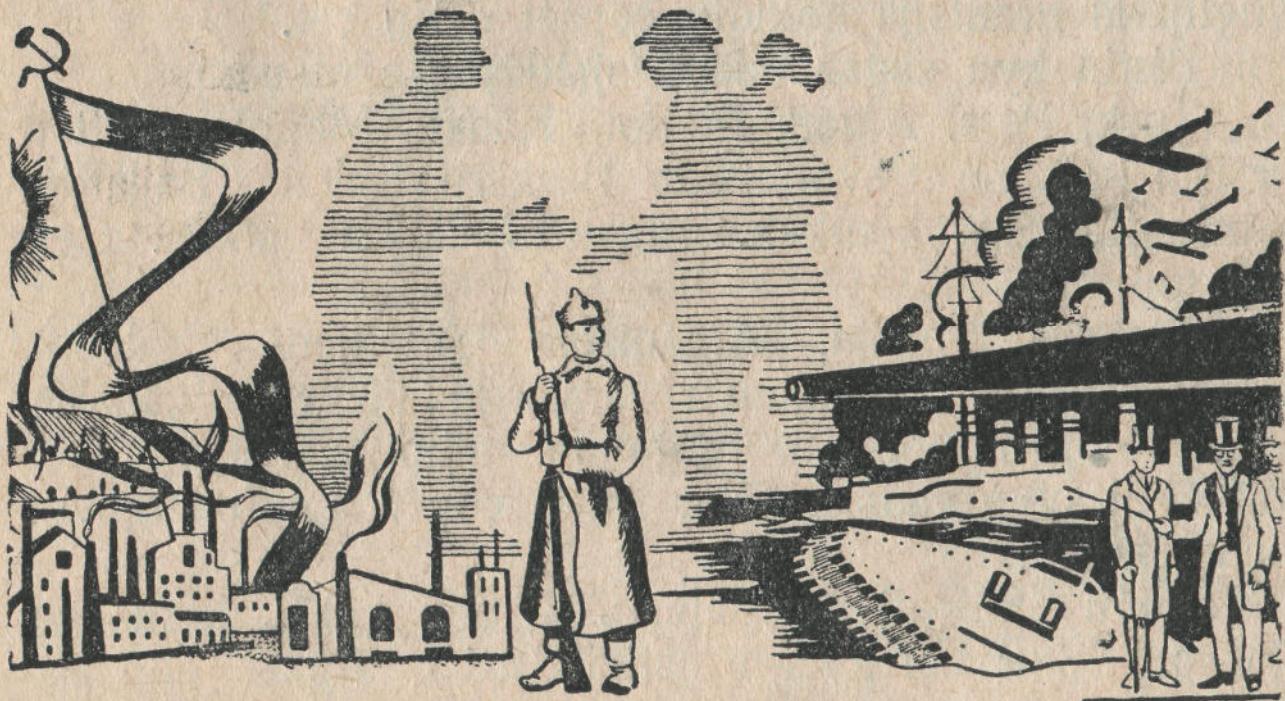
Çakylta: 1. Plannan вистиң айлаш gosudarstvolarъп
taap kөr.

2. Olordъп albatъzъ kanajta burzujlar-la tartъзър
turganъп gazettan kысыгър kөr

КЪЗЫЛ СЕРУУВИС ҖУРТЫВЬСТЫ КОРУЛАП ТУРУ ОО БОЛУЗАР КЕРЕК.

Къзыл серуувистин күсі.

Bistin kъzyl seruuvis san-вашка cery. Bastra burzuj gosudarstvolarda cery baza bar. Olor alvasylardын исун turuzat. Bistin kъzyl ceruuvis ismekcile-krestijappын исун

turuzat. Bistin seruuvis ismekcile krestijan ulustan съккан, оль исун bistin seruuvis, ismekcile krestijandь, өстү burzujdын kara sanaaғынаң korulap turu.

Ozo kaan tuzьnda cery gorodtyн oromyla komъstu bargylaarda, ulus olordын қаңыс kozon komъзын ugar bolgon. Cery-војь deze uluska syuncyly, çakъ kөгүпbes bolgor. Ulusla cerydin ortozъ urak bildirer bolgon Andыj bolgon оль сып bolup çat.

Emdi kъzъl cerudin uluska kөryneri san basка. Kъzъl cery oromlo vazъr braatsa iшmekci, krestijan oль kөryp syynyp turar. Kъzъl cerydi kөryp izenip turar. Iшmekci-krestijan-la kъzъl cerudin ortozъ çuuuk bolgonъ bildirip turar. Olor bastrazъ tөrөgөn aajlu bildiret.

Iшmekci-le krestijan kъzъl cerrydi vojьpън balazъ сылап kөrөt. Kъzъl cerrydi тъңdar kerekti olor vojьpън keregine bodop turu.

Kъzъl cery kara albatъпъц cerryzi. Oль вutkenide iшmekci-le krestijannъп uuldaръпац вutken.

Iшmekci krestijan, kъzъl cerry olor ycydin ortozънда өrkөzөr çaman çok bolъr, olor çеpty turza, olordъ çe-ner neme tovъlbas. Oльзъ çart kөrynet.

Kъzъl cerryvistin en basтан çaan keregi çurtvъstъ ectylerden seberlep, korulaar kerek bolъr çat.

Kъzъl cery onojdo biske kerekty iş edip turu. Kъzъl cery sovet çurtvъsta politikanъ, uyredydi çандъ albatъ çon aajlazъn dep, kicser bolъzър turu.

Çaş iшmekci, krestijan uuldar kъzъl cerryge çyryp yyrenele, соңnda ajyl çurttyна, albattъ çonnъц keregine turuzарын kiceep ištenip çurttyна astamdu bolъr turular

M. I. Kalinin.

Kъzъl cerryvistin toozъ:

1919	çыlda	1500	mun	bolgon.
1920	"	5300	"	"
1921	"	2370	"	"
1922	"	1370	"	"
1923 24	"	600	"	"
1925 26	"	562	"	"

Bistin Sovet Başkaru cerryyn çыldын sajn ostadър çat. Burzyj gosudarstvolar deze karъn tam kөptөdip çat.

Bis amar çadarын kiceep çадыs. Olor deze çu kе-regin kicceep çat.

Ozo kaan tuzъnda ojrottordь kъzъ ceryge ne исъп albagan.

Ojrot albatъ baza orus kaapън koъна çuuladърta вактыrbagan bolzo, kъstadър, çeerin blaadър kirgen. Onъп ucun orus kaapъ ojrot albatъп војьпъп saldat-cerryzine albas bolgon. Nenin ucun deze? Ojrot albatъ saldat воър alala, koъна тылък tudинър, altajdъп çerin kabinetten blaj вегvezin-dep.

Onon өскө orus kaapъ bijlerile vi тъпајър şyungen: Ojrot albatъп saldatka alar bolzo, olor onco nemee yyrenip, bilgir ulus bololo, kijninde bisle kajra

çulaşpazъп. Onon өскө ojrot albatъп karaqijga çygysse, olor karaqijga bastыгър kapşygaj tөgөnip kalar. Ol tuşta olordъп çeri belen orus kaapън koъна kirer-dep.

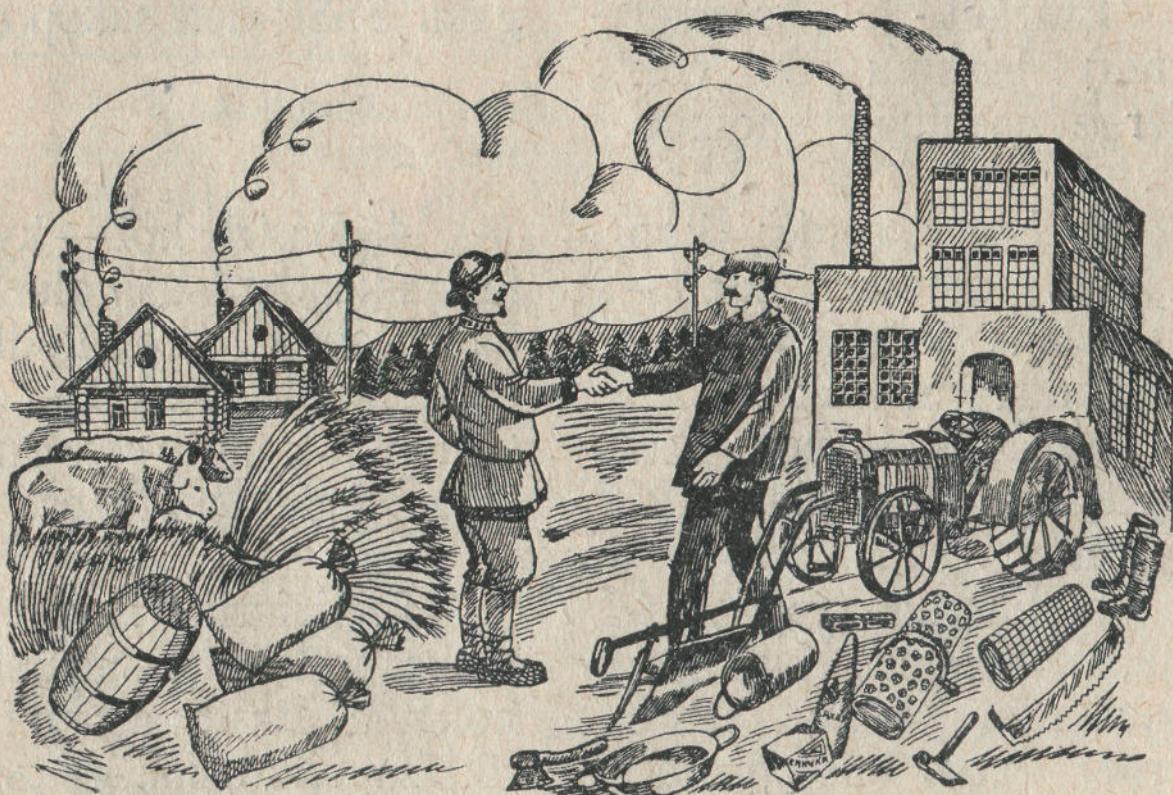
Ajdarda bisterdi saldatka albaganъ bistin војьвъска şыra bolgonъ kөrinip turu. Emdi işmekci-krestijan ulus kaandardъ çok edele çапъ Sovet çurt tutт. Sovet çurtъnda orus, altaj-dep-ыlgabas, bastra çok-çojudъп alba şыrada turgan albatълардъп albazъ çok tөрөл çurtъ воър çat. Onъп ucun Sovet çurtъвъсть korulabajincа bolbos. Bis ojrot ulus kъzъl ceryge vagър, tөрөл sovet çurtъвъска turuşrajincа bolbos.

Kъzъl ceery bistin војьвъстып kooru cerybis воър çat. Onъп çart biler kerek.

**SSSR BASTRA ÇERDİN KOL KYCI LE
ÇATKANDARGA ŞİBEE BOLЬР ÇAT.**

SSSR kapitalistardың kurcuunda.

SSSR çdrdin altы ylyziniн biryzi bolър çat. Çerdin altynсы ylyynde ismekci-le kol kyci-le çatkandardың başkaruzь bolър çat.

Çe SSSR oropъпың ағында kapitalistar baş bilinip başkarър çat. Bistin çeribisti ajlandыra kapitalistardы kurcuzь bolър çat.

Bistin Sovet başkaru өскө burzuj başkarudan nezi başka, оны аськтап көрөктөр.

Olordo:

1. Anda burzuj тавь.
Anda kapitalist, pomeşcik,
general biriken.

2. Orondь toolu ka-
pitalistar, pomeşciktar baş-
karър çat.

3. Ook albatъп kul-
danър, kolonijadagъ alba-
tъп ajdarъ çok tyrede çip
kuldanър çadыlar.

İşmekci - le krestjan
burzuj başkaru dъ çok
ederge çaantaјп mojnор
çat.

4. İsteer çerdin kөр
sabaazъ pomeşcik, kipita-
list, kulak kolъnda. 80%
krestjanda cer çok.

Krestijan tyrep çat.
Krestjanga çaan kalan ty-
zip çat.

5. Fabrik, zavod ka-
pitalist kolъnda. Kapitalist
işmcilerdin çaын çetire
vervej, војь војьр çat.
Оньп ystine 20 milion ki-
zide iş çok torolop çat.
Amerikada 5 milion kizide
iş çok. Germanijada 3 m.
Anglijada 2 m. İş çok ulus-
çылдаң sajn koptөр çat.

Biste:

1. Proletar тавь. Biste
işmekci le krestjannып
kөр urgыпъ çaңыс воър
birikken.

2. Orondь væckara-
tan, səs ajdatan yndy wo-
lotonъ çaңыс kol kyci-le
çatkandar воър çat. Kur-
sagып kol kyci-le azъran-
bastarda yn çok.

3. Nele albatъ karъп-
daş воър birigip alдь.
Bistiň SSS nele albatъга
karu воър nele albatъ ar-
ganъ SSSR-den sakър çat.

4. Bastra kol — kyci-
le çatkandardып kolъnda.
Krest-jandъ өre kөdirip
çat. Өмөlik өзагылап çat.
Өмөlikti kөdirip çat. Өмө-
likke өнүлтэ berip çat.

5. Fafbrik, zavod iş-
mekci proletar gosudarstvo
kolъnda. Bastra astam fab-
rik, zavodko, mal-aş tъпъ-
darъна, baza işmekci-le
krestjannып çyrimin өнзи-
dergә vägър çat. Beş չыл-
дып planъпъп չылдаңна kөр
işmekci kerek воър çat.
Izi çok ulustып toozъ չыл-
дып sajn astap çat.

6. Kapitalist gosudarstvolor çөөзө, чөр вьлаа-
зър, вој - војъ-ла sogьş
baštaarga belendenip çадылар. Baza SSSR-di syvej,
çuilaraga belendenip çадылар. Olor bisti çok ederge
çat. Bisti tөмөн bazarga
çat.

Dordtyn ismekcileri
olordь andыj etpnzin dep
toktodьr turъ.

6. Биң қылдын planып
bydirip çадыс. Sotsijal çу-
rim turgusыр çадыс. Baza
bastra çerdin ismekci krest-
janъ-la çөр edip birigip
çадыс. Bis атыр çadarga
çадыс. Çe andыjda bolzo,
bis kacanda çulazarge ве-
len. Bisti васьт ystine
boło albas, опъзын bistin
өштuleris çакшь biler. Опън
ystine biske kacan-da bol-
zo bastra çerdin ismekci-
leri-le kol—kyci-le çatkan
krest-jandar bolzар.

Çakylta: 1. Çerdin planынаq Anglija, Germanija,
Amerika, Japonija, Frantsija, Italija dep gosudarstvolardы
taap көр.

2. Baza kъzъl ojrot gazattan өске gosudarstvolordo
не болър turgапын късыгыгар.

Çu kereginde kizi вазъна tyzip turgan қыдым
(1926 қылдагы):

SSSR - de	4,3	salkovoj.
Amerikada	12,1	"
Frantsijada	15,0	"
Anglijada	26,0	"

Çakylta: Bu çuu kereginde cijgen съсъмдъ түпса
salkovoj, түпса akca dep bici.

SSSR NELE ALBATЬGA KARU.

Komunist partijaga baştadър sotsъal çyrim bydirip çadъвъс.

Bastъra Sovetterdin Komunist partijazъп kъskarta BKP (в) dep ajdar. Komunist partijaga ismekcilerdin nemәni ondoorъ, baza Sovet başkaru исъп turuškadъјь kirgen. Komunist partijapъn en çaan keregi burzuylar-la tartъzarъボльр çat. Partija burzuylar-la tartъçыр çyrele taskap тъпър kaldъ.

BKP (в) kol kyci-le çatkandardъ eecidip baştap çat

Bistin komunist partija organizatsji izin syreen тъпъдала, bastra clenderin çanъs kizi clep bir aaј biriktirip Leninnin çolъnan къвај ištenip çat. Ajla clenderin аъ beri сасылъштырвај, partijapъn nele nele çakyltа sөzine ukыр bolzъп dep yyredip algan. Опъп исъп Komunist partija syreen вөкөボльр çat.

Çe partijaga arazъnda teskeeri sanaalu, başka vydymdy ulus kirip alala, partijapъn izin yreerge turar. Partija olordъ baza syreen katulap војъпъп ortozъпан syrip çat. Baza bijirkekterdi, karъnzaktardъ, arakъzaktardъsyrip çat.

Baza sotsijal çyrim bydirerine вутреj, kulaktarga, burzuylarga çajylgadъj ulustardъ partija syrip çat.

Partija bastra çurt — oronпъп baştap ištep çat.

Sovetterdin, profsojustъп, kooperativъп, baza өскөдө išti baştap ištep çat.

Çanъs partija şылтънда bis ylyrgen ajda burzujdъ çenip salgапъс.

Çanъs partija kereginde bes çыldып planъ тавыldъ. Çanъs partija-la şoltънда bes çыldып planъ bydip, sotsijal çyrim cazalar.

Patrija bistи cike tys çol-la appaçър çat dep ismekciler, baza krestjandardып kөр savaazъ ajdъzat. Partijapъп nele izine komsomol воіьзър çat. Ol partijapъn on kolъ. Ol partijapъn ordына turar.

* * *

Partjaga kirgen ulustъn 65% işmekci, 20% krestjan, 14% sluzaşij, 1% əskələri. Partijga kirgen clenderdin, kandidattardыn toozъ тъпajta əzip çat:

1906	çыlda kirgeni	13.000
1913	„ „	23.000
1920	„ „	431.400
1925	„ „	772.000
1926	„ „	1.078.200
1928	„ „	1.304.470
1929	„ „	1.675.000
1930	„ 16 çuunga	1.852.090

Vladimir Ijic Lenin.

Baştapкь internatsional 1864 çыlda bytken. Ol tuşa orus çerinde fabrik zavodto iştener işmekci ulus as bolgon. Onын ucun orus çerinin işmekcileri baştapкь internatsionalga kirvegen. Kijninde orus çurttыnda fabrik, zavod kөptөр, işmekci ulus kөptodi. 1880 çыlda orus işmekcileri birigip, kapitalisttardын alvazъnan ajryalar dep, aldyнаң sojuz turgan. 1889 çыlda ekinci internatsional bytti. Ekinci internatsionalga orus işmekcileri kozo kirdi.

Kijninde, işmekcilerdi baştap turgan ulustъn ortozъnan blaş cъktы. Olor işmekci ulustъ baştaar çol blaşty. Ol tuşa V. I. Leninnың ajtkan səzin işmekci ulustъn kөp-savazъ ugъr, eecidi. Lenin işmekcilerdi biriktirip, partija etti. Ol partiyanы adъ „bolşevik“ dep adaldы. Nenin ucun onojo adaldы deze. Lenindъ kөp ulus eccigen ucun adalgan. Baza olordыn programazъ çaan bolgon.

V. I. Leninnъң işmekci ulustъ yyredip turganъп bilip ala-la kaapъп bijleri ońь nekedi, kijninde tutkыlap alър, ońь tyrmege bektediler. Tyrmeden возопър съгала V. I. Lenin өskө çerge kасыр bardъ. Svejtsarija dep kicinек çurtka keldi. Ondo çadър ala-la bastra çerdin işmekcilerin yyretti. Kapitalistardъп alba kыjыпъп cacar syme çol cazadъ. Çer ystynyn proletarlarъ V. I. Lenindi eecidi Leninнъп adъ-suu bastra çerdin işmekcilerenin kulagъна uguldъ. Lenin olordъп baştamсызъ boldъ. 1924 çыlda. Çanvar ajdъп 21 kyninde çer ystynyn proletarlarъп yyredycizi V. I. Lenin өldi.

Ońп өlgonine çapъs Sovet bolgon çurtъvъs aculangan emes, bastra çerdin işmekcileri aculandy.

Lenin tyryde, çazына, çok-çojudъп ucun turuşkan. Bastra poletarlardъ alvanъ cacarына yyretken.

Çer ystynin kaandarъ, baj-kapitalistarъ çapъs symely turъp işmekci, çoktudъ albalap turganъп bilip ońп aaýп işmekcilerge kөrgyzip bergen. Lenin Kaan kapitalistardъ antarъp, çok-çojuga çaramzыlu başkaru tudar çolsып bedrep, targan. Lenin orus çurtъпын kaandarъ işmekciler koýnan antarыla bererde, işmekcilerdi baştap, Sovet Başkaru utkan, Sovet Başkarу çok-çojuga arga bolзып dep, воьыпъп yyredyzin съgargan. Ol yyredydin aaýnca emdi biz Sovet çurtъvъсты тъңдър turubъs. Ol bistи alva-kыjыпъ çok sotsyalizm çurt tudarына baştap çettirer.

Komintern.

Kominterndi V. I. Lenin bydyrgen. Onon ozo—Internatsianal dep bastra çerdin işmekcilerinin birikken obşestvazъ bolgon. Ońь baştagan kizi karl Marks bolgon. I-къ internatsional 1864 çыlda baştagan. Internatsional dep birikken obşestvo, bastra çerdin işmekcilerine boluzър, olordъ kapitalisttar koýnan ajgър alar dep bytken.

1872 çыlda baştagкъ internatsional çыlyjgan. Nenin ucun deze? Ol internatsionalдъ baştap turgan ulustып

ortozъnda blaş съккан. Baza pariş komuna չьылarda, оны көр clenі burzujga չuulatkan исын չьылган. Onon ulam baştarкъ internatsional odulър kalgan.

1889 çыlda ekinci internatsional bytti. Оның չоьви түндүj bolgon: Çer ystyniң kaandarыпъң ortozъnda չиү съksa II internatsional işmekcilerdi yyredip, çürtzajыn olor mojnор, tyjmeen съгагър, چиү keregin одър cacar dep yyreder bolgon. Ol چиудын tybegi işmekci ulustың тојпъна tyzyp turganын kөrgyzip, ulustъ yyreder dep II internatsional bytti.

1907 çыlda II internatsionalдың چиипъ boldъ. Ol چунда V. I. Lenin-la Roza Leksemburg, eku түндүj predlozenie съgardы:—Kapitalisitar چиү baştaza, II internatsional bastra çerdin işmekcilerin baştap, tyjmeen съgarar. Ol işmekcilerdi kapitalustardың çurtын оодър са-сарына yyreder dep.

1914 çыlda kaandar چиү baştадъ. II internatsionalдың baştap turgan ulustаръ воjlogыпън рomeşcik, kapitalistтарыпън symezine kirip, işmekcilerdi—çuuga ijp, „tөрөл çeriger ucun turuzьgar“ dep, mekeledi. Çanъs V. I. Lenin, Karl Libknext, Roza Leksemburg dep kiziler воjlogыпъң ozogъ ajtkan səzinен съkraj, چuulazazына karşu urdylar. Onoң ulam II internatsional baza odulър, өldi. tKijinde II internatsionalдың baştagan ulustъ işmekcilerdin başsъларъ-dép ajdarda çarabas . Nenin ucun dezel-olor işmekcilerdin keregin kъstalan tuşta burzujlardың koльна berip salgan. Ol tuşta V. I. Lenin 1914 çыlda yсuncı internatsional eder-dep sanандъ. Оның kereginde вү түнәjyr bicidi:—„II internatsionalдың eki tildyleri өldi. Emdi III internatsional tөzөөr. III internatsional век,—kycty turzып. III internatsional işmekcilerdi biriki-trip, olordың kycin چиup, тъпъдър ala-la, revolytsija edip, kapitalistardы چuular. III internatsional işmekci ulustың izemciliy başsъзъ воjър, burzujlardsъ çengence چuulazazына yyreder. Bastra çerdin ystyndegi işmekciler воjlogыпън kapitalist başkarularып сасыр, proletar başkargan başkarular tutkanca چuulazar!“—dep bicidi. Kaandardың چи-

lazarъ toktop, Rossija چеринде işmekci, krestijan ulus po-meşik-kapitalistardъ syryp ijele, proletarar baştagan go-sudarstvo byderde. III internatsional Moskva gorodto bytti

III internatsionaldъn baştarkъ kongres-çиипь Moskvada 1919 çыlda boldь. Ol çиунда bastra çerdin komunistarъ vi тьпајыр چarladы: „Bastra çerdin ystyn-degi burzuj başkarulardъ antarar, bar چerde proletarlar baştagan diktatura eder!—dep.

1921 çыlda III-ci kominterndъn ucyni çиипь boldь. O çluunda III kominterndъn kyc tengeni bildirdi. Kapitalist, kaandardъ antarar kereginde bastra çerdin ystyn-degi işmekcilerdi kapitalistardъn koñnan blaap, ajgъr alar-dep,—belendener-dep—çөр bydyrdi. Onын kereginde işmekci proletarlardъ biriktirip burzujlar-la kalgансъ soguşka belettener-dep-çөptөdi..

III kominterndъn bezinci kongrezy Lenin өлгөн соңыnda çuuldь. Ol tuşta III kominternga çer ystynin 55 çurttyн komunist partijazъ birigip kirgen. Olordын 25 partijazъ vojloqyнын çurttynda başkaruzъна kъstadыр turgan partijalar edi.

III kominternda birikken elden چaan kommunist partijalar, vi mundyj چerlerdin bolor: Baştarkъzъ bistin Vsesojuznyj kommunisticeskaja partija 1—milion artыk clendy. Germanija çurtty, Frantsija çurttyнын, Cexo-Slovakija—çuttynana, Italija çurttyны, Kъdat çurttyнын kommunist partijalarъ III kominterda birigip turъ.

Kommunist partijanyн kazъ çurtta kanca clen va opыn toozъ:

1919 çыlda.

SSSR	1,078,185	em kozylganъ kөр.
Anglijada	11,000	"
Belgijada	1,100	"
Bolgarijada	1,000	"
Germanijada	150,000	"
Golandijada	1,200	"
Ispanijada	1,500	"
Italijada	23,000	"
Kъdatta	12,000	"

Norvegijada . . .	12,000 em kozыlganъ көр.
Polşada	7,000 „
Rumъnijada . . .	1,000 „
SASStatta . . .	16,000 „
Finjlandijada . . .	2,000 „
Frantsijada . . .	55,000 „
Cexo-Slovakta . .	110,000 „
Şvejtsarijada . . .	4,000 „
Şvedtsijada . . .	2,500 „
Jugo-Slavijada . .	3,000 „

Suraktar: 1. Bastra çerdin kol kycile çatkandarъ III internatsionaldь nenىç ucun tuttъ? Ol kemge kilep turъ?

2. VKP(в) çer ystyniç kapitalistarъla çuulazar kere-
ginde proletarijardь kanaýp baştap turu?

3. Bastra çerde işmekcilerdin өştylerin çenerge ne
neme kerek?

**Burzuj — kapitalistar, kol - kuci - le çatkandardь,
alba tybekke tyzyrip turu!**

**Burzujlardь çenip kol - kuci - le çatkandardь alba
olçndon ajryp alaryn kicejli!**

Mopr.

Mopr degeni-revolytsija turuzaась uluska bolzhar çer
ystunin birikken obşcestvo dep ajtkapъ.

Kapitalistar çurtında revolytsija turuşkan işmekci
krestijandь tudъp alъp tyrmee bektep turadъlar. İşmekci,
krestijan ulustъ baştap sotsializm çolgo baştap turar-
lardь kapitalistar tam tyn şyradalap turular. Onыn ucun
kapitalistar çurtında revolytsija bolşkan lus tyrmele-
rinde aaý çok kөp bekte otturъp şyralap turular.

Bis sovet başkarudын çerinde sotsializm çurt czazap
turgan ulus, ol bekte, şyrada otturgandarga bolşraýnca
bolbos.

Ol nəkərləristi tyrmeden cıgaraların kiceep, kapitalistər çurtarında revolyutsija edip, ol çurttarda Sovet Başkaru tūdarınlı kiceer kerek.

Em turgъza bastra çerdin ystyndegı çurttarga Moprdıq vəlykteri bar. Moprga clen bołp, bastra çerdin revolyutsija turuzar uluska bołzalıb.

Çakylta: Moprdıq cleni bol. Moprdıq aajıp uluska kuiscındap berip çyr! Mopr kereginde kniga kıscıgır, opııç çartıı bilip al!

Çaş əskiyrymnıñ sojuzı.

Orus çerinde, kommunist partija işmekciler-le krestijan ulustır biriktirip ala-la, kapitalist, pomeşcik kaandıçenip, çanç Sovet çurt tutkan. Kommunist partija çer ystynde sotsyalizıtm çurt tudarga kiceep turu.

Sotsyalizıtm çurt kacan byder? — deze. Çançs çer ystynıñ işmekci krestiianı albandı sasır, bastra çerde Sovet Başkaru tutsa, ondo bis sotsyalizıtm aajıpsa çurttarına çedize bereribis. Ondyj kerekli bydyrerge kəp kyc, kəp syme kerek. Ondyj çaan kerekli çançs kommunist partija bydyrer. Kommunist. partijasıq clenderi kajdan kəptər kozılar deze ças ulustan. Olorgo birigip kəptəer. Nekər Lenin ajtkan. „Kommunist partijazına ças ulustardı kidirip, olordı yyredip kargan kommunistardıñ izin tam arı işteerine yyreder. Olor işke tazap, kargan kommunistardıq ordına kommunistar bolor dep. Ças ulus aldañaq birigip kommunist partijasıq yyredy çolıncı iştenip, yyrenze, ol ulus tyvunde kommunist partiazıq cleni bolor. Ol ças ulustır birikken sojuzınp ças oskyryumnnıñ birikken sojuzı dep ajdar. Ajdarda ças əskiyrymnıñ işteer izi kommunist partijasıq izile tynej bolor.

Bu ças əskiyrimnnıñ sojuzınp komsomol dep ajdar. Komsomol partijasıq derevne — çurt çerlerrde nele izine syreen bolzır iştenip çat. Anaıjr çyrele ol nele işke taskap çat. Komsomol partijasıq on kolı, on budı bołp çat.

Komsomoldyn deretne çurtta eder izi kөр. Оль Surnovът „Deretne çerde komsomoldyn izi“ degen виcikten късыръ көр.

Komsomol ulus çаньс bistin SSSR-de bar emes. Ol çер ystynde bastыра қајылган.

Komsomoldyn toozъ kynin sajып өзип қат.

Komsomoldyn toozъ SSSR-de тұнаjта өзип қат:

1920	çыlda	483.000	bolgon.
1927	"	2.000.000	"
1939	"	2.216.000	"
1930	" 1 cagaan ajda	2.528.000	"

Pariz dep gorodtyң Komunazь.

1871 çыlda, Mart ajdyн 18 kynynde Frantsija çеринде Pariz dep gorodto kөр iшмекciler tyjmer, revoljutsija etti. Olor ol tuştagъ Frantsija çurttyны burzujlardan tutkan başkarudь Pariz gorodton syryp ijder. Iшmекciler başkarudь воjlogъны колына ala-la, kommuna воjъp birkledi.

Ol Frantsija çurttynda revoljutsija bolgon tuşta. Prussija dep çurt-la çulazъp turgan. Ol çuuga turup Frantsijanың çok-çojularъ syreen çaksыrap turgan Frantsija -Prussia-la çyulazъp turarda, revoljutsija boldь. 1871 çыlda Mart ajdyн 18 kynynde Pariz gorodtyң iшmекcileri-le, revoljutsija turuškan cery tyjmedi. Olorgo, burzujlardың cенerge emegen ulus-la, çazъ ook baldarda boluştъ. Burzujlардың başkaruzъ ceryzin çiup alъp revolytsija edip turgan ulusla udra turup sogъstъ. Kijninde çoktularla iшmекciler çendi. Burzuij başkarу Pariz gorodtyң, kасыр съкть.

Revoljutsija воjşkan albatъ burzujlardsy syryp ije-le başkarudь воjlogъны колына alъp, onco çok-çojulardың çадъзып қaандыrar başkaru tutтъ.

Parizten kасыр bargan burzuij başkaru, ol barala tegin otturbadь. Revoljutsijanы тurguskan kommuna başkarudь çuulaarga воjна cery çiuidь Burzujlarga Prussia-

пъң başkaruzъ болытъ. Burzujlar kycin çaandadър ala-la Pariz gorottogъ kommuna başkatudъ ojto çuulap keldi. Syreen çaan sogьş-çии boldъ. Pariztъң kommunazъ 72 kyn turup ojto burzujlarga aldyrdъ.

Pariztagъ kommuna neniq icun burzujlarga aldyrdъ dep suraza.

Olor başkarudъ çuulap alar-da, vojlorъпън өstyleri-le չымзак bolgon kereginde olordън өstyleri tiry artala, birikledi.

Baza çastъra çtken nemezi тъндъj: olor burzujdъ bas berdirvej çuulaar kerek bolgon. Anajkan bolzo, burzuj көр cery çuup albas edi, Pariz komunapъ vazър bolbos edi.

Pariz gorodtогъ ismekci-le çoktular burzujlardъ syryp ijele bastra çurttын çok -çojularын, deremnede çurttu krestijan ulustъ vojlorъна kozylzън dep symeleve- gen. Өskө gorodtorlo deremnedegi çurtu ulus revolytsijaa arlaşpagan. Olor oncozъ revolytsija kereginen tuura turgan.

Onon өskө ismekci-le çoktulardъ bir aajъ baştaar partija çok bolgon. Onып kereginde kommuna başkaru burzuj başkaruzъна çendirdi. Onon өskө kommuna başkarudън bir çaan tutak izi bar bolgon. Kommuna başkaru, burzujlardъ syryp ije-le, akca çөөзө salar bankalar-ла kaznacejstvalardъ turguza, војьпън kolъна albagan. Onып icun koomoj boldъ.

Burzuj başkaruzъ Pariztъ ojto çuulap alala syrekej çaman kылктаr сыgargan. Olordъп bir Tier-dep general kizizi syreen көр ulus өltyrtgen

Burzujlarga kyci çetpej aldyrtkan ismekci le çoktu- lardъп өlgөn sөөktөri orom zaјп badьшpas çatkan, olordъп kanъ oromlo agър turgan. Ismekci ulus Pariz kommuna turuzър 30.000 azu өldi, 45 mun kizini katorga işke vazъla ijdi.

Pariztъп kommunazъп tuttak izi kijninde cer ysty- nyn ismekcilerine yyredy boldъ.

Pariz gorodtъп kommunazъп burzujlar baskan kij- ninde 45 çыл өdөrdө orus çurttыnda ismekci — krestijan

kaan başkarudъ сасыр işmekci kreştiannып Sovet Başkaruzън tuttъ. Sovet Başkaru. Pariz kommunazън tuttak izin kattap etpein dep onon kөryp yyrenip turu. Onъп ucun Sovet başkarudъ burzuylar çenip bolvodъ. Parizte baştalgan çoktulardып izi çer ystynin bir ucunaq baza bir ucuna çeder bolor. Bistin çurttъvьsta çatkan kol-kycile çatkandar bastra çerdin albaa-къјьнда çatkandarъна bolbzarga, olordъ burzuylar koльнаq ajrъp alarga kiceer turъ.

Emdi Pariz kommunанып 1871 ç. maapъзь Moskvada bolъp çat. Onъ Pariztyн işmekcizi 1924 çыlda SSSR-din tөzөлгөн bajramъ tuzънда, ekelip tabъштырган.

Не исырлу deze? Kacan bis başkarudъ koльвьска alzavьs, vi maapъпь biske ojto tabъштыргар.

Оо çetre maapъ slerdin koldo turzъn. Slerge bis bydip çadъs. Sler onъ çыlyjtrasygar.

Surak. Pariz dep kандыj çurttъп gorodъ. 1871 çыlda Mart ajдъп 18 kynynde ondo ne boldъ. Pariztyн kommunazъ kандыj tutak iş etken ucun burzuylarga çеndirdi?

Tier dep general ne neme etti?

Kommuna turguskan ulustъ burzuylar kanajttъ?

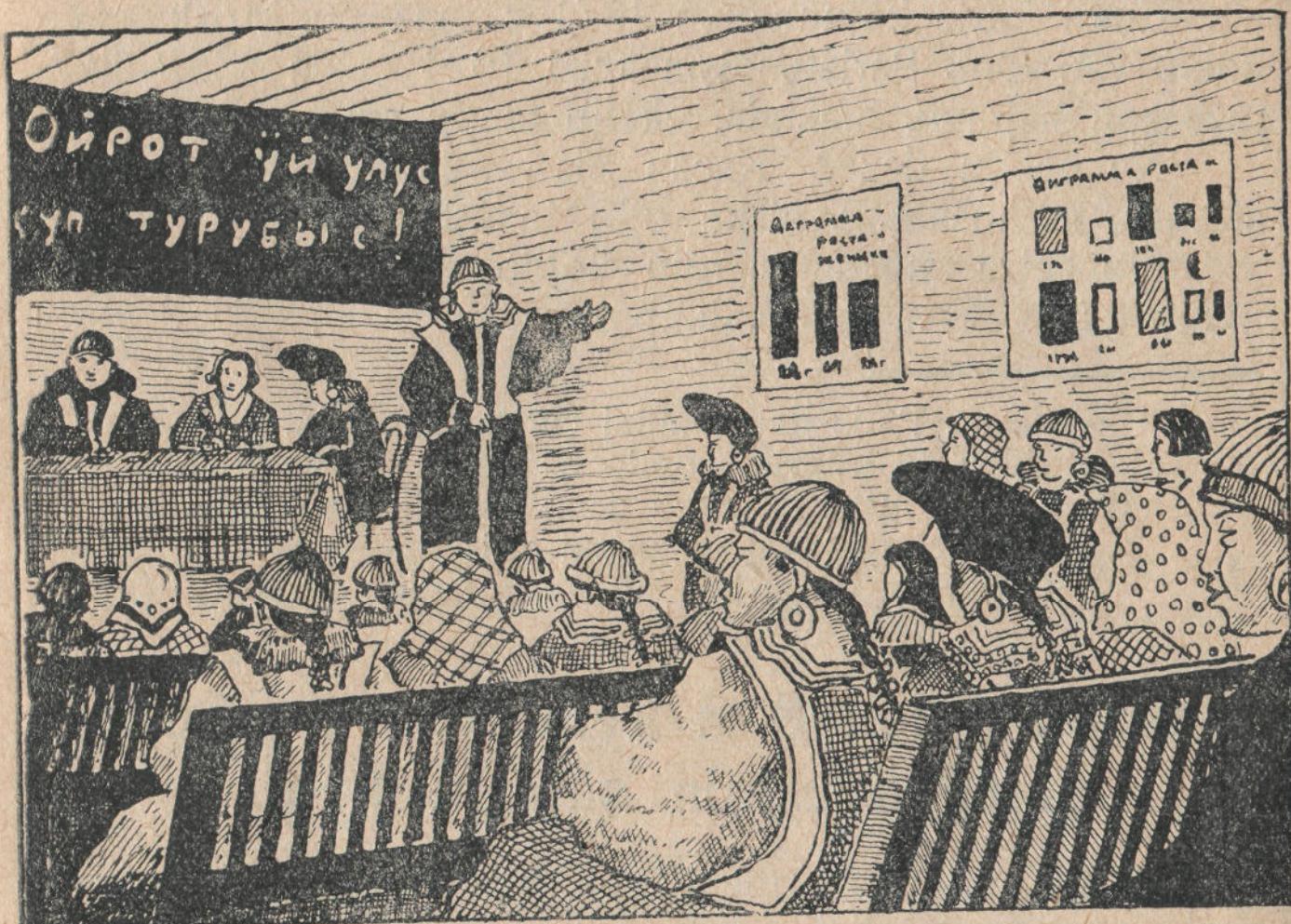
Tylaan ajдъп 8-ci kyni bastra çerdin emegenderiniң bajram kyni.

Danija çurttъnda Kopengagen dep gorodto 1910 çыlda bastra çerdin satsyalist çyrym turuzar emegenderdiң çиипъ bolgon. Ol çiunda Klara Tsetkin dep emegennin ajtkan sөzi-le Tylaan ajдъп 8-ci kynyn çы zaýыn emegender bajramъ edip bajramdaar dep turguskan.

Orus çurttъnda ol bajramdъ еп vaştap 1913 çыlda bajramdagان.

Bastr'a çerdin kommunist emeenderdin bajramъ — bastra çerdin kol kycile çatkandardып bajramъ bolor. Bu kynde emegen ulustъ albadan ajrъp alar iştin kazъ kreezi bytkenin, bytpegenin cотop bodoor kyn bolъp çat.

Bu kynde Sovet çurtındагь işmekсь-le krestijan emegender bojlorь. Ulustың ajtkan çakыltalarын kanca kreezi bydyryp turgandarыn bodop, cottop kөrөr, baza ol emeender kommunist partija-la Sovet başkarugaボльзър, etken išterin cottoor. Emeen ulus Sovet başkarugaボльзар keregi bu: eski çadыштың tuttaktarын cogoltor, ajыл çurtть kir balkastan arulap, karanuj çadышты çarыdar, onon өскө emegender Sovet başkaruga çana tyşpej во-

ьzar, ças өskyrymdi su-kadъk azrap, өskyrip alarын ki-ceer.

Ol kerekterdi bydyrip alarga krestijan emegen kana-jыр kicener? deze. Оның boluzarъ kөр bolor: en baştap ol sovettin izinde çoktu-batrak ulustarga boluzar, çurtтьпъп baldar yyreder şkolынаボльзар, вијcik късыrar turapып szineボльзар, kicnek baldardып jasla — ederin kiceer. Ajdarda emegen ulustь su-kadъk baldar azraar kerekти kiceer çolgo baştaar turu. Emegen ulustың вијcik

bileri çatkan çurttyňa, mal aş ištener kerekti өre tarttarga syreen kerekty. Bicikten koryp bilbes bolzo emegender mal-aşty çarandyrarga съдавас.

Tylaan ajdyň 8-ci kynynde kommunist partija çakъr turu: emegenderge bołszъr, olordь bicik bilbezин yyretsin, kъs boldardь yyredy keregine çuuktatsып-dep. Çe ondyj çakylda byderi, çanys ol emegender bojlorь kiceep, çurt ortozында iştenip turgan uluska bołszъr, škol, likpunktып keregine turuzър turza-ondo byder.

Krestijan emegender bu munańyr şyyner kerek: işmekci ulus-la çanys symely turyp çapъ çyrym baştaar çarъk kyn tijer, bicik bilik bilgir sovet çанду deremne-, çurt tudar-dep.

Tulaan ajdyň 8-ci kynin bastra çerdin işmekci, krestijan emeender bajramdaar.

Tulaan ajdyň 8-ci kyni çapъ, çarъk çyrym baştaar iştin bajramъ.

Kapitalist başkarulu çurttarda bu kynde işmekci — krestijan emegenderdi kapitalga karşı turarъna baştaar.

Kapitalistar proletar ulustы bazып salarga bastra çerde kiceep turular, olordып uur kolъ emegenderdi katu tudat.

Kol kyci-le çatkan SSSR çurttu emegen ulus bu Tulaan ajdyň 8-ci kynynde, өskө çuittu emegenderdi unutpaj olorlo birigip, olçoopъ cacarъп kiceer kerek.

Suraktar. Krestijan emeender kommunist partijadып albattpып mal azып kodyrer dep iştegenine kanajър boluzar. Өskө çurttu emegerderge bis boluzar ucurlubъs.

V.K.P.(б) partija kirgen emegen ulustып. toozъ.

Janvar ajdyн 1-kъ kynide: 1924 — 38,500 k.

1925 — 78,194

1926 — 128,807

1926 — 147,633

1930 — 266,688

Kyyk ajdyn 1-къ kynindegi bajram internatsionaldyн bajramъ.

Kyyk ajdyn vaстapkъ kynindegi bajramdъ çer ystynin proletarlarъ bajramdap тұрь. Опьң исун ol bajramdъ internatsionaldyн bajramъ dep ajdar.

Bu kyndi çer ystynin ismekcileri tekshi bajraindap birigip, воjlogъпын kycin burzujlarga kөrgyzip turular. Bastra çerdin ystynin proletarlarъ çuulgыlap bajramdap

tұrь, воjlogъпын вөкө kycin çuip, туwynde kapitaldu bajlardsъ çenerin kөrgizip turular.

Bistin SSSR құрттыста қызын қуыр albatylar воjlogъпын burzujlaryn cenip salgan исүн krestijandarla ismekciler emdi çajym қырымge тавыштык ви kyyk ajdyn vaстapkъ kynen bajramdap қадыбъс. Bu kynde SSSR дын albatylarъ өskө cerlerdegi proletarlarga воjlogъпын ezendigin ijip turu. Olordь kapitalistar koльпаң каршыгај айғы Izын dep kilep turu.

Orus çerinde kyyk ajdyn 1-къ kynin 1891 çylda bajramdap baştagan. İşmekciler ol kyndi bajramdap turarъ şıralu bolgon. Kaapъn politsijazъ tujukka bajramdap turgan işmekcilerdi nekep turattan. Onын ucun işmekciler ol bajramdь tujukka çazыпър bajramdaar bolgon.

■ 1917 çylda orus kaapъn ordynan сыгargan kijninde SSSR дын albatzъ vi bajramdь sygynip bajramdaar boldь.

Çe burzuj çerinde andaj emes.

Emdi burzuj gosudarstvolar vi bajramdь işmekciler ge bajramdatpaj, olordь oltirip te turganъ bar.

Çe bajramdaarъn toktodъr bolvojt.

1889 çylda II-ci internatsionalдын çильк kyyk ajdyn I-къ kynin çer ystynin proletarlarъның vaјgatъ bolzyn dep turgystь.

Pioneer.

Çaş өskyiyimderdi eecj kicinek çastu baldar өzyp çat. Olor өzyp alala baza ças өskyrym bolor. Onын ucun ook baldardь emdigiden communist partijanyң соыла

yyreder. Olor kacan çaanadap kelze ças əskyrymle partianyn keregine turuzar ulus bolzyn. Ol partijanyn yyredy çolyla əzyp turgan baldardy „pioneer“ dep ajdar.

Pioneer kicinek çazypnaq, işmekci krestijannyn keregine turuzaryna yyrenip turu. Onyn ucun olorgo communist partija tynndyj surak çakylta ajdar: —İşmekci le krestijannyn keregine turuzarga belen bol! —dep Pioneer karuun vi munajda aidar: „Kacanda belen!“ —dep. Ajdarda pioneer işmekci krestijannyn keregine turuzaryna yyrenip turu.

Onon əskə pioner baldar su-kadık əssin dep kiceep turu. Olordo su — kadık bolorgo kicener çyzyn çyry syme bar.

КОЗЬЛТА.

Kerekty vijcikterdi bicijir aajъ.

Uguzu. (Заявление).

Ojrot Oblasttyн Kan-Oozыпьн Ajmagыпьн Ispolnitelnyj Komitedine.

Nalog kereginde.

Сакър çurt sovedinde Çatkan Çoroj Çajtakov.

Uguzu!

Çurt sovettiñ nalog salar komissijazъ meniñ pokos çerimdi 5 къра dep cottogon, çoon çylkымдь 4 ваş, saan ujlarымдь 3 ваş-dep cottogon.

Komissijapъn cottogonъ çastrа dep uguzър turum: Meniñ pokos çerim 3 къра, çylkыт toozъ 8 ваş, се olordын 2 kulun 3 çavaga 3 çoon çylкъ saan ujum 1 ваş.

Meniñ kirelte doxodът, komissijapъn cottogonъна çetpes bolър çat. Опън исин meniñ nalog salar-mal азътдь kattap cotor, nalogъмдь astatsын dep Ajmaktan surap turum.

Çoroj Çajtakov.

1929-ç.—Ulyrgen ajdyн, 18 kynynde.

Pismopъn adrezin picijiri.

г. Улала.

Ойротская ул. № 21.

Ивану Алексеевичу
Доброву.

Поч. Отд. Бачат
Ленинского Округа
с. Большбачатское
Георгию Алексеевичу
Сыркашеву.

Dogovor bicikti bicijr аајъ.

Dogovor.

1929 çыlda Maj ajdyn 25 kynynde. Koş-Agaş ajmagыпын Çalaşaş čurtsovedinde čurttu Tulaev Pıştak bir çapınan, Onýdaj ajmagыпын Keni čurtsovedinde çatkan Tÿkinov Boro ekinci çapınan vi dogovordy, vi tuştan tómən bicolgeninin аајьпса ettibis: Tulaev Pıştak Tÿkinov Boronъ tura tudarga çaldadь. Tÿkinov çaldandь çalıпып аајъ vi mundыj boldь: Eki kыр tura tudar, turapып uzadazь 9 metr, bololo tuurazь $4\frac{1}{2}$ metr tudar. Çerden ala turapып ystune сыгара 17 kat agas salar, salgan agazъ çandaj çono-lo, təzi-le uci ten edip salar. Agaşтып çoopъ 35 santimetrden cicke bolbos edip salar. Turapып ystyn ços-la majkandap salar icinde pol potologып salыр berer Turapъ vi dogovordy ajtkapынса okçabır ajdyn 25 kynyne çettire edip berer Turapъ tutkan çalъ üçun Tulaev Pıştak Tÿkinov Boroo dogovor-edip turgan tuşta 2 at berip çat, 50 solkovoj akça berip çat. Avgust ajdyn 20 kynynde 100 s. vereg, baza 100 solkovoj akcапъ tura bytse alar, Bastrazъ tura tutkan üçun Tÿkinov Tulaevtan 2 at 225 solkovoj akça alar.

Dogovordy etken soondo 10 konok өtkөлөктө Tÿkinov turadь tutpazьm dep ugussa Tulaevka 2 at 100 solkovoj akça çandыгър berer. Turapъ tudap, vi dogovorbzdyп өөjine edip verveze, өtkөn kyn zaјып 5 solkovojdon akça telөer.

Dogovordy eder съым ekileziňin mojnynda.

Tulaev. Тыкыпов.

Koş-Agaşтып Kredittyп Tovarişcestvo.

Kredittyп cleni. Kөkөri čurtsovindinde çatkan Turdubajev Mecertke.

Miner çylkym çok. At sadyp alajып dep Kreditten Tovarişcestvazънаң udaanga berer fond-akcadan 2 çылга 100 solkovoj surap turum.

■ Tovarişcestvanъп cleni
Turdubaiev Mecertke

Raspiska.

1919 çыlda Maj ajdyп 28 kynynde Men kyjymda çatkan Cocușev Mukolъş vijcikke kolъm saldъm тьп-дъj kerek ucun: Men Cocușev Mukolъş Camaldып Şko-łыпын Zavedъvajusciinan şkolgo tartkan 5 kulaş odun ucun 25 s. çirme beş solkovoj akca aldъm. Onып kere-ginde kolъm saldъm.

Cocușev Mukolъş.

Doverennost.

(Bydynçi).

Men cibitte çatkan Kuka Balçima nөk. Teletov so-roïnga vydyp Koş-Agaştyп. poc. tel. kontorъna menin adъma kelgen 15 solkovoj akcان dep vydyp turum.

Kuka Balcima.

Protokol №

Koş-Agaş Ajmadыпъп Ispolnitelъj Komitedыпъп 1929 çыlda Majdyп 27 kyninde.

Zasedaniede bolgonъ: AlK-тып predsedateli Maneev, sekretar Nikolaeva, clender Takacakov Musralimov, Dro-binina, kozo turganъ Malkov (kredittyп predsedateli) Ivanov (Yet-punktъп zavedъvaiuşçii).

Kөрөри:

1. Vet-punktъп iштengen аајыпъп dokladъп ugar.
2. Cagaan-Uuzъnda Likpunkt acar.
3. Kyrdi çazaargъ.
4. Ook kerekter.

Predsedatel Maneev, sekretar Nikolaeva.

Ukkапъ	Turguskanъ
1. Vetpunktъп dokladъп (Zavedъvaiușciic Ivanov aittъ) uktъ.	Vet-punktъп izinde tuttak çok dep kөrdi. Oblzudan akca suraar vet-punktъп turazъп tudar dep.
2. Cagaan-uuzъnda likpunkt acarып uktъ.	Cagaanda likpunkt acarъ turguzar kerek, опып исин Obl. ONO-don likpukkъп съьста akca suraar.
3. Kyrdi ondop çazaar dep ajtkapъп uktъ.	Kyr odulgan çazavaјсь волbos. Turguza çazaar. Съгъм akcazъ kanca kree volor, опып smetazъп eder komissija 3 kiziden tudar: Malkov, Musralismov, Vedorov. Olor ol smetanъ 3 konokto bydirzin.

Predsedatel

Sekretar

Mart ajdъ cottogonъ. 1929 çыlda.

Kireltezi	Содъ		Съгальтазъ	Содъ		Açarı.
	c.	a.		c.	a.	
Ujdъң sydi 3 pud. 1 sol- kovojdon . .	12	—	Ujga 7 pud өлөң azral- gan—45 akça- daң	3	15	
Sogъmga sok- kon вукальң solkovoj. . .	95	—	Salam azral- gan 9 pud.— 30 akcad . .	2	70	
Kurelte . .	107	—	Kortosko 7 pud. 2 тъп.— 20 akc . . .	1	50	
Ködyrezi . .	107	—	Sulanъң ku- lurt 1 p 20 m. 1 c.—05 ak .	1	58	
			Artkanъ .	9	16	
				97	84	
			Ködyrezi . .	107	—	

Kerekty metr kemçyler.

Сынън kemçijiri

Kilometr (km) = 1000 metr bolor.

Metr (m) = 10 detsimetr.

Metr — = 100 santimetrit.

Metr — = $22\frac{1}{2}$ verşok

Metr — = 1 arşып $6\frac{1}{2}$ verşok.

Çer kəmçiiri.

Tərbəldin metr = tərbəldin kulaşka tynej. Ar-degeni = 22 tərbəldin kulaşka tynej.

Gektor-degeni = 2200 tərbəldin kulaşka tynej. Eskide kazennýj kъra degeninde 2400 tərbəldin kulaş çerъ bol-gon. A. Gektordъn bir kra çerge çetpezi 200 tərdəldin kulaş.

Uur-çenildi kemdiiri.

Tonna = 1000 kilogram, emeze 61 nud.

Sentner = 100 kilogram, emeze 6 pud 3 tъnta

Kilogram = 1000 gramm.

Kilogram = $2\frac{1}{2}$ funtka 6 zolotnik çetnes.

Gramm = $\frac{1}{4}$ zolotnik.

400 gramm = 1 tъnta.

200 gramm = $\frac{1}{2}$ tъnta.

100 gramm = $\frac{1}{4}$ tъnta.

Би knigede cijgen səstiң adь çolъ (taptrылък)

I. Biciktin kycile çanъ çurt tudalъ

	Str.		Str.
Bicik	5	Bicik tuzalı	6

II. Oktjavr ook albatylardъ orus kaappың olcozьпаң vozodttъ

Oktjavr	10	Ulyrgen	14
Syreen çaan iş bydyp çat	12	Oktjavr biske neni berdi	15

III. Kaappың alvanъ uluska şyralu bolgon

Alva	18	Orus ulus eskide kanajta çatkan	25
Kaan bijlerdin асавъ	20	Çurtъп tutaktarъ	27
Eskide	21	Altaj emegen	29
Eskidegi czazandar	22	Mekeci kam	31
Emdigizi	24		

IV. Eskidegi karañuj çadьштъ taştagar, çanъ çayk cyrim bydyreli

Ojrot alvatъ	34	Ojrottъп mańpъп toozъ	—
Ojrottъп alvatyzbъп toozъ	36		

V. Eski cyrimdi taşta, la çanъ cyrim bydyreli

Kecer çadoştъ taştajъ	37	Kir balkastan severlen	40
Kuka tura futъ	39		

VI. Małdъп astamъn yyredy-le tъңдашъ

Kemniq malъ astamdu	42	Biske kandyj koj kerek	58
Małvъstъп astamъ as	44	Sasta pokos etkeni	60
Malдь cidaldu ederi	46	Taagъп eskyrer өлөп	62
Malдь azralъ	48	İster cerdi ыlgap bereri	63
Malдь ejlөp azraganъп tuzazъ	51	Çaaş	64
Ujd n sdi kicegeninde	54	Kar	66
Małvъstъ emdedeli	56	Kuru	67
Koj	57	Calыm	—

VII. Bojь aldañaç çadarыn taştajъ өмөlikke kirip, azъbastъ tyzymdy ederin kicejli

Çerevisti yyredy-le iștep, aştъп ty- zimin keptөdeli	68	Aştъп өştyleri	71
Aştъп yrenin aruiaшъ	70	Ötkөngedij kerek	72

VIII. Fabrik - zavodko kerekstu cijdi kiceep eskyreli

Kiceep eskyreten astamdu cij	75	Kartoşko	78
Kantraktastija	76	Kortoşkonъ oturgъsarъ	79
Maalanъп tuzazъ	77	Kartoşkonъп yreni-le vaýp seveleeri	—
Maalanъп өмөligi	77	Kurt	81

IX. Aldañaç çadar çandъ taştap өмөlikke kireli

Bistin mal - azъbъs veş çyldын baýzında	82	İşmekci, batrak, çoktu, ortondor biriki	92
SSSR-de kanca kolektiv bar	83	Өмөliktin izin kөndyktrer çol	93
Mal-aştъп kolektivtar kanajda өzyp turу	—	İşmekciler өмөlkkeボльш edip tur- qanъ	95
Ojrot çerenedegi өмөlik өzyp çat	84	Kredittiп nөkerligi	—
Өмөliktin azъ keptөp çat	84	Kooperativ çolъ bisterdi sotsbali- zmga çettirer	96
Өмөlik	85	Eki çol	98
Өмөlikke išti çenilteli	—	Kızыл oktjavr dep komuna	99
Өмөlik malдь çarandытар	87	Kooperativ	10
Kuladыпп komunazъ	88	Kooperativten çongo çettirer tuzazъ	10
Kulak-la tartызаръ	90		

Bastıa SSSR çurtta kooperatsijalar bar	105	Emdigi nalog	108
Emdu halog çuur usırı	106	Өмөлікке, baza oo kirgen uluska съкан саңы әнілте	109
Eskidegi kalan	107		

X. Moşyna işti astamdu - da, çылғыр - da eder, Moşyna emelikti тұңдар

Traktor	111	Maşыпапь кадаң ала?	115
Bisterge kandaj maşına kerek su- raktar	112	Maşына	116

XI. Gorod - lo deremne

Sıльска bolgonь	117	Taş kөmyr kanajda bytken	125
Tavardың вазын әнілттері	118	Taş kөmyr işmekcizi	226
Bisterde fabrik zavod ват-ва?	119	Fabrik zavodtordы тұңдар	127
Kөвөп	—	Maşына қазар, fabrik tudarъ	128
Tyktен сепен еткени	121	Industrija ederine boluzalь	129
Cekpen eder fabrik	—	Işmekci ulustь SSSR kanaјp koru- lap turu	130
Zavodko үргенін	122	Profsojus	—
Ruda kazып іштегені	124		

XII. Aң kuştı северлеp andaza, ojrottың өөзіzi қaандар тұңыр

Kanajda andar kerek	132	Agaştaq tabылар astamdar	135
Aң aztagъ	133		

**XIII. Sovet başkaruğy тұңдар kerek ol işmekci-le krestijan ulustың
başkaružy**

Işmekciler baştap çat	137	Bilely аյылда korulaar usırı	152
İşmekci-le krestijannың візіккені ka- najda	138	Ajmaktyң uluzь su-kadыk үрзин dep kiceri	154
Sovetke clen tudar, војда	139	Baldarga jasla, ploşcadka ederi	155
Emgender Sovetterde	—	Çuguş ooru	157
Çurt Sovettin izi	141	Çuguş oorular - a kanajp tartыzър turn (RSFSR içinde)	159
Bistin oroonьs kanajta başkaranър çat	142	Ada өвөкөнің саңып taştagar	159
SSSR - ge kirgen albatylar	144	Arakыптың çetkeri	161
Bastrı Sojustың Sovetter үшінъп delegataры kem bolgon	147	Çer ystiniñ tört kazыг аңы	164
Bastrı sojustың starostazь M. I. Ka- linin	—	Anglijanың alvazъ	167
Stalin	149	Kıdattың çer išteer krestijan uluzь kul kizee tynej	171
Sovet başkaruđy zakonъ-la çargъzъ Sovettin zakondorъ	150	Kiisып	173
Sovet başkaruđy çargъzъ	151	Alba - olçoodogъ ulustar mojnор turu	177
		Biske үшін çatkan gosudarstvolar .	179

XIV. Kızыl ceryybis çurtvystь korular turu, oo boluzar kerek

Kızыl сыгувистиң kyci	180	ceryge ne ysun albagan	182
Ozo kan tuzында ojrottordы kyzыl			

XV. SSSR bastra çerdin kol kyci-le çatkandarga şiveeボリュp çat

SSSR kapitalistardың kurcuunda . .	183	Pariz dep gorotың коми азь	193
Komunist partiaga baştadыр sotsyjal çyrim bydyrip çadывьс	186	Tulaan ajdyң 8-ci kyni bastra çer- din emegenderdin bajram kyni .	195
Vladimir Iljic Lenin	187	Kyyk ajdyң 1-къ kynindegi bajram internatsionalдың bajramъ	198
Komintern	188	Pioneer	199
Mopr	191	Kozyltalar	201-206
Çaş өskyrymniң sojuz	192		